

KÖZLETI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT * 1968.

PALÓC
FÖLD

PALÓC- FÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSÜGYI FOLYÓIRAT

II. évfolyam 2. szám 1968.

TARTALOM

Jobbágy Károly: Zsákmány	3
Vihar Béla: Lírai séta egy gyermekkor körül	13
Vidor Miklós: A hívás	16
Várszegi György: Dobszóló	17
Tóth Elemér: Pásztóiak	23
Polgár István: Vagy mindent, vagy semmit	23
Varga Rudolf: Elkergetem, Követtem a szerencsémét	24

ÉLETÜNK

Vonsik Gyula: Gondolatok az új gazdasági mechanizmus és a kulturális fejlődés viszonyának néhány kérdéséről	25
Móna Gyula: Érdek és ösztönzés	35
Balogh Sándor: A magyar népi demokrácia kérdései a marxista történeti irodalomban	40

HAGYOMÁNY

Kovács János—Praznovszky Mihály: Salgótarjáni kommunista röpiratok 1930-ból	53
Szalánczay György: Viták Komjáthyról	63

KÖRKÉP

Szabó Lőrinc: A költészet dicsérete (Paku Imre)	66

Két szociográfiai kötetről (Danyi Gábor)	68
A szovjet irodalom fél évszázada (Csongrády Béla)	73
Költőtálalkozó Budapesten (Fábri Györgyné)	75
Új lehetőségek a megye helytörténetírói részére (Schneider Miklós)	76
A IV. Észak-magyarországi Képzőművészeti Kiállítás (Aradi Nóra)	79

REPRODUKCIÓK

Válogatás a IV. Észak-magyarországi Képzőművészeti Kiállítás anyagából:
Címoldalon: Kristóf Cecília: Kánon

Műmelléklet

Lóránt János (12, 15. l.), Radics István (34. l.)
A fotókat Veres Mihály és Kovács Ferenc készítette

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja
Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István,
Gordos János, Kerekes László
Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor
Szerkesztőség: Salgótarjári, Megyei Könyvtár

KIADJA

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: Vida Edit
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető a postahivatalokban
Egyes szám ára: 5,— Ft

INDEX: 25708

JOBBÁGY KÁROLY

Zsákmány

I.

Nem apró, prűszkölő lovon
s nem törtető, lándzsás sereggel,
– magam mentem csak.

Vonatom

döcögött havas tájakon
két hosszú napot, este – reggel.
Ez a vidék, az emberek
ismerősök mind, köztük éltem.
ismerem félelmeiket,
örömeiket.

S e kora-télben
(november volt) míg toporogtak
egy-egy elfutó állomáson,
úgy éreztem, hogy mind rokon,
kik közt kell ismét hogy forogjak.

Elnyűtt válenkik, megviselt,
megfoltozott vattakabátok . . .
– Ó, fogság hosszú évei! –
egyszerre úgy emlékszem rátok,
s úgy ölelném mind:

„MAMKA, HY!

КАК БЫ ЖУБИТЕ?“ — kérdezném,
sült krumplit ennénk melegen,
forró teát szürcsölnénk mellé.

II.

MOSZKVAI

Te nem csak
város vagy, ahová fáradt vonatok futnak be megpihenni s hátukról naponta fél-
millió ember kászálódik le csomagokkal, otthoni üzenettel, csókkal s volt illatokkal
megrakodva és egy másik félmillió foglalja el helyüket a zöldrefestett, dérvete
vagonban, az emeletes hősín ágyakon, szemükben még az utcák kavargása, a

Kreml megkövült évszázadai, Lenin rózsaszín fényben úszó fenségesen félelmetes viasz-arca, a hóköppenyes szobrok csapata, a GUM forgataga; kezükben még egy csomagolt fagyfalt s indul a szerelvény irdatlan távolságokra . . . ám de

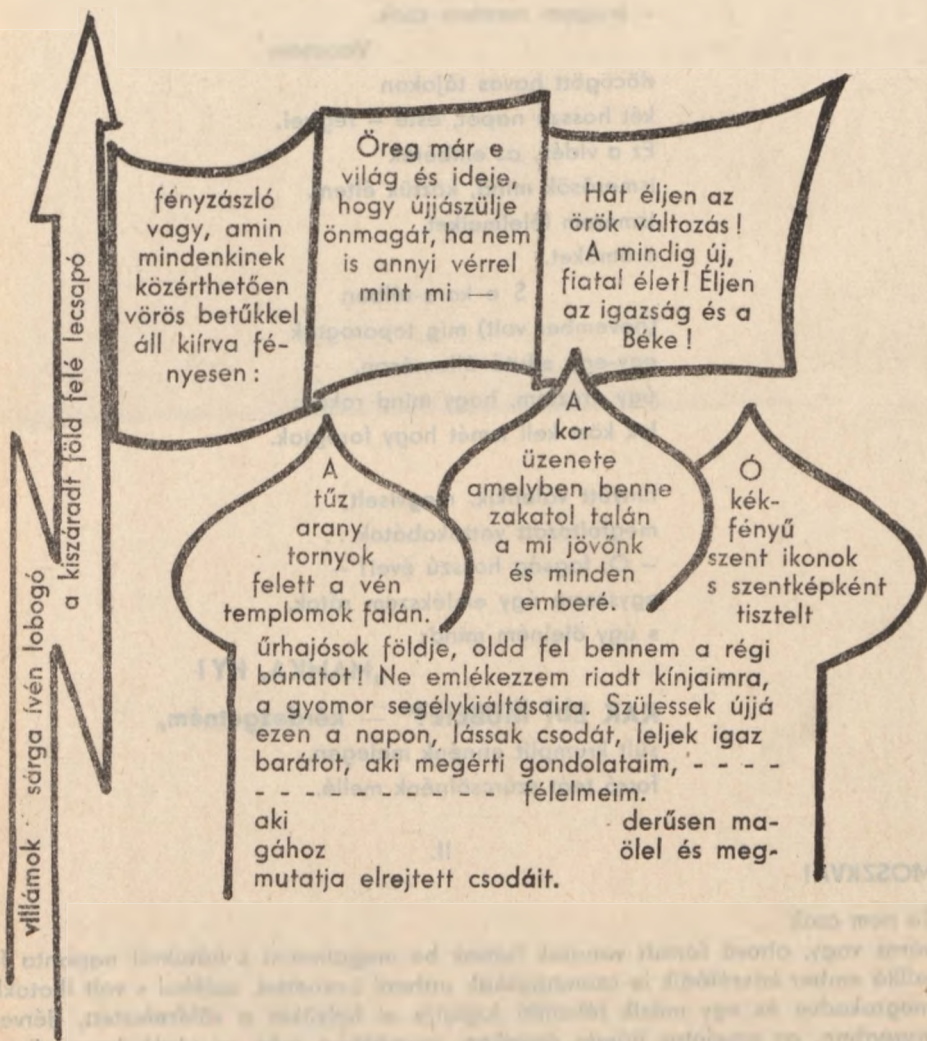
Te nem csak

hivatalok, minisztériumok, egyetemek, M.V.D. s gyárak gyűjtőhelye vagy,

Te nem csak

műemlékek földhöz szögező gyönyörűsége, megölhetetlen múlt századokon túl perzselően reánktelelő szépség forgataga. . . Nem. nem csak ez.

Te

REPULÉS

A
neki-
lódult
behemót

repülőgép hátára ültem. Vigyen a télből! Megfagyok!
Hiába izzok felhevülten, mindig lobogva, csupa tűz
elégve minden látomásban. Melegre vágyom. Délre űz
sorsom, hát... induljunk barátom!

Felrepülünk.
Én nézem az
alattam el-
sikló világot.
Amott a város
gyársora, az-
tán csak kis
faházat látok.
Félórákon át
hómezők, majd
foltok s nagy
víz hömpölyög.
a Cimpljanszki
tenger fölött
szállunk és
már sötét az
ég. Egyszer csak

felnyújtja kezét a Kaukázus egy
havas csúcsa, vagy csupán integet?
Üdvözlét ez, kendő helyett? Alat-
tunk langyos ősz. Virág és
lomb a fán:
Jereván!

METAKSZE

Szép örmény asszony, épp ő fogadott. Feketehajú, vadtekintetű. Elém küldte ez a föld „kóstolóba”, de sajnós csak nem kóstoltam bele. Mondta, kötete jelent meg már kettő, (oroszul is) de én csak legyintettem, mert már tudom, hogy ez nem tesz sokat. Énekelt régi örmény dalokat és mutatta hazáját büszkélkedve, Garnit... s álltunk vén kupolák alatt. Tisztviselő a Szövetségben. „Jó nő” gondoltam s bizony alig többet ennél.

Aztán itthon,
amikor „becsületből” ígéretként a versét fordítottam, (a búcsúzás percében adta át) felparáználott a holt, hideg papírlap, láttam törékeny teste vonalát. De hisz ez költő! Zengő, csupa szín. – Ki vagy te? kérdeztem önmagamban. Mért nem mondtad, hogy igazán költő vagy?

S azóta

gyakran, ha rá gondolok, látom az autó után integetni, s érzem, hogy a sokezer kilométer távolság köztünk, mint kifeszült húr, helyette mindig, Róla énekel.

METAKSZE

Csupa nagybetűvel

Szeretsz?

Hát akkor mi a csodától
vagyunk egymástól olyan távol?
Levelet írsz, vágyaim megalázod.
Ám nem férceli össze azt toll,
mit összetéptél egyszer valahol.
Reményeid ne kötözd jó szivemhez.
Nem vagyok az a nő – habár megértő, csendes –
ki eltűrné ország-világ előtt,
hogy „másodállásban” szeretik őt.
Életemben,

szerelmem dús, terített asztalán
én már soha morzsákkal be nem érem.
Elmúltak megcsalt, bolond napjaim,
mikor érted tüzelt, másnak oly „hideg” vérem.
Késervet próbált szivem bölcs, nehéz
s nem rabolhat meg senki napfény mellett.
Írással kennéd a sebek hegét,
mit nem más ütött rajtam, – a szerelmed.
Képmutató!
Becézel hangosan, lángoló suttogással
csak hogy híjgyek neked s ajtóm zárát kinyissam.
Szeszélyesen kitett pont sorod is mi mást vall?
Akár lépted nyoma, bennem vonulnak hosszan.
Szedd össze

hazug, szerelmes igéid,
szedd rossz helyre tett pontosvesszőidet.
Semmi közös köztünk már nem lehet.
Megtörted sorsom, hitetlenség rémít.
Szerelmed nyelve nem képes ma már
lenyűgözni, nincs tisztos nyelvten erre.

Ne merje hát zavarni fénysugár –
engem leveled aljas töredelme.
Lehet, látsz bennem még rabolni-valót,
s nem hagynál mást örülni kincseimnek.
Veszteségtől dús érzéstenger vagyok,
fékezhetetlen, folyton zaklatott,
s magamba rejtem, mim van, mind e kincset.
A kitett pontok köztünk álljanak,
s nemesítsék meg azt, mit bennem művel
a várakozás,

s hogyha jő a nap,
szívem új oldalán, sorsom könyvében,
új, becsületes szerelmem nevét
leírhassam örökre, vita nélkül,
örményül,

csupa nagybetűvel.

MORISZ POCHISVILI

Az aranygyapjú földje – Grúzia. Tbiliszi langyos utcáin bolyongtam, mint egy távoli, kis ország fia, melyről senki sem tudja itt, hogy hol van. – gondoltam, de csak kimondtam, hogy honnan jöttem, hogy magyar és költő vagyok, bajúszos szájak csókolgattak nyomban és átöleltek baráti karok.

Egy grúz költő testvérül fogadott, anyjához vitt el, friss hinkálit ettünk. Ha tamada volt, hosszan méltatott, az órák szinte vágattak felettünk. Nem csak ír, – fest és rezet domborít, – kaptam tőle egy apró Rusztavelit. Megmutatta hazája tájait, régi öreg kolostorokba elvitt. . .

De szomorú, hogy van egy jóbarátom,
S az életben többé már sose látom.

MORISZ POCHISVILI

Visszaadták

Visszaadták az igazát,
de a reménység csak nem pirkad.
Remeg a szív, remeg a láb,
míg szokott útján hazaballag.

Visszaadták a fedelet,
a házat, kertet, régen-látott
asztalát, – mtg a hű ebet,
a félvak házörző barátot. . .

mindent, amit csak itthagyt,
mikor elvitték, akkor éjjel.
Szörnyű álm már az a mult,
fedve a szigor függönyével.

Új életében élve ma
tünődhet: – Tiszta! Méltó apja
nevére. . . Ám, de lesz, ki a
tűnt évet, álmot visszaadja?

Búcsúzó vendégek mögött
ajtót zár, mosdik, – Újra otthon!
Szabad az út!

De lesz erő?

Lesz!

Csak az igazság maradjon!

AZ OSZÉT KAJTUKOV

„Híd, hullám, kard. . .” a közös szavainkat emlegeti, hisz **rokonok** vagyunk. Oszétek és magyarok. Rámkacsingat. Kis népek, egy az örömünk, bajunk. Hóna alatt sok dolgozatfüzettel (tanár, akár én) verseket szaval. Petőfit fordít, s indul minden reggel az iskolába. . . Hja, a hivatal!

Szemüveges, sovány és csupa lélek.
Barátom! El hogyan is felednék?

GEORGIJ KAJTUKOV

A patak és a tenger

Rohan dörögve, zúgva le.
Sziklákat görget ereje.
„Szétzúzok mindent, ami van.
Nincs nálam erősebb folyam. . .”

Ám a tengernél már alig
fodroz s nem látja hajjait
De az, ha erős, csak azért:
– szítta patakok erejét.

A ROSZTOVI DANIIL DOLINSZKIJ

Húszéves volt, kis, fiatal pilóta, mikor nálunk járt (egyszer lezuhant). Nem találkozott magyarral azóta. S ki tudja, mikor fölöttünk suhant, én voltam épp a rádióközpontban, a bemért célpont közepén alatt... – Felnevetett, mikor ezt néki mondtam. „Ez az élet!” és válamra ütött. Verset kért tőlem, hogy fordítsa nvomban, én meg őt bujtam egész délelőtt.

A hetyke ember – furcsa kortünet –, a versben finom, szelíd líra lett:

DANIIL DOLINSZKIJ

Mikor az éjben...

Mikor az éjben búsulok magam,
a mindenség is bánatba zuhan!

Folyók zokognak. Egy sem alhatik.
Én hánykódom, bánattól – bánatig.

Óceán, tenger jajgat valahol.
Én part vagyok s kín-dagály ostromol.

Lehajtott fejű erdők... S mint a lomb,
a szó is őszi, csüggedt és borong.

Őszi szavakkal mit kezdjek ugyan?
Kimondjam őket? Megsértik talán
azt, aki gondom megosztja velem,
nem csak örömben osztozik velem.

Emberek vagyunk, ám sebekkel tele.
Mint fűzfák lassú, bús folyók felett
hullt águk vágyón távol rétre néz.
Emberek vagyunk. Ezért oly nehéz.

Magamban ülve úgy tűnik, hogy én
időben, létben egyedüli lény
vagyok...

Kinn holt éjt tart ringva az ág.
Magam vagyok...

És búsul a Világ.

ARSAK TER MARKARJAN – UGYANITT

Ő arra született negyvenegyben, hogy míg felette kigyulladt az ég, ennek fényénél mindent jobban lásson: a volt vezérek szörnyű púpjait, szobrok döntését, városnév cseréket... s ne higyen már vakon, akár az apja, új, friss formákra

meresse szemét s istenek nélkül és magányosan tanuljon élni, új emberhez méltón.

Ez az oroszba ojtott fürge örmény (de szomorú, már csak oroszul ír) csupa ideg, izgalom minden újtói, a megújuló szovjet líra ő.

Nekem adta az apró golyóstollát. Jelkép? (Zsebemben hordom, már nem ír.) Talán valamit átadott nekem az ifjúságból, s kísér szüntelen.

ARSAK TER MARKARJAN

Futbal-világ

Felbög a táj a Don mögött,
– stadionok léghuzata –
egy szúnyog füttyent, bíró lett.

Eihallgat minden. Nincs vita.

Három csapat mérkőzik itt:

A Reggel;

Dél;

s az Éjszaka.

Ingyen

és szórakozva így

élek,

nincsenek titkaim.

Csak a nézőtér változik,

száz év –

s egy félidő megint,

Fényt nyel a fű. No még! No még!

Sötét posztó a déli ég,

s keselyű csap le,

mint Jasin.

No nem labdára ám!

– Fáy hörcsögre csupán.

A KIJEVI OLESZ LUNIJ

De nehéz volt a zsák Kijevben. Vállam megroggyant, amikor rátették, s vittem rendületlen, ha éppen rámkerült a sor. . . Húsz éve, Úristen! Húsz éve. . . Akartam, s újra itt vagyok. Körülnézek. – Ha elémlépne, aki akkor megpofozott? Csudálkozna a „bizottságon” s a fényes autón, ami vár. Talán ma is mester, mint régen, s rám nem is emlékezne már.

Éppen akkortájt született ez a fiatal ukrán költő, lelkes fordító, akinek mit sem számít fél emberöltő. Fellelt barátként vezetett Sevcsenkóhoz – a háza áll még, kis, szűkreszabott épület, úgy mutogatta meghiúsított, hangjában öröm s szeretet, akár e méltató sorokban.

A megmaradt történy

Melletted történyhüvelyek,
elégedettek, üresek,
rövidesen mind földdé válnak.
De köztünk te, te kilövetlen,
boldogtalan vagy egymagad,
mert

szalagba-fűzve nem ragyogtál,
nem küldtek történytovábbítók
hűvös torkolatba.
Velük lám, embereket öltek,
golyóik hullákban nyugosznak,
– csak téged hurcolt minden fronton át
lusta katonád
apró kenyérmorzsákkal együtt
elfoszlott köppenye zsebében.
Neked csak egy perc kellett volna
történytáskában mocorogni,
csupán egy percnél töredéke
iöl célraemelt puskacsőben,
s magadtól feirobbantál volna
parancsot teljesíteni.

De így, hányódsz a földben
tizennyolc éve már,
puffadt, málló madár.
Elégedetlen vagy, ugy-e?
Sajnálod,
hogy nem rejtőzöl emberkoponyában,
olyanéban, ki él, ki szül.
Tizennyolc éve fekszel így
csupán a föld fejében.

S hidd el, ahogy e kín öröl meg,
Úgy fájsz te is a néma földnek.

A HATÁRON

Van önnél netán valami
vámköteles árú? A kérdés
 meglep. Mit kell bevallani?
 Könyvek – mutatom. Csak legyint és
 tovább megy.

Kincsek! – mosolyog.

– Viheti!

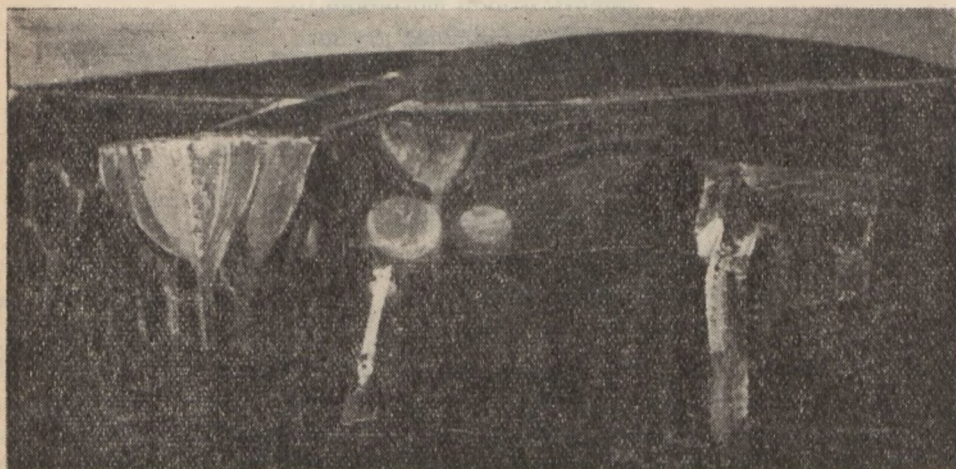
Én csak ráleheltem
 s életre kelve mind ragyog
 ez az én rejtett édes terhem.

Barátok.

Karjuk átölel.

Így vonulunk nyelvet cserélve
 – míg küzd e föld rémeivel –
 mert a vers magasba ível
 – csendben

az emberek szívébe.

VIHAR BÉLA

Lírai séta egy gyermekkor körül

Csillagos ég a Malom utca fölött

Ahogy fehér ingben kiléptem a nyári éjszakába, először kertünkre tapadt tekintetem. A sötétség igézete által elbűvölt rejtélyes látvány tárult elém: a bóbítás kukoricaszárak ütemesen lengő különös tánca. A csend, mint éles kard suhogott az akácfa árnyai között, s a kút peremén. A fű, a virágágy a patakzó fény ezüst záporában fűrődött, a házfal mögötti köcsög kitátott szája, mintha kiáltásra nyílt volna. Távolság a Káprás hegy csúcsán egy vonagló felhő füstölgött. S mindezt átívelte kupolaszerűen az égboltozat kristályképek csarnoka milliónyi pattogó, szikrázó csillagseregével. Nem, millió szem tekintett a magasságból reám, a nyolc éves gyermekre, s ha költő vagyok, talán e jelenet titokzatos szépsége avatott azzá, és szívemre bízta, hogy majd a világról énekeljek egyszer, s ennek az ének kozmikus üzenetét próbáljam tolmácsolni, költemények változatán keresztül, egy egész életen át, amíg csak ajkamon ki nem hűl a dal.

Az elsüllyedt évtizedekből

Alig tenyérszéli helyen mennyi ellentét szabdalta különböző táborba e község hajdani lakóit. A század első évtizedeiben egy kicsinyített ferencjózsefi Magyarországra lapult meg itt, ebben az Ipoly menti településben. Örzse néni, a vak koldusasszony az irgalmas Szűz Anya nevében könyörgött a templomlépcsőn krajcáros almizsnáért. Ő a legelesettebbeket képviselte. Földesúri birtokok végeláthatatlan királysága kígyózott hegyre fel, völgybe le. Egyébiránt szívós küzdelem folyt a mindennapi kenyérért. A porba esett falatot ősi tisztelettel megcsókoltuk. Kinek-kinek az öltözékéről, mint valaminő egyenruháról meg lehetett állapítani, hogy melyik osztályhoz tartozik. Látom a rokokó ragyogású palotát, kéklő címerével, ahová tilos volt belépni akárcsak fiának. Nagyurak titokzatos élete zajlott le benne, amelyről a gyermeki képzelet mesebeli világot szőtt. Aki odatartozott, azt feudális hűséggel illett megsüvegelni öregnek, fiatalnak. Látom Assisi Szent Ferenc tonzurás szolgáloit, ahogy saruban libbennek a kolostor felé. Látom a buja várkert balladás homályát, ahol a Nagyságos Fejedelem bíborsátorban székelt, a viritó lombkoronákat, a lankás ösvény víziszekfűit, méla törpéi bohó mozdulatait, a török kor lovas janicsárjait idéző toronymaradványokat, az élesztőt szeletelő vidám Strasszer bácsit, a könyvkereskedés csalogató kirakatában a tarka-barka képeskönyveket és ólomkatonákat. Rimóci lányok piros csizmás tündércsapata gyűrűzi az ezerszínű vásárt: summás palóchercegnők, cseléd királykisasszonyok. Néha az ekevas, a kapa rejtélyes alakzatú tárgyakat emelt napvilágra. Avarok, ozmánok, szláv törzsek edénytöredékét, elsüllyedt népek rézzel vert szárszámroncsait. Ódivatú elaggott hölgyek zárkóztak be otthonaikba, főúri nemzedékek kiháló sarjaként. Ökrös szekereken cserzett arcú barna parasztok húztak el komor szótlansággal. Miféle fülledt feszültség honolt ebben az évszázados múltú helységben, amely valaha nagy történelmi idők tanúja volt. Néha egy pisztoly csattant, egy ügyvéd föbe lőtte magát, a putribeli Berec Juliska megszökött nyalka szeretőjével, a padkán gubbasztó anyókák visszatért

kisértetekről, elásott aranykincsekről suttogtak, pörgetve a babona orsóját. A becsukott ablakok mögött elrontott, neuraszténiás életek, konok előítéletek, fullasztó erők lappangtak, Oláhéknál korpalevest főztek ebédre, a szép járásbíróné megcsalta férjét — a rossz leányok napernyővel kezükben orvosi vizitre vonulnak Márer doktorhoz, egy vakmerő polgárfiú, a sarki üveges fia Ady verseket szaval a Barokk szállóbeli műkedvelő-előadáson — megállj, megállj, kutya Szerbia, csukaszürke mezenszázad vonul a vasúthoz, s hajnal óta a főutcai üzlet előtt asszonyok serege sorakozik a kimérendő tejért, az Ipoly felől vörös lovasok vágatnak, föl, föl, ti rabjai a földnek — zengi az iskolai kórus, Pöstyénynél felrobbant a híd — újságolja Meleg bácsi, a csizmadia, az állomás épületét megszállták a cifra tollas cseh légionáriusok, zeng a harang, mint az idő ércágyúja, Gyarmat felől szuszogva közeledik egy sípoló acélmozdony, csendőrök szuronya villan, Jancsó bácsit láncok között viszik az internáló táborba, leesett a napszám ára, a mészáros Müller bácsi hazatért a hadifogságból, valami születni akaró gondolat, szándék vajúdik itt, miként az egész országban, hogy az élet megújuljon, elviselhetőbb legyen, de nem tud megszületni, és lázad a föld, reng a kastélykerítés, tűz van, tűz van, jelzik a toronyból, Vámos tanító feleségén kitört a téboly, és amikor az éj fekete uszálya reáterül a hársorokra, egy gyermek riadt álmokat lát, amelyekből egyszer valóság lesz és megrázza a világot.

Törvény és örökség

Semmisem oly szégyenletes, mint a gyávaság. Abban az utcában ahol én nevelkedtem, ez a törvény vonatkozott minden fiúra a ház küszöbén túl. Aki ugyanis kilépett otthona kapuján, annak le kellett győznie természetes félelmét. mert ezt követelte az utcabeli gyermekközösség kegyetlenül szilaj és íratlan parancsa mindannyiunktól. Olykor dzsungelmélyi indulatú csaták, bandákba verődő kamaszok ádáz háborúja dúlt a Tugártól a piacig. De ennek a zord gyermektövénynek nagy nevelő ereje is volt. Megvetés sújtotta azt, aki pl. megfutamodott a veszély elől, nem tudott a fára mászni, elsírta magát ha földre teperték.

Fájdalom, nem állíthatom, hogy a későbbi évtizedek súlyos próbája során mindenkor bátran viselkedtem volna, ám — úgy lehet — utcám örökségének köszönhetem azt, hogy marcangoló szégyen töltött el, ha akaratom ellenére mégis gyengének, meghátrálónak bizonyultam. A bátorságra való szándék igényét vittem innen magammal életem útitarisznyájában.

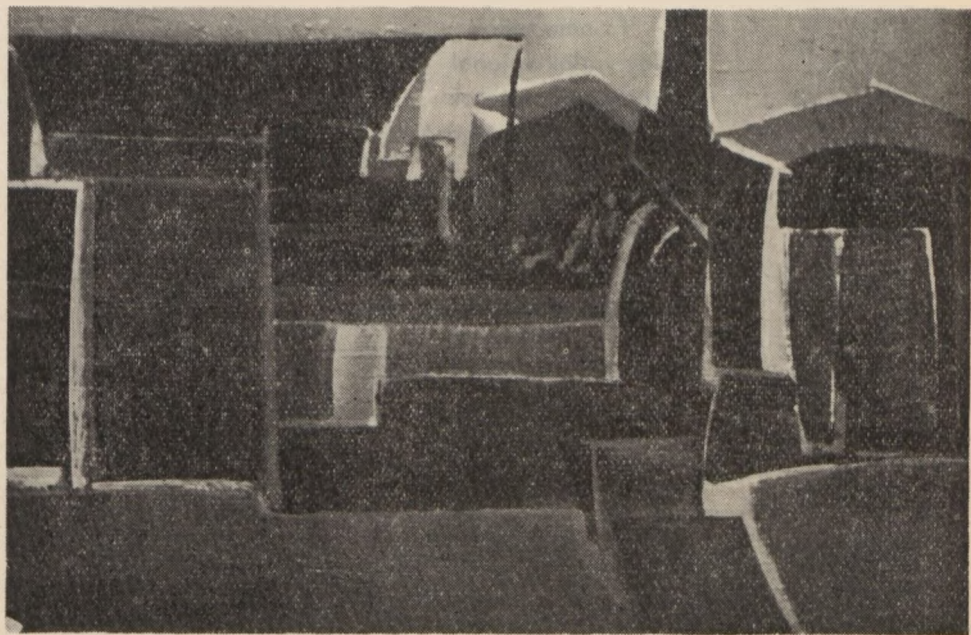
Zuhog-e még most is úgy az eső, mint valaha? A kocsiúton vad vágóban zúdult előre a zápor nyomán támadt ár és sebes sárga folyamként közelgett, mint egy fékezhetetlen vízi isten, amely könnyűszerrel elsöpörte a gyermekujjakkal emelt játékos hemoktorlaszokat.

Ki tudja átugorni ezt a vízmósást? — hangzott egy virtuskodó kiáltás. Nosza, valahány társam átlendült fölötte. Végül én következtem, de mi tagadás. belepoty-tyantam a sártenger közepébe. Feltápázkodva ismét nekiiramodtam, s mintha két karomat ismeretlen erők emelték volna meg. Sikerült? Nem sikerült?

Azóta hány, ennél jóval ijesztőbb árok meredezett felém, s nyilván még nem egy ilyen akadályt kell leküzdenem. S ahogy hajdan megviseltem bár, átrepültem fölötte, úgy segítsen át sorsom szakadákain innen származó akarással az Igazság és a Szabadság kettős szárnya.

Egyébként satnya, vézna fiúcska voltam, aki mindig a rövidebbet húzta megtámadótól. Egy napon azonban elhatároztam, hogy én is megismerem az erősek diadalát. Hosszas töprengés után kiszemeltem az áldozatot, egy nálamnál is soványabb nebulót. Alkonyattájt, amikor éppen a péktől vitte hazafelé a pirosra sült kenyeret, se szó se beszéd, nekirontottam. — Miért bántasz? — szolt rám döbbenten e sápadtarcú gyermek, — hiszen én nem bántottalak soha. — Ekkor ütésre emelt kezem lehanyatlott, s elundorodva önmagamtól, némán néztem őt. Nevét már réges-rég elfeledtem, de szomorú szemének pillantását soha. Talán ekkor tanultam meg, hogy inkább a megbántottak, mint a bántalmazók oldalán keressem helyemet, s aki ártatlanra emeli öklét: becstelen.

Jellemünk kialakulását annyi sok körülmény formázza, de néha elég hozzá egy röpke perc. Ha csakugyan az emberség csillagának követését választottam iránymutatómul, ebben — hiszem — némi szerepe volt e szécsényi pillanatnak is, amelyért most halk hangon köszönetet mond a hazatért fiú.

A hívás

Árnyékosat
talpadhoz kötözve hurcolod
végig az úton

Amerre csak jársz
megfested magaddal a földet
szőnyegül kiterited
megfoghatatlan testedet

És nem tudod
hogy várlak valahol
higlevegőjű csúcsok
metsző szelek magasában

Szikláim felhőkből kőültek
kristálycsillámaik a csillagok
s nyájamnak számadója
a ködszakállú Mérhetetlen

Mire elérsz
lekopik talpadról a lánc
elfogy árnyékos is

Dobszóló

Zsíroskenyér. Hetek óta minden nap zsíroskenyér.

Már a hátuk borsódzott, ha zizzenni hallották a papírt. És micsoda elégedettség ült az arcán, míg kis fatáskáján összekucorodva előbontotta, apró kockákra vágta, hogy tele lett az egész újságpapír szép egyenletesre vágott, rózsaszíntetejű zsíroskenyérdarabokkal. Összecsukható alumíniumpohárból ivott vizet utána, undok klóros vizet, ami zavarosan, langyosan folyt a csapon.

Ők ketten végigbolondozták az ebédidőt. Gébics, a pattanásos, idétlenkedett, Búzás meg vastag, zsíros hangon röhögött hozzá. Kenyérhéjat, almacsutkát hajigáltak egymáshoz, teleszemetelték az új lakásokat. Az öreg ezt nem szerette, de nemigen szólt érte. Általában keveset szólt. Rövid, száraz mondatai úgy koppantak az üres falak között, mint a kalapácsütés.

Dögletesen forró volt az a nyár. Az új lakások undorító festékszaga, a hígítók búze ráülepedett a torkukra, öklendezni lehetett volna tőle.

Egyik délben almával kfnálta az öreget Búzás. Hazaival, szabolcsi almával. Vett egy szemet, szagolgatta, tapogatta, úgy vágta ketté.

— Ez az igazi fajta — bölintott szakértően. — Nekünk is van belőle Pestlőrincen.

A nevét is mondta az almának, így mondta: Delicesz.

— Csakugyan az — hagyta rá Búzás.

Attól a naptól kezdve beszélgettek gyakrabban a kertről, gyümölcsösről. Búzás kezében olyankor sután megállt a szerszám. sóhajtott, izgett-mozgott, két mondattal rá lehetett volna szedni, hogy kérje ki a munkakönyvét. Könnyű az ilyen vén trotlinak, akinek mindene megvan, a csuklósbusz hazáig furikázza, elbabrál otthon a kertjében, itt meg pofátlankodik a zsíroskenyérrel, hogy nyugdíjba ne dugják! Búzás éjszaka is ezen gyötörte magát. Végtelen hosszúnak tűntek azok a nyári éjszakák, a takaró sütötte a testét.

— Én — mondta habarcskeverés közben az öreg —, már kigondoltam, szőlőt telepíttek az ősszel. Nagyszeműt, nemeset. A csemegeüzlet kirakatában látni olyasmit.

— A szőlő sok vesződséget kíván — dűnnyögte Búzás és leguggolt, hogy jobban kézre tudja igazítani a csempelapokat.

— Az igaz — mondta nagysókára az öreg. — De én csak egy pár tőkét akarok, lugasnak. Mindig akartam egy lugast, ahonnan szőlőt tud szakftani az unokám.

Ahogy ott állt meghajolva a zuhanyrózsa alatt, maga sem látszott nagyobbnak egy tízegyhány éves sihedernél.

— Aztán mekkora az a kert? — kérdezte egy délelőtt Búzás. Esett az eső odakint, szürke volt az egész város.

— A kert? — pillantott rá az öreg. — Nem túlságosan nagy. Hanem a fekvése! Meg aztán a ház, három szobával. A sok gyümölcsfa. Meggy, kajsziparack, körte, alma. Amit akar. Ribizlibokrok, málna. Van vele baj, nem mondom. A fiam olyan beosztásban van, hogy nem segíthet. De csinálom én szívesen! Az embernek annyi marad öregségére, hogy látja a gyerekei boldogulását.

Nedves ronggyal törölte végig a lecsempézett falat s valami mosoly-féle bújkált az arcán.

— Amikor a régi lakást, a pestit, elcseréltük a mostanival, én is beleadtam a kis pénzemet. A fiamék nem akarták. De ugyan mire már nekem a pénz? Amikor ott a kert, meg az unokám.

Sohasem beszélt még annyit, mint azon a délelőttön.

— Csak azt nem értem — nyomkodta pattanásos állát Gébics —, hogy ha egyszer elérte, amit akart, mit nyeli még itt a cementet? Minek kell, hogy még mindig törje a csontját?

— Pedig a fia is erről prédikál, úgy lehet — emelte feléje borzas szemöldökét Búzás.

— A fiam? — aprócskákat bólogatott az öreg és a körmét vizsgálta, mintha az ötlött volna eszébe, hogy minden emberfiának fekete a körme alja, csak a gipsszel, cementtel dolgozóké fehér. — Hát csakugyan azt mondja. Meg a menyem is. Apa, pihenjen le, ide üljön, oda feküdjön! Intézi-e már a nyugdíját? Mit szól a világ, hogy mind a ketten keresünk, aztán magát is dolgozni hagyjuk?

— Na látja — mondta Búzás és kiment a konyhai csaphoz, mert hallani lehetett, hogy megtelt a vödör.

— Nohát nem is akarok én sokáig gürcölni. Még ezt az évet. Mivel Józsiék megvették a kocsit. Hadd jöjjön még egy kicsit a pénz.

— Milyen kocsit vettek? — hagyta abba a kopácsolást Gébics.

— Feketét. Olyan hosszú a hátulja, hogy össze lehetne téveszteni az elejével. De a nevét nem tudom megjegyezni.

— Az annyát! — füttyentett Gébics. — Biztosan Ford Taunus vagy Opel Rekord. A nagykuttyák mind azon járnak. A maga Józsija is alaposan felkapaszzkodhatott a szocialista uborkafára!

Nevettek, az öreg is velük nevetett. Olyan volt a nevetése, mintha gipsz csikorult volna a fogai alatt.

A délelőttök voltak a legrohadtabbak.

Amikor a legfelső emeletet elérték, a forráság is fokozódott. Meg aztán reggel minden döcögősen indult, huzavonával. Gébicsről kilenc óra tájban már patakokban ömlött a víz, késlekedett az anyaggal; munkája a semmivel volt egyenlő. Július elején kapták maguk mellé más brigádból s Búzás nyomban ráragasztotta a Gébics nevet. Mert mindig ficánkolt, idétlenkedett, sohasem lehetett komolyra venni a szavát. Gyakran megesett, hogy reggelenként vörösre gyulladt szemekkel, késve állított be, meg lehetett szédülni a leheletétől. Olyankor bendzsózott a vakolókanálon és cingár lábain komikusan vonaglott hozzá. Búzás röhögött rajta, tetszett neki ez a marhaskodás. Egyszer megpróbálta mackósan, esetlenül utánozni egy táncdalra, amit hetek óta üvöltözött a rádió.

— Tészta az egész — jött oda Gébics. — A dobszólót figyeld.

A gázbojlerhez lépett és fergeteges ritmust dobolt horgas ujjaiival, mintha megvadult volna. Hosszúkás fadarabot kapott a fogai közé, mint egy dobverőt és vicsorított, nedvesen fénylő haja belelógott a homlokába.

— Marha nagy te — mondta Búzás.

Gébics kifulladásra vigyorgott, trikójával törölte az arcát.

— A dobszóló! Mindig azt figyeld, a többi smafu. Az egész bitang élet egy nagy mellébeszélés. Vered a tamtamot, csinálod a ronda melót, a többi meg ringatózik hozzá. Majd megölelgetnek, hogy derék szakmunkás vagy, aztán idejönnek áztatni az ülepüket a zöldcsempés falak közé.

— Még mindig részeg vagy — csóválta a fejét Búzás.

Délutánra rendszerint eligazodtak a dolgok. Gébics mámora elszállt, azontúl minden mozdulata aranyat ért.

Augusztus utolsó hetének szerdáján felnézett hozzájuk a munkavezető.

— No, hogy vannak az almafái, Takács bácsi? — nevetett az öregre.

— Azok fiatalosan, én meg öregesen.

A munkavezetőt nem a kedélyessége hozta fel a hatodikra. Vakarózott, hogy ki lógnak a határidőből és fűzni kezdte őket: dolgozzák végig a szabadszombatot. Rálltak, bár Búzás nem szívesen. Káromkodott, hogy szombaton, vasárnap nincs a szálláson meleg étel. Azt is mondta: nem ribancos fehérnép a munkásember, hogy bárki kedve szerint rángassa, ilyen nincs a kollektív szerződésben. De azért maradt. Komoran és elsötétült ábrázattal. Látnivaló volt, hogy dehogyis a meleg étel, a fiatalasszony hiányzik neki. Az öreg, hogy csendesítse, példálózott, a maga fiatalágát emlegette, de Búzás ráhorkant:

— Maga könnyen beszél! Itt lakik egy köpésre! Várja a jó otthoni étel, meg van, aki a feje alját eligazgassa!

— Hát van, az igaz — hallgatott el Takács.

Szombaton késő délutánig hajtották magukat. Jól haladtak, látszott: okosan spekulált a munkavezető. Ha minden jól megy, jövő hét közepén bevégzik a munkát — vélte az öreg.

Búzás nem felelt rá, nem volt kedve hozzá. Ha bevégzik, hát bevégzik. Akkor mi van? Új épület vár rájuk, konyhák, fürdőszobák. Cifra mozaikpadló, csempék: fehérek, zöldek, sárgák. Az egész világ egy óriási fal, melyet be kell borítaniok száz-ezer meg millió csempelappal. Mikor lesz vége ennek? A bumlizásnak a vonaton, az íztelen üzemi kosztznak, meg az éjszakáknak, amikor csak a párnáját szoríthatja magához az ember? Fáradt volt Búzás.

Gébics is kókadtan ült a küszöbön, mintha Búzás nyomott hangulata ráragadt volna. A cigaretta is ernyedten csüngött a szája szélén. Csúnya és alaktalan szája volt Gébicsnek, mint két vastag, vörös vonal.

— Na megünk? — kérdezte Búzás.

— Várjanak — jött ki a szákok közül, nadrágját porolva az öreg. Valahonnan elővette a kis fatáskát. — Barack — mondta restelkedő mosollyal. — Megigértem, hogy hozok belőle kóstolót.

Csakugyan beszélt a múltkor valami különleges fajta őszibarackról, de már elfelejtették.

— No csak fogyasszák — tolta félre a táska tetején a gyűrött újságpapírt.

— Én inkább a levét — tekergette a nyakát Gébics.

De azért vett az őszibarackból. Nagyszemű volt és illatos. Amikor beleharaptak, végigcsurgott a leve gipszfoltos nadrágjukon.

— Hát, csak megterem ez itt is — hümmögött Búzás.

— De meg ám. Három fával van belőle. Adja ez a termést, csak gondozni kell, meg érteni a titkát.

— Titkát? — csodálkozott rá Gébics.

— A titkát. Nem mindegy az, hogy hogyan nyesem, mikor permetezem. Árnyéba ültetem, vagy napfényes oldalra. A gyümölcsfa olyan, akár az ember. Ahány, annyi-féle.

— Ez szentigaz — erősítette Búzás.

Az öreg ott állt fölöttük, míg tartott a barackból. Mosolygot és apró fénypontok voltak a szemében. Elhajgált magok koppantak a fűtőtest bordázatán.

— Hát ilyesmivel veszkeldődöm én szabadidőmben — mondta, míg becsukta a táskát.

— Jó magának — lógatta a fejét Búzás. — Most elcserélném az enyémmel a vasárnapját.

— Tré az élet — szögezte le Gébics és előreindult a lépcsőn.

A sarkon mint minden nap, ők jobbra fordultak, az öreg balra. Búzás hosszan nézett utána és megrázta a fejét.

— A menyé biztosan töltöttkáposztával várja a vén fosost.

Mellékutcai talponállóban itták meg a két fél szilvát. Gébics hirtelen ezt kérdezte:

— Mivel ütöd el a vasárnapot?

— Semmivel — rándított a vállán Búzás. Állt a gomba mellett és repedezett körmével vonalakat húzgált a pohár vastag oldalára.

— Vágd magad rendes szerelésbe, aztán majd érted megyek.

Csakugyan megjelent a szálláson másnap délelőtt.

— Támadt egy világmegváltó ötletem. Kiugrunk Lőrincre, tiszteletünket tesszük az öregnél.

Palackozott bort tett az asztalra.

— Ezt beszedegetjük nála, eldumálgatunk egy kicsit. Lelegeljük az egyik barackfáját.

— Dolgozik az ilyenkor — húzódozott Búzás. — Talán a fia se nagyon örülne.

— Attól te ne tarts — legyintett Gébics.

— Hát jó — egyezett bele Búzás.

Jó darabot gyalogosan tettek meg az útból. Gébics sört fizetett, később konyakot ittak. Kellemes volt a langyos, tétlen lötyögés az utcán. Búzás eddig nem ismerte Pestnek a vasárnapi arcát. A kimenős fehér ing volt rajta, amit hazautazáshoz készített be az asszony. Szerette a fehér inget Búzás.

— Stop — mondta egy utcasarkon Gébics. Strandtáskás nők húztak el mellettük, szemben a napfényvel. Hosszúkás, finom combjuk átderengett a vékony ruhán. Rájuk is pisszentettek, de nem fordultak vissza.

— Aztán odatalálunk-e? — kérdezte Búzás. Gébics nevetett és az utcai szemégyűjtőbe dobta a cigarettavéget. Elegáns mozdulattal tudta eldobni a csikket.

Autóbusszal félóráig sem tartott az út.

— Itt lennénk — mondta Gébics. Csendes utcácska volt, kétszer is végig sétáltak rajta, keresték a házat. Gébics vakaródzott.

— Ezt már nem értem.

— No ugye — mondta Búzás.

Kis vedlett téglapépület előtt álltak. Látható volt, hogy bontani vagy bővíteni akarják: a gondozatlan udvaron tégl- és sóderhalmok éktelenkedtek. Töredezett lépcsősor mellett rossz edényből kutya lefetyelte a vizet.

— Keresnek valakit?

Negyvenes forma nő jött oda a kapuhoz, félretaposott férfitapucsokban, kezében fanyelű késsel és fej vöröshagymával.

— A boldogságunkat — vigyorgott rá Gébics.

— Nem tetszik ismerni egy Takács Gyula nevű embert? — kérdezte Búzás.

— Ismerem. Maguk kicsodák?

— Dolgozók — komolytalankodott Gébics. — Az a bizonyos Takács a górénk. Apró szürke szemei voltak az asszonymak és hunyorgott is, valószínűleg a hagyma miatt.

— A Gyula bácsi? — nyitotta meg a kaput. — Nincs itthon, de ha a szoba miatt jöttek...

— Azt hiszem, rossz helyen járunk — próbálta magyarázni Búzás. — Mi egy alacsony kis öreget keresünk. Hogy is mondjam csak... Olyan fehér kis bajusza van.

— Az. A Gyula bácsi. Hat éve az albérlőm. Tessék csak erre — és lábával félreltolta a kutyát.

Gébics felvonta a vállát és nagyvonalúan szökdécselte át a sóderkupacokat. Búzás bambán cammogott utána, olyan arccal, mintha meglopták volna. A szoba félhomályos volt és sivár. Az asztalon megismerték az öreg fatáskáját.

— Kicsit rendetlenül vagyunk — mondta az asszony. — Konyhát akarunk toldani az épülethez, meg üvegezett verandát. Ide gondoltam a másik ágyat — mutatott a szekrény mellé. — A dívány meg elfér a sarokban.

Kitárta a csomagolópapírral elsötítetett ablakot: a szobába világosság és ételszag tódult. Búzás gyámoltalanul ténfergett, verejték gyüngyözött a homlokán. Már bánta, hogy Gébicshez kötötte magát.

— Gyula bácsi hol van most? — kérdezte tompán.

— Elténfereg a parkokban ilyenkor a jó időben. A sétálókat nézi meg a virágokat. Ez a mániája.

— Meg a gyümölcsfák — vetette oda Gébics.

— Az — mosolyodott el az asszony. — Mindig arról beszél. De nincs itt ahhoz terület. Ami van, az kell a tyúkoknak, nyúlnak.

— De a fiának nagy portája van — mondta reménykedve Búzás. — Ott kedvére babrálnak a kertben.

— Á, senkije sincs a Gyula bácsinak. A felesége korán elhagyta. Iszákos ember lehetett, ahogy a szavából kivenni. Mi nem firtatjuk. Jól megvan itt, a pénzt is pontosan ideadja. Én ragaszkodom a pontos fizetéshez. Ha már egyszer megadom a lakó kényelmét.

— Klassz a kégli — nevetett Gébics és az asszony lábaira nézett, melyek vaskosak voltak és szőrösek, mint a férfilábak.

— A lakbér fejenként háromszáz. Ágyneműmosással. Pesten ennyiért nem kapnak szobát.

— Az biztos. Még rokoni alapon sem.

— Akkor hát érdekli magukat.

— Cseppet sem. Mondhatnám így is: a kégli almás.

— De hát magukat Gyula bácsi küldte... Nem a szoba miatt jöttek? — húzta összebb a szemét az asszony. Az jutott eszébe, hogy tulajdonképpen nem is ismeri ezeket. Ha ketten elállják az ajtót...

— Mit akarnak itt akkor? — kérdezte élesen.

— Semmit — indult az ajtó felé komoran Búzás.

— Családlátogatás — tárta szét a karjait Gébics.

Az asszony már látta, hogy nincs különösebb veszély. S amúgyis nyitva az ablak. Bolondot úznek belőle? Már támadott.

— Velem ne szórakozzanak, fene a dolgukat! — még az udvarra is utánuk kiállt: — Jobb, ha elviszik a bűdöset! Az én uram önkéntes rendőr.

— Adj' isten egészségére — nevetett Gébics.

Álltak a kopár udvaron, sehol sem láttak gyümölcsfát.

— Gyerünk innen — dűnnyögte Búzás.

Takács Gyula nem jelent meg hétfőn a munkahelyen. Beteget jelentett — közölte a munkavezető, aki egy kövérkés, vöröshajú embert adott melléjük a délelőtt folyamán. Az épületet is a vöröshajúval fejezték be. Szeptemberben új brigádok alakultak, Gébics és Búzás más-más csoportba került, megfedelkedtek az öregről. Ősz végefelé aztán hallották, hogy bent járt a központba, nyugdíjaztatását kérte. Állítólag meg is jutalmazták. Az igazgató magához hívatta; szépen búcsúztatták hosszú szolgálata után. Ezt Gébics újságolta úgy december táján, amikor egy szakszervezeti taggyűlés végén Búzásba ütközött.

— Most már kedvére sóderolhat a csengő barackról — jegyezte meg gúnyos fintorra. Majd hozzátette: — Azért nem gondoltam volna róla. Olyan becsületes kép-ernyője van.

Búzás nem válaszolt.

Arra gondolt, hogy annak a gyümölcsöskertnek valahol azért mégis csak léteznie kell. Igen: szilárdan hitte, tudta, hogy létezik fia az öregnek, a kert is igaz, az unoka is aki, leszakítja a szőlőt arról a lugasról. Létezniök kell! Mert ki sem lehetne bírni, hogy az ne így legyen.

Abba már bele is lehetne halni.

TÓTH ELEMÉR

Pásztóiak

Csohány Kálmánnak

Szélkakas torony-tyúkkal
párzik, harangláb reccsen,
jönnek a pásztóiak
subában és bekecsben.

Égboltjuk szarkalábas,
csizmájuk sarka gyémánt,
lépteik, mint amikor
szél bogozza a szénánk.

Száll a madarak helyett
a mennyből néhány angyal,
hintázik az ágakon,
mígnem mind porba zuttyan.

Nézik a falusiak
és szívdobogva látják,
göncükből az angyalok
a csillagot kirázzák.

POLGÁR ISTVÁN

Vagy mindent, vagy semmit

Vagy gonosz vagy, vagy ostoba.
Elhagy a társad, hogyha
úgy nézel rá, mint rongyra,
ha nem vagy más, csak ostora,
ha nem ragyoghat fel soha
se napja, se a holdja,
ha övé csak morzsa
mit néha löksz neki oda.

A férfi olyan, szégyen és
alázkodás kivégzi.
Vagy mindent vár a férfi,
vagy semmit. Szeszélyeskedés
nélkül, vagy sehogy – ezt kell
megértsd már végre egyszer.

VARGA RUDOLF

Elkergetem

Csontosodik bennem
a jegenyékig érő
hajdani szerelem,
ősz-csillagot, szelet
lendít a két kezem,
földön van a lábam,
napot ver a fejem,
vadvacsatollú szelet:
az ősz,
lobogó hajjal kergetem.

Követtem a szerencsémét

Utánam köpött a falum, – kitagadott,
én
nem bizonygattam mankós, öreg
szülőházamnak: megfojtanak
a horgasujjú orgonabokrok,
görbén néznek rám
a tyúkok, korhely fák.

Követtem a szerencsémét vonaton, gyalog
ti
láttátok, hogyan porzott utánam
az emlékek bolyha,
rágtam a körmöm, – belefájdult
az otthoni nagy szegénységbe
fiatal, suhanc fejem.

VONSIK GYULA

Gondolatok az új gazdasági mechanizmus és a kulturális fejlődés viszonyának néhány kérdéséről

Az általános társadalmi mozgástörvényekből fakad, hogy a kulturális fejlesztés tartalmát, a felhasznált eszközöket, az erőfeszítések nagyságát, elsősorban a társadalom gazdasági fejlődése által támasztott szükségletek és lehetőségek határozzák meg. Ezek a társadalmi feltételek azon túl, hogy mi szocializmust építünk, kifejezésre jutnak mindenkori gazdasági és politikai feladatokban is. Az általános tendencián belül tehát vannak a szocializmus építésének konkrét periódusai, amelyek a kulturális feladatok tekintetében tartalmi jegyekben, az egyes konkrét feladatok sorrendiségében, egymáshoz való viszonyában jelentkeznek. A kulturális folyamat tartalmi jegyeinek és irányításának — a viszonylagos önállóság mellett is — szükségszerűen kell igazodni a társadalom gazdasági és politikai szféráihoz.

Társadalmunkban a gazdaságot szemlelve, jelenleg alapvetően két, de valójában egy, szervesen összefüggő nagy folyamat kibontakozásának vagyunk a tanúi. Egyik, hogy a termelést napjainkban viharos gyorsasággal modernizálja a tudományos-technikai forradalom, a másik alkotóelem az új gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatos. A két folyamat azonban együttesen csak kölcsönös egymásra hatásban valósulhat meg. A technikai forradalomnak és vele együtt az új gazdasági mechanizmus bevezetésének messzemenő kihatásai vannak a művelődésre és a nevelésre, a felnövő ifjúság és a már felnőtt nemzedékre egyaránt. Lényegében új követelmények adódnak a társadalmi viszonyok fejlődésében, az emberek társadalmi együttélésének formáiban, a kulturálódásban, a szabad idő felhasználásában stb. Nem az a kérdés tehát, hogy az általános társadalmi folyamat érvényes-e a kultúra területére is hanem az, hogy hol mennyire és miként. Az összefüggések keresésekor alapvetően kétféle jelenséggel van dolgunk, amelyen belül természetesen a kérdések sokasága vár megoldásra.

I. A gazdaságban végbemenő változások kulturával szemben támasztott tartalmi követelményei.

II. A gazdasági mechanizmus reformja és a kulturális terület közgazdasági és irányítási kérdései.

Ezeknek a problémáknak sem teljes körvonalazása, sem pedig az egyes megfogalmazott kérdések mindenoldalú vizsgálata a cikknek nem célja — többek között a terjedelem korlátozottsága miatt sem — csupán néhány általam fontosnak tartott kérdést kívánok érinteni.

I. A gazdasági mechanizmus és a kultúra viszonyának néhány tartalmi problémája.

Amikor most a gazdaságban végbemenő változásokat a társadalom szellemi életével hozzuk kapcsolatba, előljáróban le kell szögezni, hogy általában a kultúra terjesztése, a művelődés az esetek döntő többségében nem közvetlenül, hanem közvetve szolgálja a gazdaság előtt álló feladatok megvalósítását. A másik általános megjegyzés, hogy itt két kölcsönösen összefüggő aspektust kell megkülönböztetnünk. Az **első** általában a **tudományok egyre növekvő szerepe** a termelés, a vezetés, általában a **gyakorlati tevékenység** folyamatában és ezzel együtt a társadalmi tudatban, a műveltségben, izlésben stb. A **másik** a tömegek társadalmi **aktivitásának növelésével** mint gyakorlati tevékenységgel kapcsolatos, amely a **kommunista öntudat** növelését kívánja meg. Ezért fontos feladat a tömegek gondolkodásának, a változás folyamatának elemzése, a feladatok meghatározása a tudomány vívmányainak elsjátításában, a kultúra fejlesztésében, a **tudatban élő múltbeli csőkevényektől való megszabadulás** feladatában. Ezeknek a kérdéseknek a tanulmányozása az elméleti lisztánlátáson túl a gyakorlati feladatok szempontjából is nagy jelentőségű.

A kulturális és gazdasági folyamatok kapcsolatánál abból a sajátos de valóságos tételből kell kiindulni, hogy az ember nemcsak passzív célja a társadalmi folyamatoknak, hanem aktív cselekvő részese is. **Minden társadalmi folyamat csak az emberek gyakorlati tevékenységén keresztül valósul meg.** Az emberek viszont egyéniségek, saját egyéni tulajdonságaikkal és törekvéseikkel. Minden társadalmi célkitűzés — legyen az a legtudományosabban kidolgozva és előkészítve — realizálásának eredménye függ a realizálásban résztvevők a céllal való azonulásától. A tudományos technikai forradalmat és vele együtt az új gazdasági mechanizmus megvalósítását olyan minőségi változásnak lehet felfogni, amiben gyökeres változás megy végbe az embereknek a tudományhoz és a technikához, általában a termeléshez való viszonyában. Ezért nem elég csak az elvont gazdasági vonatkozásokat és a technika fejlődési irányait vizsgálni, hanem mint minőségi változást kell felfogni az ember nemcsak anyagi, hanem szellemi fejlődésében is.

Ez azt jelenti, hogy **nem elég a célok világos megfogalmazása és kitűzése a gazdaságban, hanem ennek megfelelően kell formálni a társadalom — benne az egyes emberek — tudatát is.** Ha azt akarjuk, hogy a gazdasági és politikai gyakorlatunkban érvényre jussanak az új gazdasági irányítási rendszer elvei, akkor nem elég csak a mechanizmus megváltoztatása, hanem szükséges ehhez alakítani a társadalom — a közösségek és egyes emberek — gondolkodását is. Ezért a termelés és gazdasálgkodás folyamatának megváltoztatásáért folyó harcban feltétlenül meg kell oldani bizonyos nevelési és oktatási feladatokat is, amelyek egyrészt a változás elérésének feltételei, másrészt a következményei.

A feladatok sorában első helyre kell tenni azokat, amelyek szerves kapcsolatban vannak a gazdasági mechanizmus megvalósításával, vagyis elősegítik, feltételeket képezik a mechanizmus megvalósulásának. Ide tartozik mindenekelőtt az emberek tudatának formálásával kapcsolatos feladatok egész sora. Ebben a sorban ott találjuk az iskolai képzésben jelentkező oktatási feladatokat, a felnőttoztatás problémáit, a szakemberképzést, az ismeretterjesztés feladatait stb.

Mire kell az eddiginél jobban megtanítani az embereket?

1. A bevezetőben jelzett kapcsolatból adódóan az egyik legsürgősebb feladat — ami a társadalomban végbemenő tudományos-technikai forradalomból adódik, hogy az embereket jobban megismertessük a természettudományos, műszaki, technikai ismeretekkel. Korunk technikai haladása követelőleg írja elő a művelődés számára egy olyan tartalmi és szemléleti koncepció kialakítását, amely alapvetően magán hordja a technikai forradalom jegyeit. Itt tudomásul kell venni egy nagyon fontos tényt. **Az ember a gyakorlati tevékenysége folytán éppen a technikai forradalom hatására nap mint nap kapcsolatban van a termelésben végbemenő forradalmi változásokkal.** Ha csak a mezőgazdaságot tesszük vizsgálat tárgyává, azt tapasztaljuk, hogy az utóbbi öt évben több mint száz új szakma honosodott meg. Ez a változás gyakorol az emberre legnagyobb hatást, váltja ki tudati fejlődésének tendenciáit. Ez a társadalmi méreteket tekintve úgy jut kifejezésre, hogy a tudományok, de főként a műszaki tudományok emberre gyakorolt hatásának növekedése sokkal gyorsabb mint a művészeteké és így a művelődést tendenciájában meghatározó tényezővé válik. Ezt figyelmen kívül hagyni természetesen a művelődési célok kijelölésében sem lehet.

A feladat ilyen szintű megfogalmazása természetesen részeire bomlik, ha az iskolai oktatást vagy az iskolán kívüli művelődést tesszük vizsgálat tárgyává. Az új típusú szakember igény ismeretében lehet azt is megállapítani, hogy milyen általános és speciális követelmény van az iskolai képzéssel szemben. Ez kiinduló alapot ad az új iskolatípus szakmai és közismereti ismeretanyagának jellegére, arányára, a későbbiekben kialakítandó tanterv koncepció formálására, stb. Itt mindenekelőtt arányokról van szó; milyen arányban szerepelnek az oktatásban — iskolai és iskolán kívüli — és az egyéb ismeretterjesztő tevékenységben a humán és a természettudományos, valamint a technikai-műszaki ismeretek. Azt hiszem, hogy minden túlzás nélkül levonható az a következtetés, hogy nagyobb szerepet kell kapniuk a műszaki-technikai tudományoknak és az ezeket megalapozó ismereteknek az egész művelődési tevékenységben.

2. Az új gazdasági mechanizmus bevezetése során a gazdaságban olyan mechanizmus alakul ki, amely biztosítja, hogy a gazdasági döntések az informáltság és az érdekelttség alapján a legmegfelelőbb szinteken, minél nagyobb tömegek aktív részvételével történjenek, azaz fokozódott a döntési jogok decentralizálása. Ez nem célja a gazdaságirányítás megjavításának, hanem eszköze, mivel a tömegek bevonása az alapvető kérdések eldöntésébe, biztosítja a döntések érvényesülését, hatékonyságát. Ez a tény megköveteli, a dolgozók — elsősorban a különböző szintű vezetők — jobb felkészítését a közgazdasági ismeretek terén, de nagyobb jártasságot követel a vezetés, az igazgatás kérdéseiben a dolgozók széles tömegétől is. Ez azt jelenti, hogy az egész társadalomban nagyobb szerepet kell kapni a közgazdasági ismeretek terjesztésének, a gazdasági képzés megszervezésének. Az új mechanizmus sikerének egyik fontos feltétele, hogy az emberek tömegei tanuljanak meg közgazdaságilag gondolkodni, hogy a közgazdasági szemlélet minden embernél természetszerűleg kialakuljon.

Erre azért is szükség van, mert az eddig szigorúan központilag szabályozott keretek helyére olyan gazdálkodási forma lépett, amely nemcsak lehetővé teszi a döntéseket, hanem meg is követeli azokat. A tervezés, a döntések meghozatala és végrehajtása, a gyári élet egyik legfontosabb mozzanata lett. A vállalat céljainak elérése

szempontjából lényegbe vágó, hogy a döntés az érdekeltek jóváhagyásával, aktív hozzájárulásával történjék. Az a jog, hogy a munkásoknak nagyobb a beleszólásuk az üzemek és termelési egységek irányításába, egyre nagyobb tömegekből váltja ki a közgazdasági ismeretek megszerzésére való törekvést. A közgazdasági ismeretek terjesztésének az igénye tehát nemcsak a társadalmi érdek vonatkozásokban jelentkezik, hanem az egyes termelési egységek szintjén és az egyes embernél is. A kultúra egyes ágazatainak, ezzel kapcsolatban is meg kell találni a feladat megoldásának legjobb és legcélravezetőbb eszközeit.

3. Külön érdemes szólni a kulturális nevelőmunka feladatairól és a gazdasági mechanizmus kapcsolatáról, olyan összefüggésben, amely a termelést ösztönző anyagi és erkölcsi viszonyok összefüggését vizsgálja. A kommunista munkára való nevelés végső célja, hogy a munka életszükségletté váljon. A munkáért járó jutalom nem anyagiakban fejeződik ki, hanem abban, hogy végrehajtója, tevékenységét alkotó folyamatnak érzi, amiért elsősorban társadalmi megbecsülést vár. Viszont egy olyan időszakban, amikor az ember számára az anyagi feltételek döntő mértékben a munkája minőségétől és mennyiségétől függenek, szükség van a munkához fűződő egyéni anyagi ösztönzésre. A szocializmus építése idején tehát az anyagi és erkölcsi ösztönzők egységére van szükség. Ebben az egységben dialektikus viszony áll fenn, nem egyszerűen párhuzamosság, vagy egyidőben való alkalmazás. A kettő egységes, egymással kapcsolatban lévő, egymásra gyakorló hatását figyelembe vevő alkalmazása vezethet csak a valóságos sikerekre.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetése viszont az anyagi ösztönzés — a minél nagyobb nyereség elérését — a kívánt gazdasági és termelési célkitűzések elérésének egyik központi kérdésévé tette. A bérgazdálkodás, a prémiumrendszer, a nagyobb üzemi önállóság mind felhasználja ezt a mozgatóerőt. Ez azt jelenti, hogy a gazdálkodás szervezete önmagában, minden külön tudósítás nélkül szüli az anyagi előnyök keresésének szemléletét, még akkor is, ha az anyagi előnyök csak kollektív tevékenységgel biztosíthatók. A dialektikus egység megteremtése érdekében a kulturális nevelőmunka előtt olyan feladat áll, hogy erősítse az emberekben az erkölcsi megbecsülés elvárásának szemléletét. Az oktató-nevelőmunkának olyan szerepe van itt, hogy felismertesse a munka társadalmi jelentőségét, tegye a társadalmi érdek szem előtt tartását az egyén jellemének vonásává. A nevelőmunkának biztosítani kell, hogy az egyén számára, tevékenységének értelme és jelentősége az anyagi ellenszolgáltatásokon túl kifejeződjön a közösség, a társadalom általi elismerésben is. Ha ez elmarad, akkor a társadalomért érzett felelősség követelménye csak üres szólamná változik és az anyagi érdekeltség az egyénben az individuális törekvéseket erősíti. Ennek a feladatnak a megoldása nemcsak az agitációnak és a propogandának szab feladatokat, hanem az irodalomnak és más művészeteknek is, a népművelés minden ágának, különösen a tömeges hatásokra képes televízióknak és rádióknak.

4. A gazdasági mechanizmus változásának, valamint a tudományos-technikai forradalomnak természetesen vannak és lesznek olyan velejárói is, amelyek a változó termelési folyamatokkal, az alakuló emberi viszonyokkal és törekvésekkel kapcsolatosak. Ezek között az első helyen kell tárgyalni az emberi kollektívák alakulásával kapcsolatos nevelési és oktatási feladatokat. A gazdasági vonatkozások és a termelési viszonyok, amit a szocialista vezetés tudatosan alakít ki, elsősorban az emberek közötti termelési kapcsolatokat szabályozzák és az egyes ember tudatos termelő erejének előmozdítására szolgálnak. Az új gazdasági mechanizmus feltéte-

lezi és ki is váltja a termelő kollektívák állandó növekvő aktivitását. A gazdaság-vezetés új formája meggyorsítja azt a fejlődést, aminek eredményeként a termelő kollektívák a társadalomnak nemcsak gazdasági, hanem szociális sejtjévé is válnak.

A nem formális (mint az egy üzemben dolgozók, egy szakmabeliek, egy helyen lakók, stb.) társadalmi csoportok kialakulása azt jelenti, hogy ezekben a kollektívákban az egyes emberek közelebb kerülnek egymáshoz nézeteikben, magatartásukban, érdekeikben és törekvéseikben, sőt bizonyos mértékig még izlésükben, érdeklődési körükben is. Az üzemek gazdasági önállóságának növekedése, a minél nagyobb nyereség elérésének közös érdeke képezi az így alakuló kollektíváknak, de ezzel együtt szükség van olyan erkölcsi normák, emberi ideálok tudatosítására is, amelynek alapján a csoportok ellenőrzik tagjaik egyéni életét, viselkedését, és ha kell elhatárolják magukat a csoporton kívülállóktól. Ugyanígy széleskörű nevelőmunkát igényel a csoport és a társadalom közös érdekének megértetése.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az emberek és az emberi csoportok életének irányát a társadalmi és életfeltételek határozzák meg, de e feltételek között az ember — bizonyos határok között — megválaszthatja, mit akar és mit nem. Az egyes emberek és a kollektívák magatartását, törekvéseit, ítéleteit, stb. nem annyira az általuk végzett munka formája és mérete határozza meg, hanem inkább annak tartalma, az hogy mennyire értik meg a folyamat lényegét, munkájuk értelmét, szerepét a társadalom vagy konkrétan az üzem életében. Ettől függ elsősorban erejüknek és képességeiknek mozgósítása is.

Az üzemek vagy termelési egységek vezetésének érdeke kell hogy legyen, hogy a hivatalos szervezési formák és az alakuló nem formális kollektívák között ellentmondás mentes kapcsolat legyen. Ezt azzal érheti el a vezetés, ha a csoportok és az egyén számára is lehetővé teszi a feladatok tervezésébe való bekapcsolódást, a döntésben való aktív részvételt. Ez nem egyszerűen szervezeti kereteket kíván — bár ezek is szükségesek — hanem fel is kell készíteni egyes dolgozókat az ilyen tevékenységhez szükséges ismeretekre. A formális csoportok mindenütt kialakulhatnak, ezt közvetlenül kiválthatja a közös tevékenység (műhely, feladat) a szocialista közösségek alakulása azonban csak tudatos nevelőmunka, az egymásra utaltság megértése eredményeként jöhet létre.

Az így alakuló kollektívák a saját akaratukkal, törekvéseikkel formálói lesznek — az eddiginél jobban — a kulturális életnek is. Itt kettős hatású jelenséggel van dolgunk: a formálódó kollektívák alakítása, a kultúra eszközeivel és a kollektívák erősödő hatásának a kulturális életbe való pozitív bekapcsolása. Ezzel számolni kell, mert a gazdálkodásban kialakuló egységek erejüket és igényüket eszközként fogják használni a művelődési törekvéseikben, a kultúrával szemben támasztott követelményeikben. Biztosítani kell, hogy ez az erő a szocializmust siettető és követelő legyen a kulturálódás területén is. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a társadalmi és tömegszervezetek a kultúra terjesztésében játszott szerepét és feladatát kell újlag megfogalmazni.

5. Az eddig tárgyalt kérdések végső következtetéseként azt lehet levonni, hogy a gazdaság elé állított feladatok sikeres megoldása érdekében állandóan formálni kell a vezetés minden rétegét de a legszélesebb munkás és paraszttömegeket is, leküzdvé náluk a gondolkodásban meglévő maradságot, az újtól való félelmet stb. Ez nem egyszerűen csak agitációs feladat, hanem a reform megértését, annak megvalósításában való részvétel tudatos vállalását jelenti. A tömegek ilyen felkészítése ter-

mészetenesen fokozott erőfeszítéseket jelent egy meghatározott irányban, amiről már eddig szöltünk. Ez azonban semmi esetre sem jelenthet egyoldalúságot, a kultúra más jellegű tartalmi kérdéseinek elhanyagolását. A társadalmi fejlődés következő időszakában a kultúra előtt nem az a feladat áll, hogy szürkévé, egyoldalúvá tegye az egyéniség fejlődését, hanem az, hogy járuljon hozzá minél jobban az egyéniség sokoldalú de a szocializmus építéséhez szükséges fejlesztéséhez. A gazdaság elé állított feladatok itt csak mint rendező elvek szerepelnek a tartalmi sorrendiségben és a rendelkezésre álló erők elosztásában.

Tudomásul kell venni az igazságot, hogy az emberek művelődési törekvéseinek gyakorlati tevékenységük — termelő és politikai — szab elsősorban irányt. Ez nemcsak társadalmi méretekben igaz, hanem egyének esetében is, mivel az embert érdeke erősen befolyásolja és olyan cselekvésre készíti, amiben anyagi vagy erkölcsi hasznot lát. Ezért változik a tevékenységének formája, köre és tartalma, akkor ez a művelődési igényekben is változásokhoz vezet. A termelésben elfoglalt hely a társadalom irányításába való bekapcsolódás méretei, a jogok és kötelességek alakítják az ismeretek szerzésének irányát és az ismeretek megszerzésére tett erőfeszítések mértékét is.

Ebből következik, hogy elsősorban a népművelésnek, intézményeivel és eszközeivel nemcsak kielégíteni kell ezeket az igényeket és törekvéseket, hanem azokat ki kell egészíteni másokkal, az embereket készíteni kell más irányú ismeretek megszerzésére is. A technikával, vagy a közgazdasággal való foglalkozás pl. nem eredményezheti a művészetekkel való megismerkedés elhanyagolását. Itt elsősorban arról van szó, hogy a másfajta ismeretek terjesztéséhez megtaláljuk-e a megfelelő eszközöket és formákat.

Természetesen a tartalmi feladatok kijelölésénél különbséget kell tenni az egyes kulturális szervek és intézmények között abból a szempontból, hogy az emberek milyen széles rétegével állnak kapcsolatban. Ezért elsősorban a tömegekhez szóló művelődési szerveknek és eszközöknek — iskoláknak, sajtónak, rádióknak, televízióknak, ismeretterjesztésnek, stb. tevékenységében kell elsősorban figyelembe venni a gazdaság terén beálló változásokat, erre fel kell készíteni az embereket és e munka közben tudomásul kell venni a gondolkodásban végbemenő folyamatokat, amely a gazdaságban bevezetett változások hatásaként jelentkeznek. Ezek közül egyeseket erősíteni, másokat ellensúlyozni kell.

II. A gazdasági mechanizmusból adódó közgazdasági lehetőségek a kulturális élet irányításában.

A szocialista társadalom történetében — nemcsak nekünk — hanem tábornéretben is — először került sor arra, hogy a kulturális terület sajátosságait messzemenően figyelembe véve dolgozzuk ki az anyagi, gazdasági befolyás rendszerét. Ilyen elvek voltak már eddig is a társadalom termelési szféráiban, de a kultúrában nem. A kultúra területén első ízben jön létre az anyagi eszközök felhasználásának olyan gyakorlata, amely számol a terület speciális adottságaival. Ennek a mechanizmusnak az alapelve, hogy a szocialista társadalom, a szocialista állam kötelessége a szocialista kultúra finanszírozása.

Köztudomású, hogy a kulturális folyamatokra az ideológiai harc törvényszerűségei érvényesek elsősorban. Ennek ellenére gondolkodni kellett azon, hogy a gazdaságban használt olyan kategóriákat, mint az érték, a nyereség, a jövedelmezőség az

árak és árképzés, stb. hogyan kell a kulturális fejlődés egyes területein és ágazataiban az irányítás eszközeként felhasználni. Abból kellett kiindulni, hogy itt semmi-féle mechanikus azonosításra nem kerülhet sor, mivel a kulturális szolgáltatások még a kereskedelmi úton kerülnek is sokszor forgalomba, elsősorban ideológiai küldetést teljesítenek.

Ha ezt a kérdést konkrétan vizsgáljuk, akkor az általános fejlesztési tendencián belül meg kellett vizsgálni a következő nagyobb problémákat. Mihez mennyi dotációt biztosítson az állam. Hogyan érvényesüljön ez a könyvkiadásban, színházak és mozik esetében. Feltétlenül fenn kell-e tartani minden eddig létrehozott kulturális objektumot (kulturház, klub, párhuzamos szakszervezeti és tanácsi könyvtárak, stb.) és feltétlenül működtetni kell-e mindenféle szakkört, műkedvelő öntevékeny művészeti csoportot stb. És ha igen, kinek az anyagi fedezetével. Más összefüggésben azt is kellett vizsgálni, hogy az ismeretterjesztés egyes formái és annak tartalmi jellege szerint elhatárolható részei a jövőben milyen állami, pénzügyi segítséget élvezzenek akkor is, ha a jövőben erre többet kívántunk szánni. A kultúra területén is jobban érvényt kellett szerezni annak az elvnek, hogy a szocialista állam elsősorban azt támogassa, ami társadalmi érdeket elégít ki, és az egyéni igények kielégítésének költségeit jobban át kell hárítani az egyénekre. Ezek és még sok más probléma mutatja, hogy a kulturális élet területén is lehetett és kellett is a gazdálkodás pénzten jelentkező kérdéseivel foglalkozni.

A gazdaságirányítás reformjának célkitűzései szerint a gazdaság olyan mechanizmusát kellett kialakítani, amely biztosítja, hogy a döntések, az informáltság és az érdekelttség alapján a legmegfelelőbb szinten történjenek. Kérdés volt az is, hogy a kulturális ágazat irányításában milyen mértékben érvényesíthetők a döntés szintekre vonatkozó irányelvek, milyen kérdésekben és időszakokra vonatkozóan kell erősíteni a központi döntések körét, hatékonyságát, és milyen kérdésekben és időszakokra lehet a döntéseket decentralizálni.

Az új gazdasági mechanizmus és a kultúra viszonyának taglalásánál általános egy védekező, magyarázkodó megközelítés vált divattá. Igen elterjedt az a vélemény, hogy az új gazdasági mechanizmus a kultúra fejlődését elsősorban károsan befolyásolja, tehát fel kell készülni a mechanizusból származó hatások kivédésére. Ez az alapállás gyökeresen hibás, mert védekezésre rendezkedik be, pedig a feladat elsősorban; biztosítani az új mechanizusból adódó lehetőségek maradéktalan kihasználását.

A gazdaságirányítási rendszer reformjával kapcsolatos elképzelések, indokolatlan fenntartások legtöbbször a valóságos tények ismeretének hiányában fogalmazódnak meg a népművelők között. A problémák nem a tömegek hangulatát tükrözik, hanem elsősorban az alkotó értelmiségét — mindenekelőtt a humán műveltségű értelmiségét — és a kultúra területén dolgozó funkcionáriusokét. A kételkedő vagy fenntartásokkal teli elképzelések között alapvetően két nagy csoportba tartozó kérdések vagy elképzelések húzódnak meg. Az egyik az anyagi feltételek alakulásával, a másik üzleti szellem térhódításától való félelemmel kapcsolatos.

1. Több vagy kevesebb pénz lesz-e a kultúrára? Ez a legfontosabb és mindenkit érintő kérdés. A válaszok többsége kételkedő vagy pesszimista. Eddig sem volt sok, sőt sohasem volt elég az anyagi ellátás, ezután még kevesebb lesz, vonják le a végső konkluziót. Mi a valóság?

A kulturára — TV, Rádió, könyvtár, múzeum, film, színház, népművelés stb. — az állam évente kb. 10 milliárd forintot biztosított a költségvetésben. Ez az összeg továbbra is maradék nélkül biztosítva lesz, sőt a nemzeti jövedelem növekedésének arányában ez is növekedni fog. Államunk tehát az új gazdasági mechanizmus bevezetésével nem rövidíti meg anyagilag a kultúrát. Közvetlenül a népművelés támogatására ebből az összegből 530 millió Ft jutott. A népművelésre fordítható anyagiak másik nagy forrása volt a társadalmi — szakszervezetek, üzemek, tsz-ek, SZÖVOSZ, stb. — ami évente átlagosan 300 millió forint körül mozgott. Ez az összeg eddig is váltakozott, évente hol több, hol kevesebb volt attól függően, hogy az adott szervek hogyan döntöttek. Ez sem változik az új gazdasági mechanizmussal. Most is lehet 300 milliótól több vagy kevesebb, attól függően, hogy az érdekeltek hogyan döntenek.

A megkötött üzemi kollektív szerződések és a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának álláspontja bizonyítja, hogy a kulturára szánt összegeket minimálisan az elmúlt év szintjén biztosították. Az anyagi ellátás rendszeréből tehát még rossz akarattal sem lehet kiolvasni a csökkenő tendenciát.

2. A kultúrában alkalmazott gazdálkodás új rendszere lehetővé teszi, hogy a gazdasági eszközök felhasználásával is biztosítani lehessen a kultúra szocialista fejlődését, a tehetségesek támogatását az alkotóművészetekben stb. Olyan feltételeket lehet most teremteni, amelyek közt a tehetség feltétlenül érvényesül, a tehetségtelen viszont kiszorul. Ez egyben a munka szerinti „bérezés” elvének megvalósulását is jelenti az emberi tevékenységnek ebben a szférájában.

Gyakran fogalmazódik meg a félelem abban a formában is, hogy a kulturális politika főbb elvei ugyan nem változnak, de a gyakorlati tevékenység során a gazdálkodás rendszeréből adódóan előtérbe került a maradi, alacsony színvonalú igények kielégítése, amely egyben a kommercializálódást is jelenti. A gazdaságban verseny folyik a lakosság szükségleteinek, igényeinek egyre magasabb szinten történő kielégítésére. Ugyanez lesz-e a kultúra területén, itt is szabadon folyhat-e a verseny a lakosság igényének kielégítéséért?

A jó értelmű versenyre, a termelés és fogyasztás közötti összhangra a kultúrában is szükség van. Minden társadalom a maga igényeinek és a kor követelményeinek megfelelően rendezkedik be a kulturális „termelésre” is. A kulturális munkában is verseny, de ebben fontos szerepet játszik az ideológiai alapokon nyugvó szabályzás.

A termelésben a tömegek jelennek meg a piacon és adnak „megrendelést”. Az előbb említett jóértelmű verseny a kultúrában azt jelenti, hogy a kulturális szolgáltatásban nem minden igény kielégítéséért kell hogy verseny induljon, hanem csak azokért, amelyek a szocializmus megvalósulásának irányába mutatnak. Nem folyhat verseny a jelentkező krimi-igények kielégítéséért sem a könyvkiadásban, sem a filmforgalmazásban. De kell, hogy folyék a számunkra jó és szükséges ismeretek terjesztésében, a magasabbszintű izlés fejlesztésében. A szocialista államnak a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel ezt a jóértelemben folyó versenyt kell ösztönözni finanszírozni. Ezért a kultúra területén a tömegek igényei mellett meg kell különböztetni a szocialista állam össztársadalmi érdeket kifejező igényét, megrendelő szerepét. Az állam megrendelő szerepének következetes alkalmazása egyben azt is jelenti, hogy a dotációs rendszerben jelenleg meglévő egyenlőtlenséget az új mechanizmus megszünteti.

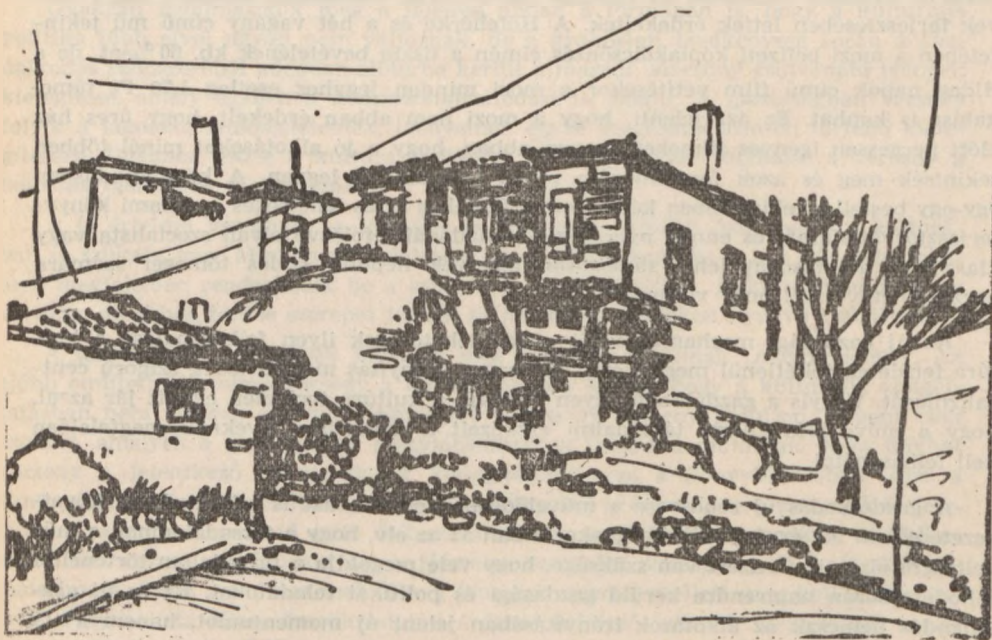
Az eddig érvényben lévő rendszerünk legfőbb hibája abban volt, hogy az egymástól jelentősen eltérő kulturális értékeket egyformán dotálta. Egyformán 25,80 Ft támogatást adott az állam minden színházjegyhez, függetlenül attól, hogy a Hamletre vagy a Lili-báronőre szólt. Egyformán 0,70 Ft dotáció jutott minden mozijegyhez attól függetlenül, hogy a néző a Hófehérke és a hét vagány nyugatnémet giccset nézte meg, vagy a Háború és béke c. alkotást. Az új rendszer bevezetése során mindenekelőtt ezzel a hibás gyakorlattal szakítunk, amennyiben fő törekvésünk az lesz, hogy az anyagi eszközök elosztása, felhasználása híven kifejezze azt az igazságot, hogy nem minden kultúra, ami kulturális köntösben jelenik meg.

Meggyőződésünk, hogy egy szocialista ország kulturális politikájának nemcsak az a feladata, hogy a meglévő igényeket sokoldalúan kielégítse, hanem mindenekelőtt az, hogy felkeltse és szüntelenül növelje, fokozza a széles tömegek kulturális igényét. Az új mechanizmus alkalmazása ebből a szempontból messze több lehetőséget és biztosítékot fog nyújtani, mint a jelenlegi berendezkedés. A régi helyzet ugyanis jóformán abnormisnak volt mondható, amennyiben azok a szervek, amelyek a művészi kultúra terjesztését végzik (MOKÉP, Képcsarnok V., Állami Könyvterjesztő V.) tulajdonképpen azoknak a műveknek terjesztésében voltak érdekelték anyagilag, amelyek amúgyis kelendők, amelyek az elmaradott izléshez kapcsolódtak. Így figyelmüket is az ilyen művek propagálására és terjesztésére összpontosították. Ugyanakkor nem voltak érdekelték a nehezebben fogyó kulturális termékek terjesztésében, amelyek legtöbbször előre mutatnak, a szocialista kultúra jegyében fognak. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével és a kultúrában való alkalmazásával a terjesztő vállalatok az igényes, tartalmas, de esetenként nehezen fogyó művek terjesztésében lettek érdekelték. A Hófehérke és a hét vagány című mű tekintetében a mozi befizeti kópiakölcsönzés címén a tiszta bevételének kb. 60 %-át, de a Hideg napok című film vetítésekor a mozi minden jegyhez esetleg 1,70 Ft támogatást is kaphat. Ez azt jelenti, hogy a mozi nem abban érdekelt, hogy üres ház előtt pergessen igényes filmeket, hanem abban, hogy a jó alkotásokat minél többen tekintsék meg és azok forgalmazása minél intenzívebb legyen. A könyvkiadásban egy-egy besteller tekintetében két-három százalékos árrés lehetséges az állami könyvterjesztő vállalatnál és ennek nyereségét a kiadónál lefölözve olyan szocialista vagy klasszikus alkotásokat lehet támogatni, amelyek népünk széles tömegei számára hozzáférhetővé kell hogy váljanak.

Az új gazdasági mechanizmusból adódó lehetőségek ilyen felhasználása a kultúra területén feltétlenül megköveteli az eszmei irányítás megjavítását, szigorú centralizmusát. Vagyis a gazdálkodás ilyen formája a kultúra területén együtt jár azval, hogy a művelődés állami társadalmi eszközeit a szocialista elveknek megfelelően kell felhasználni.

A gazdálkodás új rendszere a művelődésben egyben azt is jelenti, hogy következetesebben fog érvényesülni a gyakorlatban az az elv, hogy a társadalomnak a műveltségre elsősorban azért van szüksége, hogy vele megoldja a társadalom történelmi fejlődése során napirendre kerülő gazdasági és politikai feladatokat. Ez az új gazdálkodás nemcsak az alkotások irányításában jelent új momentumot, hanem a tömegek igényének formálódását is elősegíti sokkal inkább mint eddig, úgy, hogy azok a szocializmus céljainak megfelelően változzanak.

Összefoglalóan: tehát a gazdaságpolitika és kulturpolitika összefüggése — véleményem szerint — azt jelenti, hogy a gazdaságpolitika közvetlenül és közvetve hatást gyakorol a kulturális fejlesztés mennyiségi és minőségi célkitűzéseire, és fordítva a kulturális fejlődés az emberek tudatának átformálása hatást gyakorol a gazdaság fejlődésére. A gazdaságpolitika a nemzeti jövedelem felhasználási arányainak kialakításával meghatározza a népművelési és művészeti intézményhálózat anyagi ellátásának és fejlesztésének lehetőségét, nagyságrendjét, de nem gazdasági jövedelmezőség, hanem a kulturális célkitűzések szempontjából. A népgazdaság gazdaságpolitikájának — amely magában foglalja a társadalom minden gazdasági vonatkozású célkitűzését — a kulturális politika következménye is és eszköze is, tehát a gazdaságpolitikában jelentkező változások a kultúrpolitikában is változásokhoz kellett hogy vezessenek. Természetesen mint ahogy a gazdasági mechanizmus reformuja nem új gazdaságpolitikát jelent, hanem annak továbbfejlesztését, ugyanúgy a kulturális politikában sem valami teljesen új elképzelésről van szó, hanem csak a szükséges változtatásokról.

Érdek és ösztönzés

A gazdasági irányítás mechanizmusának reformja kapcsán szenvedélyes viták alakultak ki az anyagi érdekelttség elvének alkalmazása körül. Sokoldalú és szerteágazó gondolatsorok csaptak össze, melyek részleteinek és általános következtetéseinek összecsengő és a valósággal adekvát tisztázásához még sok idő, tapasztalat, s főleg sok vita szükséges.

Jelen cikkben néhány olyan alapelvet szeretnék érinteni, melyek segítséget nyújtanak e bonyolult problémák szövevényében való eligazodáshoz.

Mindenekelőtt az érdek fogalmának „megragadása” és tisztázása jelentene ilyen jellegű orientációt.

Az egyes ember tevékenységének kijindulópontja az érdek. De a különböző embercsoportok, nemzetek, osztályok, pártok s az emberek egyéb közösségei és egyesülései is tevékenységük során saját érdekeikből indulnak ki.

Az érdek alanya, tehát az „érdekelt” nemcsak személy lehet, hanem személyek és csoportok is, de az egyes személyektől már olyan távoleső társadalmi képződmények is, mint a nemzet, az állam, a tudomány stb., melyek szintén rendelkeznek az érdek egy meghatározott körével.

Meg kell jegyeznünk, hogy az egyszerűség kedvéért a továbbiakban az érdek kategóriáját úgy vizsgáljuk, hogy az érdekeltnek, az „alany”-nak az egyént tekintjük. (Azzal, hogy nemcsak az egyén képezheti az érdek „alanyát”).

Fogalmilag az érdek az alany (egyén) szűkebb és tágabb környezetének az alanyra gyakorolt sokoldalú hatása szintéziseként létrejött objektív viszony, mely a szükség-szerűség erejével az alanyt a különböző (anyagi, politikai, szellemi stb.) szükségleteinek kielégítésére sarkallja.

Hogyan értelmezzük ezt? Az egyén tevékenységének tartalmára a legjellemzőbb vonás az egyén elszakíthatatlan kapcsolata közvetlen környezetével, s ebben az összefüggésben a környezet az ember cselekedeteire döntő hatással van.

Az érdek azonban nem azonos a környezettel, hanem elsősorban olyan viszony, mely az ember és a környezete közt alakul ki, s az embert szükségletei kielégítésére sarkallja.

Az ember és környezete között kialakult kapcsolatok sokfélék lehetnek. Az erkölcsi, családi, munkatársi termelői stb. kapcsolatok is az ember és környezete viszonyát jelentik. Az érdek fogalmánál ezért nem elég leszögezni, hogy az érdek viszony, mégpedig az egyén és környezete közti viszony, hanem rá kell mutatnunk, hogy az ember és környezete között fennálló sokféle viszony közül melyiket nevezünk érdeknek, s ezen kapcsolatok milyen módon alkotják az érdeket.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy az egyén kapcsolatai (szűkebb és tágabb környezetével, végsősoron a társadalom egészével) rendkívül sokoldalúak, nagyszámúak. Az egyén és környezet kapcsolatát tehát mint sokoldalú kölcsönhatást kell felfognunk. Ebbe a kölcsönhatásba a környezet különböző elemei nem egyforma módon, főleg nem egyforma hatásfokkal kapcsolódnak be, némelyek erősebben, vagy nagyon erősen, mások gyengébben, vagy elenyészően gyengén hatnak.

Az érdek nem az egyik vagy másik elem hatására alakul ki, hanem az összes hatások eredménye, mintegy szintézise lesz. Úgy kell elképzelnünk az érdeket, mint egy olyan csatornát, melybe belefolynak a külső környezet hatásai, ezek különböző „energiával” hatnak és a szintetizálódásuk (valójában kölcsönviszonyuk) jelenti az „érdekképződést”.

Az embernek ahhoz, hogy létét fenntartsa, s egyre magasabb színvonalra emelje, történelmileg kialakult szükségleteit kell kielégítenie. Ezek a szükségletek lehetnek anyagi, társadalmi, szellemi, erkölcsi stb. jellegűek. Érdeknek azokat a kapcsolatokat nevezzük, melyek ezen szükségletek kielégítésére irányulnak. Ilyenképpen az érdek a szükségszerűség erejével ható ösztönzést jelent, amely az embert a különböző természetű szükségletei kielégítésére ösztönzi.

Az érdek azonban nemcsak ösztönzés általában, hanem konkrét; magába foglalja a tevékenység módját, lehetőségeit is, azt az utat, mely a szükségletek kielégítéséhez vezet. Mindjárt két megjegyzést fűzünk ehhez. Egyrészt az érdek nem a tevékenység, a cselekedet, hanem a cselekedet rugója. A tevékenység, már a felismert érdeken alapul. Másrészt az érdek itt mint a szükségletek közvetítője, megjelenítője jelentkezik.

A fentiekből következően az érdek olyan objektív jelenség, amely a szubjektummal a legközelebbi, közvetlen kapcsolatban van. Vagyis az érdek közvetlen hatására alakul ki a cselekvés. Más objektív körülmények is hatnak az emberi cselekvésre, de csak az érdeken keresztül, az érdek közvetítésével. Így tehát a szükséglet sem közvetlenül, hanem csak az érdek közvetítésével fejt ki társadalmi hatását. Ezt más-ként úgy is fogalmazhatjuk, hogy minden objektív hatás, az emberi cselekvést befolyásoló tényező végül az érdek csatornáján keresztül jut el a cselekvő szubjektumhoz, az emberhez.

Világosan látható, hogy az érdekről szólva olyan viszonyt vizsgálunk, mely az ember tudatától, akaratától függetlenül alakul ki és hat. Meg kell mondanunk, hogy e tekintetben viták folynak. A vita az érdek természete és a megismerő (az érdeket felismerő) tevékenység kapcsolata körül folyik. Az ember tanulmányozza és felismeri az érdekét és ezen az alapon kezd hozzá a cselekvéshez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az érdek szubjektív, vagy szubjektív is. Hiszen ilyen alapon a társadalom minden olyan objektív jelenségét (termelőerők, termelési viszonyok, alap stb.), mely a tudatban tükröződik, vagy tükröződhet, szubjektívnek kellene tartanunk.

Igaz az, hogy az érdek a legközvetlenebb kapcsolatban van a szubjektummal, de önmaga objektív. Ez egyáltalán nem kisebbíti az érdekek tanulmányozásának, felismerésének jelentőségét, de aláhúzza, hogy az érdek természetére nézve objektív, vagyis az érdek az ember közvetlen környezetének olyan hatása, amely nem függ az ember akaratától, megismerő tevékenységétől. Marx és Engels „A német ideológia” című művükben a közös érdekről szólva az érdeket mint realitást fogják fel. „Ez a közösségi érdek pedig nem csupán a képzeletben létezik, mint valami »általános« hanem mindenekelőtt a valóságban, mint azoknak az egyéneknek a kölcsönös függősége, akik között a munka megoszlik”*

Mint az előzőekben kitűnt, az egyes emberek tevékenységük során érdekeikből indulnak ki. Ehhez azonban ismerniük kell érdekeiket. Az emberi tudat képes is és törekszik is a saját érdekeinek megismerésére.

*Marx—Engels Művei 3. köt. Kossuth 1960. 33. old.

Az érdek felismerésének folyamata rendkívül bonyolult, sok-sok tényezőtől összetevődő tevékenység. Nehézsége és bonyolultsága az ember létfeltételeinek s létének bonyolultságából következik. Az ember, létfenntartása érdekében végzett termelő tevékenysége során sokféle kapcsolatban áll mind a természet tárgyaival, mind más emberekkel. Ezek a kapcsolatok olyannyira sokfélék és bonyolultak, hogy az ember egy-egy alkalommal a tevékenységére vonatkozó döntésnél nem is veheti mindet számba. Így szelektálnia kell, ki kell választania azokat az összefüggéseket, viszonylatokat, melyek leginkább determinálják az adott tevékenységeket, azok lényegét, irányát és mikéntjét. Mindezekből következően az ember érdekei és az ember tevékenysége közötti kapcsolat feltételezi a tudatos embert, aki tanulmányozza és megismeri érdekeit, s ezek alapján dönt tevékenységéről. Az érdekek felismerése tehát végső soron fontos szerepet játszik az emberi tevékenységben.

Mindezekhez még hozzá kell vennünk azt a tényt, hogy az ember sohasem tevékenykedik mint „abszolút egyén”, vagy „abszolút individuum”. Vagyis nemcsak mint egyén hanem mint társadalmi lény él és cselekszik. Pontosabban cselekszik úgy is mint egyén, úgy is mint osztálynak, nemzetének vagy a társadalomnak a tagja. Ily módon minden egyes cselekedet a különböző érdekviszonyok hatására valósul meg, mintegy az érdekszférák viszonyainak felismeréseként jön létre. Hogy az ember ezt a bonyolult feladatot hogyan, milyen színvonalon végzi el, az attól függ, mennyire ismeri saját magát, saját kapcsolatait a társadalom más részeivel, egyszerűen szólva milyen színvonalon áll öntudata.

Végig követtük az emberi cselekvés (a tett) létrejöttének három, egymáshoz kapcsolódó szféráját. Az érdekek (az objektív) területét, az érdekek felismerését (a szubjektív szférát) s végül az előbbiekből fakadó cselekvést.

Az elméleti következtetések mellőzésével most inkább a politikai és gyakorlati vonatkozásúakkal foglalkozunk.

Az első ilyen jellegű következtetés az ösztönzési formákra s azok egymáshoz való viszonyára vonatkozik.

Az emberek tevékenységét valamilyen módon minden társadalom ösztönzi (deres, börtön, munkabér, munkanélküliség stb.). A szocializmus viszonyai között az ösztönzés két formáját alkalmazzuk; az anyagi és az erkölcsi—politikai ösztönzést. Történelmi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy az anyagi ösztönzés elhanyagolása a dolgozók érdekeinek figyelmen kívül hagyása nemcsak a szocialista gondolkodásmód fejlődését, hanem a gazdasági céljaink megvalósítását is akadályozza. Szinte alig folyik ma már vita arról, hogy az irányítás szükséges eleme-e az anyagi ösztönzés. A félreértések és viták akkor keletkeznek, amikor az anyagi és az erkölcsi—politikai ösztönzés kapcsolatáról van szó. Az a „bölcesség”, hogy e két ösztönzött együtt kell alkalmazni olyannyira általános, hogy egyetérthetnek vele azok is, akik az egyiket (az anyagit), és azok is akik a másikat (az erkölcsi—politikait) akarják szinte kizárólagosan alkalmazni.

Az előző fejtegetésekből az tűnik ki, hogy az emberi tevékenység két kiindulópontja az objektív és a szubjektív között meghatározott viszony van, mégpedig olyan, hogy a szubjektív szféra az objektív alanián áll, abból következik. Következésképpen az anyagi ösztönzés alapjára kell felépíteni az erkölcsi politikai elvárások rendszerét. Politikai ösztönzés anélkül hogy az anyagi érdekek szférájában a feltételeit megteremtendők, megalapozatlan. Ugyanígy egyoldalú, kizárólag anyagi ösztönzést alkalmazni, s elhanyagolni az erkölcsi—politikait.

Az anyagi ösztönzés tulajdonképpen az egyén kapcsolatrendszerébe való beavatkozást, e kapcsolatrendszer átformálását jelenti. Ha pl. az egyén felé egy olyan társadalmi elvárást akarunk közvetíteni, mely a termékek minőségének javítását írja elő számára, akkor mindenekelőtt az egyén objektív szféráját kell vizsgálat tárgyává tenni. Kapcsolatrendszeréből (melyeket a társadalom oldaláról kiinduló hatásokként kell felfognunk), ki kell iktatni olyan szálakat, melyek az elvárással ellentétesek, helyükbe olyanokat állítani, melyek az elvárás megvalósítását erősítik. Jelen esetben a bér, illetve dotáció mennyiségi mutatójának hatását csökkenteni, míg a minőségét bekapcsolni vagy erősíteni kell.

Az első következtetésünk tehát; a társadalom és a gazdaság irányítása a cselekvő emberek irányítását jelenti. Vezetni (társadalmi értelemben) nem elsősorban az utasítások és felhívások rendszerét jelenti, hanem a vezetettek anyagi létének szféráiban való tevékeny beavatkozást, az egyének társadalmi kapcsolatrendszerének alakítását.

A második következtetésünk a közösségi és a partikuláris érdekek összeegyeztetésére vonatkozik.

Amikor az érdekek kategóriájáról, az érdekképződésről beszéltünk, akkor az érdeket egy olyan csatornához hasonlítottuk, amelybe „belefolyik” minden külső hatás, s ezek szintézise lesz a cselekvés alapjául szolgáló érdek. Hogy ez miként alakul az különböző hatások intenzitásától függ. Előfordulhat, hogy az egyént ért hatások közül a közvetlen környezet, a család, a barátok stb. hatásai esetleg erőteljesebbek mint az osztály, vagy a népgazdaság, illetve a társadalom egésze érdekeit közvetítő hatások. Ez rendjén is lenne, mert az emberre a legerőteljesebben mikrokörnyezete hat. Minden cselekvés e közvetlen környezetben zajlik le. Az egyén egy üzemben vagy üzemben dolgozik, brigádba tartozik, konkrét helye van a munkamegosztásban, kapcsolatban van a termelést közvetlenül irányítókkal, lakik valahol, s így kapcsolatba kerül más lakókkal, de különböző tanácsi szervekkel is, élelem, ruházati és egyéb szükségleteit kielégítendő kapcsolatban van a kereskedelemmel, családjá, rokonai, barátai vannak, nem beszélve arról, hogy olvas, televíziót néz, rádiózik stb. E sokirányú tevékenység, e sokirányú kapcsolatok jelentik a közvetlen környezetet (mikrokörnyezetet).

A probléma csupán az, hogy a mikrokörnyezet hatásai lényegüket tekintve egybeesnek-e azokkal a törekvésekkel melyek felismert társadalmi érdekként nyerne megfogalmazást. Egyáltalán nincs szándékunkban az ember mikrokörnyezetét és társadalmi (össztársadalmi) környezetét szembeállítani egymással. De mégis tudomásul kell vennünk, hogy a kettő között gyakori a diszharmonia. A párt és állami-gazdasági irányításnak mindig törekednie kell ezen összhang naponkénti újratertetésére és fenntartására.

Ez rendkívül bonyolult és szerteágazó feladat, ugyanis érinti a társadalom egészének mechanizmusát, beleértve a társadalom (réteg, csoport) szerkezetét, a gazdaság irányítás egész mechanizmusát, a közigazgatást stb., hogy csak a legszembeütőbbeket említsük. Mindezen mechanizmusoknak (s velük kapcsolatos apparatusoknak) alapvető funkciójuk éppen a társadalmi követelmények, érdekek közvetítése az egyes emberek felé.

A társadalmi érdekek az egyén felé való közvetítésében a mechanizmusokkal kapcsolatosan kettős feladat alódik.

Az egyes mechanizmusok felülről lefelé épülnek, s valójában olyan jelzés-rendszerek, melyek különböző szinteken konkrétizálják az általános társadalmi fel-

datokat. A különböző szintek sajátos helyzetűek, s ezért képesek az általános érdek átvételére és továbbítására. Példaként említsük az ipar irányítását. Egy társadalmi érdek — mondjuk a gyártmányfejlesztés — követelménye a különböző iparágak felé más-más konkrét követelményeket jelent. A felismert társadalmi érdek ezután elindul, utasítások, intézkedések, tervek, anyagi eszközök, ösztönzési rendszerek formájában tovább. Az iparági igazgatástól az egyesülések, vállalatok, a gyáregységek, üzemek, műhelyek, brigádok felé, végül eljut mint konkrét részfeladat a egyes termelőkhez. Vagyis különböző szinteken, különböző közvetítő állomásokon halad át. Ez szükséges is, mert ahhoz, hogy megvalósuljon, konkretizálódnia kell. Azonban előfordulhat és elő is fordul, hogy ezek a különböző szintű közvetítők nem pontosan konkretizálják a társadalmi érdeket, torzíthatják, s mire az egyén szféráiba ér a hatásuk már elenyésző, vagy legalábbis nem olyan intenzív, hogy az az egyén cselekvésének motiválója lehessen.

Nem a különböző szintű irányító szervek rosszindulatáról van szó, hanem arról a sajátos helyzetről, hogy a népgazdaság érdekei között az ipar, az iparág, az egyesülés, a gyár, az üzem stb., mind sajátos érdekkörrel bírnak. Ezek nem feltétlen ellentmondásosak, de nem is azonosak, s ebből származhatnak olyan akadályok, melyek lassíthatják, akadályozhatják a társadalmi érdeknek az egyének cselekvéseiben való megvalósulását.

A társadalmi irányítás általános mechanizmusában, benne a gazdaságban is, a különböző szinteken diszharmónia keletkezhet. Egy intézmény, hivatal, irányítószerv mindenekelőtt az érdekek egy körével bír, mely a tevékenységéből, funkciójából adódik. Ez a társadalmi érdeknek az illető területre való konkretizálása. A jelzett szervezetben azonban meghatározott érdekkörökkel rendelkező egyének tevékenykednek. Itt már könnyen elképzelhető, s gyakran tapasztaljuk is, hogy a döntésekben a funkció és az ott dolgozó egyéni érdeke közti ellentmondás torzíttja a társadalmi érdeket, keresztezi útját.

Bonyolítja a dolgot továbbá az, hogy ugyanazon területen többféle társadalmi követelmény, illetve társadalmi érdek kerül megvalósításra. Néha ezek között nincs megfelelő összhang.

A gazdasági irányítás mechanizmusának reformja többek között éppen ezt a célt szolgálja, hogy a társadalmi követelmények erőteljesen érintsék a maguk konkrét formáiban az egyes dolgozókat.

Társadalmunknak sok eszköz áll rendelkezésére, melyekkel a kívánt célt elérheti. Köztük a legfontosabb az anyagi ösztönzés, de szociális szolgáltatások, javuló munkafeltételek, erkölcsi megbecsülés stb. mind segítik a társadalmi célok elérését, úgy, hogy az egyéneket érdekeltté teszik megvalósításukban.

A különböző szintű közösségi érdekek és az egyéni érdekek összeegyeztetése a fentiekből következően nem jelentheti a magasabb szintű közösségi érdekről való lemondást, sem az egyén érdekeinek negligálását. A vezetés művészete abban van, hogy az egyént olyan anyagi—gazdasági hatásoknak teszi ki, melyek lehetővé teszik számára a közösségi érdek megvalósítását, sőt erre egyenesen sarkallják.

Természetes, hogy irányító tevékenységünk célja a társadalmi érdek megvalósítása. De ezt úgy kell elérni, hogy a közösségi érdek nevében nem kell az egyénnek lemondania saját érdekeiről, ellenkezőleg, olyan helyzet kialakítására kell törekedni, mely lehetővé teszi számára, hogy a közösségi érdeket egyéni érdekként valósítsa meg. Ezeknek a feltételeknek rendszeres vizsgálata, a gazdasági irányításának egyik leglényegesebb feladata.

A magyar népi demokrácia kérdései a marxista történeti irodalomban

Néhány fontos forrás-gyűjteménytől és tudományos eredményt ígérő tanulmánytól, feldolgozástól eltekintve a népi demokratikus korszak történetének kutatása, a kutatások eredményeinek tanulmányok, monográfiák formájában való közlése, lényegében csak a legutóbbi évtizedben indult meg és az utóbbi években bontakozott ki.

A magyar történelem korábbi korszakainak kutatásával szemben mutatkozó „késés”-nek azonban itt jórészt objektív okai voltak, s bizonyos fokig vannak még ma is. Hiszen e korszak lényegében együtt gyarapodott időben a ma élő és dolgozó történész nemzedékkel. Nemcsak az idősebbek, de részben a fiatalabbak számára is, az elmúlt két évtized a fejlődő, formálódó jelent, a mindennapokat, majd az éveket jelentelte. A végbemenő események tartalmát, jellegét és távlatait természetesen nem elsősorban a történész, hanem a politikus, a publicista elemezte, értékelte. Ennek megfelelően az évek során méreteiben is jelentős, s ma már nem egy vonatkozásban a tudományos kutatómunka tárgyául és forrásául is szolgáló politikai-, valamint történeti-publicisztikai irodalom halmozódott fel. A felszabadulást közvetlenül követő években a polgári eszméket, eszmei befolyást tükröző írások még meglehetősen nagy számban jelentek meg. A fordulat éve után, a szocialista társadalom építésével nagyjában párhuzamosan azonban egyre inkább tért hódított, majd túlsúlyra jutott a marxista politikai- és történeti-publicisztikai irodalom. De e téren is érezte, s nem is akármilyen mértékben romboló hatását a dogmatizmus és a revizionizmus az 1956-os ellenforradalom előtt és idején. Még pedig, főként kettős vonatkozásban: a) a marxista politikai- és történeti-publicisztikai irodalmat jelentősen eltorzította, közvélemény formáló erejét bénította, s ezzel is utat engedett a polgári eszmék feléledésének, írásos formában való jelentkezésének; b) hasonló irányba „terelte” a történelmi irodalmat is, riasztólag hatott a tudományos igényű munkára, különösen, a népi demokratikus korszak történetének kutatásával kapcsolatban.

1957 után az MSzMP felszámolta az ideológiai és tudományos téren korábban bénítóan ható torzulásokat. A történelemtudomány eszmei tisztázódásában is nagy szerepet játszottak a párt VII. és VIII. Kongresszusának határozatai, a művelődéspolitikai irányelvek, a Központi Bizottság és más pártszervek állásfoglalásai a nacionalizmusról, a népi írókról, irodalmunk helyzetéről, valamint a filozófia feladatairól. A szocializmus alapjai lerakásával párhuzamosan, az elmúlt évek munkája és erőfeszítései nyomán a kommunista és pártönkívüli történészek tevékeny közreműködésével a magyar történelemtudományban megerősödött és lényegében uralkodóvá vált a marxista-leninista történelemszemlélet és módszer. Máig sem mondhatjuk azonban el, hogy a dogmatikus és revizionista szemlélet, a polgári-, kispolgári nézetek továbbélését teljesen sikerült volna felszámolni a történelemtudományban. Sőt ke-

lyenként az „alkotó” marxizmus címén, rég túlhaladott nézetek és szemlélet felfrisítésének is tanúi lehetünk. Ennek oka, legfőbbképen az, hogy a nemzetközi munkásmozgalom, a szocialista világrendszer, az imperialista-ellenes nemzeti felszabadító mozgalmak fejlődése, problémái, valamint az imperialista országokban végbemenő társadalmi folyamatok az utóbbi másfél évtized folyamán számos új kérdést vetettek felszínre. Ezek egyrészt sürgetőbbé tették, mint valaha a következetes leszámolást a marxizmus—leninizmust eltorzító nézetekkel, másrészt megkövetelték az új jelenségek beható tanulmányozását és elméleti általánosítását. E kettős feladat megoldása elképzelhetetlen a marxizmus—leninizmushoz való következetes visszatérés és annak alkotó továbbfejlesztése nélkül. Aki nem a marxizmus—leninizmus tanításaihoz való következetes visszatérésben és annak alkotó továbbfejlesztésében keresi a történeti kérdések mélyebb feltárásának eszközét, az elkerülhetetlenül a polgári, kispolgári nézeteknek nyit utat a történettudományban. Nem is szólva arról, aki a marxizmus—leninizmust valójában soha nem tette magáévá. Ugyancsak hibás útra téved az, aki a marxizmus—leninizmus tanításaihoz való visszatérés igényével, de metafizikus módszerrel, s a dogmatikus nézeteknek, illetőleg a polgári történetfelfogásnak csupán egyes vonatkozásai ellen lép fel.

A polgári hatás el nem hanyagolható forrását jelentik, a fentiekén túlmenően, a népi demokratikus korszakról külföldön megjelent visszaemlékezések, történeti-publícisztikai művek, s általában a disszidens-irodalom.

A népi demokratikus korszak kutatásában jó ideig komoly nehézséget okozott az a körülmény is, hogy a levéltári források, részben rendezetlenségük folytán, szinte megközelíthetetlenek voltak. Ma már elvileg ilyen akadályok nincsenek, de különösen a vidéki levéltárak népi demokratikus korszakra vonatkozó anyagainak feldolgozatlansága még most is fékezőleg hat a kutatásokra, nem is szólva a külföldi levéltárakban levő források hozzáférhetlenségéről. Történész körökben korábban még elég általános volt az a felfogás, hogy a népi demokrácia történetét tudományosan feldolgozni nem lehet. Ezt a legtöbben, a levéltári források említett hozzáférhetlensége mellett, a történelmi távlat hiányával magyarázták. A történeti kutatásokhoz történelmi távlatra valóban szükség van. A történelmi távlat fogalma azonban nem azonosítható az évek egyszerű matematikai összegével, hanem egyidejűleg a társadalmi—gazdasági és politikai valóság mennyiségi és főleg minőségi változásait is figyelembe kell venni. A szocialista építés során hazánkban leraktuk a szocializmus alapjait. S ezzel megteremtettük a feltételeit a szocialista társadalom teljes felépítésének. A megtett út általános törvényszerűségeinek és sajátosságainak történeti, tudományos elemzése nemcsak a történettudomány előtt álló lehetséges feladat, de egyik legfontosabb feladat. A népi demokrácia történetének kutatása és tapasztalatainak feldolgozása ma már azonban nemcsak elvileg, de gyakorlatilag is lehetségesnek tekinthető. Ezt nem utolsó sorban éppen azok a monográfiák és tanulmányok igazolják, amelyek az utóbbi időben nálunk megjelentek.

A népi demokrácia történetéről szóló tanulmányok és monográfiák sorában jelentős helyet foglalnak el azok a munkák, amelyek a felszabadulás történetét tárgyalják. A „Magyarország felszabadulása” c. mű jelentette a téma első átfogó tudományos feldolgozását.¹ Felöleli a háború kitérőse és a szovjet csapatok magyar területre lépése közötti időszakot, majd behatóan foglalkozik a felszabadító hadműveletek megindulásától az ország teljes felszabadulásáig terjedő időszakokkal. Sőt, a mű második

kiadásában már a népi demokratikus átalakulás történetét is felvázolja röviden. Lényegében ehhez a témához kapcsolódott „A fasizmus bukása Magyarországon” c. monográfia is, mely a második világháború döntő fordulatát jelentő sztálingrádi (Volográd — B. S.) csatától tárgyalja az ország történetét, különös figyelmet szánva a népi demokratikus forradalom érlelődésének, majd megindulásának.² Ide sorolhatók továbbá azok a munkák is, melyek a Vörös Hadsereg magyarországi felszabadító harcait hadtörténeti szempontból tanulmányozzák. A témával kapcsolatosan elsősorban a felszabadulás hadtörténeti feldolgozása, a magyar antifasiszták részvétele a külföldi ellenállási mozgalmakban és egyes megyék, városok felszabadulásának története igényel további kutatásokat. Nógrád megye azonban szinte egyedülálló kivételt jelent, hiszen a „Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején, továbbá A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében” és a „Nógrádi partizánok” c. tanulmány megjelenésével a feladatot e téren alapjában véve megoldottnak lehet tekinteni.³

Az elmúlt évek során erőteljesen kibontakozott a népi demokratikus korszak gazdasági és részben társadalomtörténetének kutatása. Az e téren elért eredményeket leginkább „Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon” és a „Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában” c. monográfiák szemléltetik.⁴ Az előbbi az újjáépítés, a tőke felszámolásába átnövő korlátozás, a stabilizációt követő élet-színvonal alakulás, valamint a tőke felszámolásának betetőzése és az újjáépítési korszak lezárulása a „fordulat évében” kérdések elemzésével átfogóan ábrázolja a felszabadulást követő évek gazdasági fejlődését, az utóbbi az első három éves terv megvalósítása politikai és gazdasági feltételeit, a terv és az államosítások összefüggését, valamint a népgazdaság különböző ágainak a fejlődését s végül a magyar társadalomban, főleg a munkásosztály összetételében, helyzetében végbement változásokat elemzi a terv időszakában. A magyar gazdaság fejlődése történetének egyes fontos állomásait, tényeit tanulmányozzák még az említettek mellett „Az 1945—46. évi infláció” c. monográfia és számos, a témához kapcsolódó figyelemreméltó tanulmány.⁵ Ide sorolhatók bizonyos vonatkozásban a magyar mezőgazdaság, illetve a mezőgazdasági lakosság történetét tárgyaló olyan művek is, mint a „Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában”, „Az 1945-ös földreform” és „A magyar mezőgazdaság fejlődésének 20 éve” stb. nagyobb lélegzetű tanulmányok, amelyek Magyarország földbirtok viszonyainak a földosztást követő gyökeres átalakulását, a mezőgazdasági termelés fejlődését, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének első eredményeit mutatják be.⁶ Az „Ipari munkásságunk összetételének alakulása” c. munka és a „Szerkezeti változások a magyar munkásosztály összetételében”, valamint a „Változások a mezőgazdasági népesség számában és szerkezetében Magyarországon” c. tanulmányok a munkásosztály és a parasztság létszámának, összetételének, anyagi és szociális helyzetének, műveltségi színvonalának fejlődését vizsgálják döntően a népi demokrácia első évtizedében.⁷ A lakosság számának, osztálytagozódásának, anyagi helyzetének és művelődési viszonyainak alakulását a fentiek mellett, elsősorban a demográfusok több, most itt nem említett cikk és tanulmány keretében is tárgyalják. A fenti vázlatos áttekintésből is kitűnően a népi demokratikus korszak gazdaság- és társadalomtörténetének kutatása terén az elért jelentős eredmények aláhúzása mellett indokoltnak látszik a figyelmet felhívni a nem is kevés időt és erőfeszítést igénylő további kutatásokra. S ez vonatkozik a népgazdaság minden ágára a legutolsó másfél évtizedben, hasonlóan a munkásosztály és a mezőgazdasági

lakosság történetére, sőt ami az értelmiséget, valamint a középrétegeket általában illeti a népi demokratikus korszak egészére. Ezen belül különösen fontos lenne a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, továbbá a dolgozó osztályok, társadalmi rétegek tudati fejlődésének nagyobb figyelmet szentelni. Amit ma az emberek tudatában végbement változás, fejlődéstörténeti tudományos számbavételéről el tudunk — a rendelkezésre álló történeti irodalom alapján — mondani, az olyan kevés, hogy még kezdetnek is csak túlzásoktól nem mentes jóindulattal lehet felfogni. Komolyan még annak a felméréséhez sem fogott hozzá a történeti kutatás, hogy a kommunista mozgalom, illetőleg a párt mellett a többi pártok, szervezetek, intézmények mit és hogyan végezték az emberek tudatának formálását, az elmúlt két évtizedben.

A népi demokratikus korszak politikai történetében — nem szorul külön indoklásra — kiemelkedő helyet foglal el a munkásmozgalom, s ezen belül is a kommunista mozgalom történetének tudományos feldolgozása. Az e téren kifejtett kutatómunka sikereit figyelemre méltó tanulmányok egész sora példázza. A teljesség igénye nélkül, inkább csak a fenti megállapítás indokoltságának az érzékeltetésére, utalnék olyan tanulmányokra, illetőleg tanulmánykötetre, mint „A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936—1962”, „Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten”, „Harc a munkásosztály egységéért a felszabadulás után”, „A két munkáspárt egyesülése 1948-ban”, „A népi demokrácia és a kommunista politika néhány kérdése a felszabadulás után”, „A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának felszabadulás utáni történetéből”, „A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és az MDP politikájának főbb vonatkozásai” stb.⁸

Több szempontból is a szóbanforgó téma körébe sorolhatók a „Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon” c. két kötetes mű 1945—1948-as időszakkal foglalkozó része, valamint a „Népfront és koalíció Magyarországon” c. monográfia.⁹ A tanulmányok viszonylagos bősége azonban nemcsak a tudományos feladat sokoldalúságára és bonyolultságára utal, de a népi demokratikus korszak egész történetének jövőbeni kutatása szempontjából is sürgeti a már előkészületben lévő „A magyar forradalmi munkásmozgalom története” felszabadulás utáni fejezetének, illetőleg kötetének megjelentetését.

Olvan, az üzemi bizottságok történetét tárgyaló munkákon, mint „Az üzemi bizottságok harca a tőkés termelés és elosztás munkásellenőrzésének megvalósításáért és kiszélesítéséért 1944—1948.”. „Az üzemi bizottsági rendszer kialakulása és a munkásellenőrzés megvalósulásának kezdete”, és a már idézett „Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon” c. köteten kívül, lényegében nincs egyetlen tudományos feldolgozás sem, amely a magyar szakszervezeti mozgalom történetét tárgyalná a felszabadulás után.¹⁰ Pedig e téren a Szakszervezeti Tanács mellett az egyes szakszervezetek, sőt helyi szervezeteiknek a tevékenysége szinte kínálja a témát a kutatónak. Arról már nem is beszélve, hogy az ipari munkásság és földmunkások szakszervezetei mellett az értelmiségi (pedagógus, orvos, mérnök stb.) szakszervezetek történetének tanulmányozása külön is érdeklődésre tarthatna számot.

A koalíciós pártok története kutatásának megindulását is csak a Nemzeti Pártot párt történetével foglalkozó tanulmány jelzi, de hasonló a helyzet az ellenzék pártok történetének feldolgozását illetően is, ahol ugyancsak egyetlen tanulmányt találunk, amely a „Demokrata (Barankovics) Néppárt történetéhez” címmel jelent meg.¹¹

A magyar szakszervezeti mozgalom felszabadulás utáni történetének és a koalíciós-, valamint ellenzéki pártok történetének kutatásához képest nagyobb figyelmet szentelt a történetírás a nemzeti bizottságok létrejötte körülményeinek és tevékenységének feltárására. A „Népmozgalom és nemzeti bizottságok” c. monográfia mellett, amely a népi mozgalmak magyarországi kibontakozását, a nemzeti bizottságok működését és szerepét tárgyalja, még több olyan tanulmánnyal is találkozunk a különböző folyóiratok hasábjain, amely a nemzeti bizottságok tevékenységével foglalkozik.¹² Ezek sorában említhető „A nemzeti bizottságok szerepe népi demokratikus forradalmunkban”, „A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944—1945-ben”, „A Bihar megyei nemzeti bizottságok szerepe a népi demokratikus forradalomban”, „A nemzeti bizottságok szerepe az élet megindulásában Győr—Moson megyében” c. tanulmány stb.¹³ Ide sorolnám még az „Adalékok a nemzeti és üzemi bizottságok Nógrád megyei tevékenységéről” c. munkát is, amely feltétlenül tartalmasabb nagyon is szerényen megfogalmazott címénél.¹⁴ Az előbb felsorolt írások, sőt az említett monográfia is azonban csak a felszabadulás utáni másfél-két esztendő történetét öleli fel. A nemzeti bizottságok további útja, sorsa és magának a népfront mozgalomnak a története lényegében megvilágítatlan marad. Hasonlóan, igen mostohán kezelt a történeti kutatások szempontjából az ifjúság-, a nő-, és a békemozgalom magyarországi heizete, története. De nem sokkal jobb a helyzet a felszabadulás utáni magyar államiság történetének kutatása és feldolgozása terén sem. Néhány ide sorolható tanulmányon, cikken kívül, mint pl. „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának történelmi jelentősége”, „A köztársaság megteremtése Magyarországon”, „A magyar néphadsereg megszervezése és fejlődése”, „A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig”, „Az 1947. évi országgyűlési választások Budapesten”, egyetlen más monografikus igényű feldolgozás sem született még.¹⁵

A népi demokratikus kormányzat politikájában számottevő helyet foglalt el a megfelelő viszony kialakítása a magyarországi egyházakkal. Ennek a történetét elemzi az „Egyház és állam 1945—1950” c. munka, amely az állam és a katolikus egyház viszonyának alakulását tárgyalja 1945—47 között, majd bemutatja az állam és egyház elválasztásáért, valamint a megállapodásért folytatott küzdelmet.¹⁵

Amíg a belpolitika történetének témaköréből íródott munkák esetében — a figyelemre méltó eredmények elismerése mellett — a témaválasztás kiegyensúlyozatlansága és nem egyszer a megírás színvonala kifogásolható, addig a népi demokratikus kormányzat külpolitikájának története napjainkig is úgyszólván teljesen a történeti kutatások körén kívül maradt.

A népi demokratikus rendszer művelődési politikája történetének, szélesebben a kultúra történetének kutatását és feldolgozását „A kulturális forradalom húsz esztendeje”. „Az egységes állami iskola megteremtése”. „Az új középiskolai történelmi tankönyveinkről.”, c. tanulmányok mellett csak további cikkek jelzik eddig ebben az az igazán sokoldalú és bonyolult probléma-körben.¹⁶ Hiszen a művelődési politika mellett az anyagi és a szellemi kultúra története külön-külön is rendkívül gazdag. Gondoljunk csak az utóbbi esetében az oktatásügy-, a tudomány-, az irodalom- és a művészetek, a népművelés, az ideológia- és nem utolsó sorban magának a történetírásnak a történetére. A feladat megoldását az sem könnyíti, hogy a Horthy-korszak művelődéstörténetének a megírása terén sem jutottunk még egyelőre nagyon messzire.

Nem véletlenül, meglepően nagyszámú cikk és tanulmány, sőt terjedelmes munka is foglalkozik az 1956-os ellenforradalom történetével. Ezek egy része közvetlenül az ellenforradalom leverését követően (1957—58-ban) jelent meg pl. „Ellenforradalom Magyarországon 1956.”, „A magyarországi 1956 októberi ellenforradalom történetének néhány kérdése”, „Népi demokráciánk fejlődése és az októberi ellenforradalom”, a legutóbbi esztendőben pedig a „Kik voltak, mit akartak?” és az „Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban”.¹⁷ A felsorolt művek feltárják az ellenforradalom előzményeit, kitörésének okait, lefolyását és bemutatják annak külföldi visszhangját.

Magyarország felszabadulás utáni történetének feldolgozásában külön is említést érdemel a helytörténetírás. Nemcsak rendkívüli, nem egyszer túlzásokat is sejtető mennyisége, hanem különösen az utóbbi időben gazdagodó témaválasztása és növekvő igényessége miatt is. A helytörténeti munkák jelentős része valamilyen történelmi évfordulóhoz, kiemelkedő országos, vagy helyi politikai eseményhez kapcsolódik. De a monografikus feldolgozás sikert ígérő kísérleteivel, sőt számottevő eredményeivel is találkozunk. Nem egyszer azonban csak a téma utal a helytörténetre, mert a feldolgozás, a megírás színvonalával maga a mű már kilép a „hagyományos” keretből. Ez utóbbi megállapítás, természetesen, egyenlőre csak a helytörténeti munkák kisebbik hányadára vonatkozatható. Nagyobbik részét inkább a műfaji bizonytalanság, a történeti statisztikai és szociológiai módszerek keveredése jellemzi. Sőt, olykor a feldolgozást, elemzést a visszaemlékezések egyszerű leírása, a statisztikai adatok nagyon is vázlatos, esetleges magyarázata helyettesíti. A még meglévő fogyatékoságok sem tehetik azonban kétségessé elvileg azt a tényt, hogy a helytörténeti kutatások fellendülése értékes hozzájárulás és segítség is egyben az átfogó és országos jellegű témák feldolgozásához. Most nem érintve ezeket a munkáknak a helyi, sajtós szerepét és jelentőségét. De felvillantja azt a lehetőséget is, hogyan lehetne tovább szélesíteni a történetírók körét, s ezzel együtt azt a feladatot is, melynek megoldása a történészek országos szerveire hárul, a helytörténet kutatóinak továbbképzése terén.

A népi demokratikus korszak történetének egyes ágazataiban már elért eredményekre, illetőleg önálló kutatásokra támaszkodva készült el néhány, a korszak történetét átfogóan tárgyaló mű. Ezek közé tartozik „Magyarország története” II. kötetének a népi demokrácia történetét ismertető fejezete és „A népi Magyarország 15 éves fejlődése”, valamint a magyar munkásmozgalom felszabadulás utáni történetének pártoktatási és egyetemi jegyzetei, kiadványai.¹⁸

Az utóbbi években különböző tudományos ülések keretében és a folyóiratok hasábjain széleskörű vita bontakozott ki a népi demokratikus forradalom fogalmáról, létrejöttének feltételeiről, jellegéről és szakaszairól. A közel egy évtizede folyó vitát akárcsak vázlatosan is ismertetni, egy rövid lélegzetű cikk keretében, szerénytelenség lenne. Amire vállalkozhatom az az, hogy utalok a fentebb említett probléma-kör irodalmára és néhány vitatott kérdéssel kapcsolatosan röviden ismertetem saját álláspontomat.

A népi demokratikus forradalomról alkotott felfogások nagyjában a következő csoportokra oszthatók.¹⁹

A népi demokratikus forradalom a szocialista forradalom egyik formája, válfaja. Ebből kiindulva — a fenti álláspont képviselői — a külföldi hódítók elűzését és a helyi fasiszták uralmának megdöntését csak a népi demokratikus forradalom előzményének tekintik. Tehát — a munka és a tőke közötti ellentmondást feloldó szocialista feladatokon

kívül — a forradalmi átalakulás jellegét befolyásoló, illetőleg meghatározó más tényezőkkel lényegében nem számolnak. A népi demokratikus forradalmat a szocialista forradalommal egyszerűen azonosítók nézetével szemben áll az az álláspont, amely szerint Közép- és Délkelet-Európa népeinek a munkásosztály által vezetett antifasiszta, nemzeti felszabadító harca a második viágháború idején forradalomba, mégpedig népi demokratikus forradalomba ment át. A népi demokratikus forradalom azonban nem a szocialista, hanem a demokratikus forradalom egyik sajátos formája, illetőleg válfaja volt. Ezt az álláspontot a legvilágosabban talán I. I. Udalcov szovjet történész fejtette ki: „A népi demokratikus forradalom politikai győzelmének eredményeként létrejött a nép demokratikus hatalma, amely osztálytermészetét tekintve lényegében a munkás—paraszt forradalmi demokratikus diktatúra egyik formája. Ennek az új hatalomnak a létrejötte után azonnal kibontakozik a szocialista forradalomba való átnövés folyamata, megkezdődik a harc a teljes hatalomnak a munkásosztály kezébe való összpontosításért.”²⁰ Véleményünk szerint — nagyjában meggyőzően Konsztantyinov szovjet filozófussal és más szerzőkkel a tények reális vizsgálátának tükrében — a népi demokratikus forradalom fogalmát nem lehet leszűkíteni a Közép- és Délkelet-Európában lezajlott forradalmi átalakulás első, közvetlenül a felszabadulást követő időszakára. Helyesebb azt kiterjeszteni a II. világháború következőtében létrejött történelmi feltételek meghatározta átmenet egész időszakára a proletárdiktatúra kivívásáig bezárólag.²¹ A népi demokratikus forradalom menetében azonban — a folyamat egységének aláhúzása mellett — két szakaszt különböztetünk meg.

A népi demokratikus forradalom első szakaszában lényegében a polgári demokratikus forradalom feladatait oldotta meg, s csak fejlődésének második szakaszában kerültek túlsúlyba a szocialista forradalom célkitűzései. A forradalom első szakaszát a megoldásra váró antifasiszta és antiimperialista feladatok mellett az a körülmény is indokolta, hogy nem értek még meg a szocialista forradalom célkitűzéseinek megvalósítására a szubjektív feltételek. Ide is érvényesek Lenin szavai: „Az, hogy a szocializmus kérdésében és a szocializmusért folyó harcban nincs egység, nem zárja ki az akarat egységét a demokrácia kérdéseiben és a közlérsaságért való harcban.”²² A demokratikus forradalom feladatainak következetes, sőt helvenként annak kereteit túllépő megvalósítása, vagy más kifejezéssel élve az út radikálisabb megtisztítása viszont segítette a szocialista forradalom célkitűzésének megvalósításához szükséges szubjektív feltételek létrejöttét is. Az a körülmény, hogy a népi demokratikus forradalom békés körülmények között zajlott le, lehetővé tette a munkásosztály számára a demokráciáért vívott harcban kikovácsolt egység, valamint a parasztsággal és más közönrétegekkel kialakított szövetség megszilárdítását és fenntartását a szocialista célkitűzésekért vívott harcban is. A népi demokratikus forradalom folyamatosan egvre radikálisabb intézkedések révén jutott el első szakaszából a másodikba, amely utóbbi lezárulását a proletárdiktatúra kivívása jelentette.

A két szakasz azonban nem vált élesen ketté, sőt bizonyos mértékben összefonódott. Ennek megfelelően a munkásosztály a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak az első szakaszban létrejött formáit, kereteit a proletárdiktatúra kivívásáig, sőt jó ideig még azután sem cserélte fel újakkal, hanem folyamatosan más tartalommal töltötte meg azokat.

A népi demokratikus forradalom feltételeinek létrejöttéről, kibontakozásáról és győzelméről szólva különösen azoknak az országoknak az esetében, — ahol a fasiz-

mus elleni harc a második világháború folyamán nem nőtt át fegyveres nemzeti felkelésbe — nemritkán még a társadalomtudományok marxista művelőinek körében is lehet találkozni az akkori nemzetközi helyzetet és a Szovjetunió szerepét nagyrészt egyoldalúan értékelő nézetekkel. Ezek szerint, a népi demokráciák létrejöttében a nemzetközi helyzet kedvező alakulása játszott a kizárólagos, vagy a legdöntőbb szerepet. Kétségtelen, a kedvező nemzetközi helyzet bármely országban lezajlott, illetőleg lezajló forradalom győzelmének nélkülözhetetlen tényezője. Így volt ez a történelem során mindig és így van ez ma is. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének okairól szólva Lenin is nemegyszer hangsúlyozta a nemzetközi helyzet, s ezen belül a proletárinternacionalizmus rendkívül fontos szerepét. Különösen szembetűnő azonban a nemzetközi helyzet, mindenekelőtt a Szovjetunió szerepe a népi demokráciák létrejöttében és megszilárdításában. A Szovjetunió a fasizmus erőinek széttűzésével gyökeresen megváltoztatta a nemzetközi erőviszonyokat és a fasizmus ellen harcoló népek számára kedvező lehetőséget teremtett ahhoz, hogy azok újabb réseket üssenek a nemzetközi imperializmus rendszerén. A Vörös Hadsereg jelenléte teljesen kizárta továbbá annak lehetőségét, hogy Közép- és Délkelet-Európa felszabadított országaiban a belső reakciós erők az imperialista hatalmak támogatásával polgárháborút robbantsanak ki, s végül, de nem utolsósorban a Szovjetunió a fasiszta elnyomás alól felszabadult népeket messzemenő diplomáciai és anyagi támogatásban is részesítette. A Szovjetunió által nyújtott lehetőséggel azonban csak azok az országok tudtak élni, s csak azok a népek léptek a társadalmi haladás útjára, ahol erre a belső feltételek is megvoltak, illetőleg megteremtődtek. Bulgáriában, Jugoszláviában és más országokban a fasizmus elleni harc még a második világháború folyamán olyan fegyveres nemzeti ellenállási mozgalmá fejlődött, amely népi demokratikus forradalomba ment át. Bizonyos fokig más volt azonban a helyzet ott — pl. Magyarországon —, ahol a fasizmus elleni harc nem jutott el az előbb említett színvonalra. Elsősorban az ilyen esetekre hivatkozva igyekeznek a nemzetközi imperializmus képviselői a Szovjetuniót a „forradalom export”-jával megrágalmazni. Az ilyen rágalmak azonban mind ez ideig bizonyítás nélkül maradtak és maradnak, hiszen a „forradalom export”-jának egyetlen példáját sem ismeri a történelem. Ezzel szemben számos esetét ismerjük az „ellenforradalom export”-jának. Gondoljunk csak a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére és a Horthy-fasizmus uralomra juttatására, Kuba állandó amerikai katonai fenyegetésére, Dél-Amerikában és másutt külső segítséggel hatalomra került reakciós tisztí junták eseteire, és nem utolsó sorban az USA vietnami háborús kalandjára. Nyilván azért esik olyan sok szó az imperialista irodalomban és sajtóban a „forradalom export”-járól, mert igazolni szeretnék saját közvéleményük előtt is az ellenforradalom nagyon is gyakran előforduló „export”-ját. E kérdésekben is határozott és egyértelmű állásfoglalást jelentett a kommunista és munkáspártok 1960-as „Nyilatkozat”-a, amely leszögezte: „Minden ország népének elidegeníthetetlen joga, hogy az egyik vagy másik társadalmi rendszer mellett döntsön. A szocialista forradalmat nem lehet importálni, nem kényszeríthető ki kívülről. A szocialista forradalom minden ország belső fejlődésének, s a benne meglévő társadalmi ellentétek végső kiéleződésének eredménye. A kommunista pártok a marxizmus—leninizmus tanítása alapján mindig elleneztek a forradalom exportját. Egyszersmind erélyesen harcolnak az ellenforradalom imperialista exportja ellen.”²³

A fegyveres nemzeti ellenállás hiánya miatt azonban nem egy marxista társadalomtudós is egyoldalú, hibás következtetésekre jut a népi demokratikus forradalom

győzelmének kérdéseit illetően. A nép demokratikus forradalom kérdései körül kialakult vitában, nem véletlenül, a forradalom feltételeinek meglétét vitatták itthon is elsősorban. 1958-ban a Történelmi Munkaközösség ülésén Balázs Béla: „A közép-**rétegek szerepe társadalmunk fejlődésében**” c. könyvének vitáján, maga a szerző annak a véleményének adott hangot, hogy „Európa számos, a németek által megszállt országában a II. világháború végén bekövetkezett forradalmi válság... Magyarországon nem érlelődött meg... Az objektív és szubjektív feltételek találkozása nélkül forradalmi helyzet nem jöhet létre.”²⁴ Balázs Béla álláspontját képviselte Laczkó Miklós is, aki ugyancsak elvetette Korom Mihálynak azon, gazdag történelmi tényanyaggal bizonyított nézetét, hogy „...a második világháború végére, Magyarországnak a Szovjet Hadsereg által történt felszabadtatása idejére, a kedvező külső feltételekkel párhuzamosan, hazánkban is létrejöttek a forradalom belső objektív és szubjektív feltételei.”²⁵ Néhány évvel később Sípos János: „A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz. Hozzászólás néhány vitás kérdéshez” c. tanulmánya elevenítette fel a forradalom feltételeinek hiányáról szóló korábbi nézeteket.²⁶

A fentebb említett szerzők által kifejtett álláspontok készítenek arra, hogy a forradalom érlelődésének és magyarországi kibontakozásának nemzetközi és belső hazai együttthatóit valamivel részletesebben vegyük szemügyre. A háború fordulata, a Vörös Hadsereg győzelmei, különösen a volgai csata, a világ népeinek fasiszta ellenes harca, az Európa-szerte erősödő fegyveres ellenállási mozgalom, a fasiszták immáron végső vereségének kirajzolódó körvonalai egyre nagyobb hatást gyakoroltak mind a magyar uralkodó osztályokra, mind a dolgozó tömegekre. S ez a hatás még csak fokozódott, minél közelebb került a front az ország határaihoz.

A háborús vereség az uralkodó osztályokat is mind gyorsabban sodorta a válság felé. Ennek kifejezői a Kállay-kormány hintapolitikája, az uralkodó osztályok politikai egységének mind szemmel láthatóbb kiugrási kísérletei és azok csődje csak növelte a válság-jelenségeket. A végső vereség küszöbén a hitleri Németország legszélsőségesebb, nyílt ügynökségének, Szálasi csoportjának uralomra jutása, a nyilas hordák leplezetlen fasiszta terrorja az uralkodó körök gyengeségét is érzékeltette: az uralkodó osztályok képtelenek voltak a régi eszközökkel, a régi módon a hatalmat gyakorolni.²⁷

A háború terhei, amelyek kizárólag a dolgozó tömegekre neheztedek, egyre elviselhetetlenebbek lettek. A beszolgáltatás, a rekvirálások, az adók, az élelmezési nehézségek és a pénz inflálódása mellett a megszállással járó növekvő terror, a német és magyar fasiszták erőszakoskodásai fokozták az elégedetlenséget a dolgozó tömegek soraiban. Az elégedetlenség különösen 1944 második felétől már egyre erősödő ellenállásban is kifejezésre jutott. A dolgozó tömegek háborúellenes, antifasiszta harca meglehetősen széles skálán mozgott; a beszolgáltatás alóli kibúvástól, az adófizetés megtagadásától, a termelés szabotálásán, a behívási parancsok végrehajtásának megtagadásán, a hadseregben fellépő tömeges dezertáláson keresztül — a népi ellenállás legfejlettebb formájaként — a partizánmozgalomig, a nyílt fegyveres harcig.

1944 második felében, tehát a nemzetközi, belpolitikai katonai tényezők együttes hatására meggyorsult azoknak a feltételeknek az érlelődése, amelyeket Lenin így jellemezett: „Az uralkodó osztályok számára lehetetlenné vált uralmuk változatlan formában való fenntartása; a »felsőrétegek« valamilyen válsággal küzdenek, az

uralkodó osztályok politikája válságba jutott, s ennek következtében rés támad, amelyen áttör az elnyomott osztályok elégedetlensége és forrongása." De Lenin mindjárt arra is nyomatékosan felhívja a figyelmet, hogy „nem minden forradalmi helyzet, hanem csak olyan helyzet vezet forradalomra, amikor a fentebb felsorolt objektív változásokhoz még egy szubjektív tényező is hozzájárul, vagyis, amikor a forradalmi osztály forradalmi tömegakciókra képes, s e tömegakciók elég erősek, hogy a régi kormányhatalmat széttörjék...”²⁸

Mint fentebb is látható a szubjektív tényezőnek egyes elemei megvoltak, de azoknak a helyzet megkívánta színvonala még távolról sem volt kielégítő. Különösen vonatkozik ez a legfőbb szubjektív tényezőre — a kommunista mozgalom állapota. A Horthy-fasizmus negyedszázados uralma a legsúlyosabb csapásokat a munkásosztályra és annak forradalmi pártjára mérte. Ennek ellenére a kommunisták mindvégig az első sorokban és a legkövetkezetesebben harcoltak a fasizmus és a háború ellen. Az illegális kommunista párt dolgozta ki a fasizmus elleni harc és az újjászületés programját. Ez növelte a kommunisták tekintélyét és erősítette irántuk a rokonszenvet. A súlyos vereségek, az illegalitás nehéz körülményei azonban tetézve az ellenzéki pártok vezetésében érvénvesülő kommunista-ellenességgel, egyre súlyosabb akadályokat gördítettek a kommunisták legális tevékenységének az útjába. A német megszállás pedig megfosztotta a forradalmi erőket még ettől a szűkkörű lehetőségtől is.

Bár a harc feltételei rendkívüli módon megnehezedtek, mégis az elnyomás fokozódásának, a front közeledésének hatására az eddig ingadozó baloldali erők sorraiban meggyorsult az erjedés, növekedett a készségük a kommunistákkal való összefogásra. A kommunista párt közreadott programja és fokozódó szervező tevékenysége jegyében születtek meg a két munkáspárt akciógysége. Ez vált kiindulóponttá az antifasiszta erők gyorsabb ütemű tömörítésének, mely mozgalom a Magyar Front megalakításában öltött szervezeti formát. A forradalom objektív és szubjektív feltételei tehát érlelődtek, a sok teherterhelés miatt azonban a szovjet hadsereg Magyarországra lépése előtt nem tudtak egységes nemzeti ellenállási mozgalomba átalakulni. Az érlelődő forradalom megindulásához a döntő lökést az országnak a szovjet hadsereg által történő felszabadítása adta meg. A forradalom azonban mégsem az ország felszabadulásának egyszerű függvényeként bontakozott ki. Elsősorban az ország munkáslakta területein és forradalmi hagyományokkal rendelkező szegényparaszti vidékein, mindenekelőtt az ország keleti felében, ahol az objektív és szubjektív feltételek magasabb fokra jutottak, a kommunista párt által vezetett tömegmozgalom útján megindult a népi demokratikus forradalom még a felszabadulás folvamán, vagyis mielőtt a Vörös Hadsereg az ország egész területét felszabadította volna.

A széleskörű tömegmozgalmon alapuló forradalmi átalakulásnak szervei voltak a különböző szintű és rendeltetésű népi bizottságok. Fő jellemvonásuk az volt, hogy a szétszúzott államgépezet helyébe lépve állami feladatokat, társadalmi mozgósítás útján megoldva, megteremtették az új népi államhatalom és igazgatás alapjait. Erre épült a kommunista párt programját magáévá tevő Ideiglenes Nemzetgyűlés és kormány munkássága. Mindez elképzelhetetlen lett volna, ha a történelem a Balázs Béla, Laczkó Miklós és Sípos János által vázolt utat követi, hogy t. i. a felszabadulás idejére a népi demokratikus forradalomnak az objektív feltételei sem értek meg Magyarországon.

A népi demokratikus forradalomnak az egész országot egyként és egyszerre átható töretlen kibontakozásáról mégsem beszélhetünk. Véleményünk szerint ugyanis

főként a Dunántúlon, ahol a Vörös Hadsereg elől menekülő reakció „összezsúfolódott”, ahol a Volksbundnak s más fasiszta szervezeteknek, valamint a katolikus egyháznak befolyása a legerősebb volt, a forradalmi fejlődés lelassult. Ez kifejezésre jutott a kommunista párt szervezeteinek alacsonyabb létszámában, a nemzeti bizottságok összetételében, a tömegakciók gyengeségében. De mutatkozott a Dunántúl viszonylagos elmaradása az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon is. Az a tény azonban, hogy létrejött a munkás-paraszt demokratikus diktatúra funkcióit megvalósító központi hatalom, amely az ország jelentős részén viszonylag széles tömegbázisra támaszkodhatott, lehetővé tette a forradalmi fejlődés támogatását, „felülről” is, jóllehet a rendeletek hatékonysága igen eltérő volt. Ez a központi hatalom a felszabadulás után belső ellentmondásai ellenére is lényegében kiterjesztette a forradalmi vívmányokat az egész ország területére és meggyorsította azok átültetését az életbe. A fentiekkel összhangban születtek meg a népi bizottságok működését törvényesítő rendeletek, a központi szervek — mindenekelőtt az államigazgatás — szervezetét és személyi összetételét módosító intézkedések (igazoló bizottságok létrehozása, csendőrség, rendőrség feloszlata, népbírók felállítása stb.). Az osztályharc menetében, a forradalmi célkitűzések megvalósítása folyamán az „alulról” és „felülről” vívott harc kombinálásának aránya időről időre változott, de a népi demokratikus forradalom véghezvitele során mindvégig a legjellemzőbb harci forma maradt. Ily módon valósult meg a földreform, a nemzetgazdaság munkásvezetéssel történő újjáépítése, a demokratikus államhatalmi szervek létrehozása. Ez a radikális forradalmi módszer jellemezte országosan kisebb-nagyobb mértékben a társadalmi viszonyok átalakításának minden területét.

A népi demokratikus forradalom további fejlődési útjának elemzése, tartalmának és jellegének értékelése, megítélése körül nem kisebb viták bontakoztak ki. Azt is mondhatnánk, hogy az egységes, a véglegesnek mondható álláspont kialakításától egyenlőre itt még messzebb tartunk. Ez a körülmény csak aláhúzza a további kutatások, a történelmi valóság még teljesebb feltárásának szükségességét.

JEGYZETEK

1. Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Szikra, Bp. 1955. 256. l.
2. Korom Mihály: A fasiszmus bukása Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1961. 266 l.
3. Jakab Sándor: Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején. Hadtörténeli Közlemények, 1967. XIV. évf. 638–644. l.
D. F. Loza: A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében (1944. december). Hadtörténeli Közlemények, 1967. XIV. évf. 587–638. l.
Szomszéd Imre: Nógrádi partizánok Nógrád megyei Múzeumok igazgatósága, Balassagyarmat, 1964. 77 l.
4. Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon. 1945–1948. Közg. és Jogi K. Bp. 1962. 407 l.
Ránki György: Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949). Közg. és Jogi K. Bp. 1963. 427 l.
5. Ausch Sándor: Az 1945–1946. évi infláció és stabilizáció. Kossuth K. Bp. 1958. 189. l.

6. Szakács Sándor: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában. Kőzg. és Jogi K. Bp. 1964. 175 l.
M. Somlyai Magda: Az 1945-ös földreform. Földreform 1945. Kossuth K. Bp. 1965. 7–135. l.
Erdei Ferenc: A magyar mezőgazdaság fejlődésének 20 éve. 20 ÉV. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Kossuth K. Bp. 1964. 105–166. l.
7. Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867–1949. Kossuth K. Bp. 1961. 201 l.
Lackó Miklós: Szerkezeti változások a magyar munkásosztály összetételében. 20 ÉV. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Kossuth K. Bp. 75–105. l.
Orbán Sándor: Változások a mezőgazdasági népesség számában és szerkezetében Magyarországon. 20 ÉV. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Kossuth K. Bp. 1964. 167–233. l.
8. A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936–1962. Kossuth K. Bp. 1966. 316 l.
Ságvári Ágnes: Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten 1945–1947. Kossuth K. Bp. 1964. 327 l.
Sántha Ilona: Harc a magyar munkásosztály egységéért a felszabadulás után. Társadalmi Szemle. 1960. XV. évf. 4. sz. 41. l.
Sántha Ilona: A két munkásnért egyesülése 1949-ban. Kossuth K. Bp. 1962. 116 l.
Szabó Bálint: A népi demokrácia és a kommunista politika néhány kérdése a felszabadulás után. Valóság. 1965. 7. sz. 74–82. l.
Balogh Sándor: A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának felszabadulás utáni történetéből. Századok. 1965. 99. évf. 3. sz. 458–484. l.
Zsilák András: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és az MDP. politikájának főbb vonásai (1949–1956). Párttörténeti Közlemények. 1965. XI. évf. 4. sz. 47. l.
9. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848–1948. Tánicsics K. Bp. 1962. II. kötet 1030–1038. l.
Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon 1936–1948. Kossuth K. Bp. 1967. 308 l.
10. Rácz Béla–Strassenreiter Erzsébet: Az üzemi bizottságok harca a tőkés termelés és elosztás munkásellenőrzésének megvalósításáért és kiszélesítéséért. 1944–1948. Párttörténeti Közlemények. 1965. XI. évf. 1. sz. 132–161. l.
Strassenreiter Erzsébet: Az üzemi bizottsági rendszer kialakulása és a munkásellenőrzés megvalósulásának kezdete. (1944. október–1945. május). Párttörténeti Közlemények 1963. IX. éf. 4. sz. 3–28. l.
11. Orbán Sándor: A Demokrata (Brankovics) Néppárt történetéhez. 1945–1949. Századok. 1958. 92. évf. 1–4. sz. 174–201. l.
12. Balázs Béla: Népmozgalmak és nemzeti bizottságok 1945–1946. Kossuth K. 1961. Bp. 221 l.
13. Balázs Tibor: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokratikus forradalmunkban. Párttörténeti Közlemények. 1958. II. évf. 3. sz. 148. l.
Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944–1945-ben. Tan-
könyvkiadó. Bp. 1960. 47 l.
Fehér András: A Bihar megyei nemzeti bizottságok szerepe a népi demokratikus forradalomban. Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominalci. 1961. Tom. 7/1.
Lengyel Alfréd: A nemzeti bizottságok szerepe az élet megindulásában Győr–Moson megyében (1945–1946). Levéltári Közlemények. 1962. 2. sz. 255–273. l.
14. Molnár Pál: Adalékok a nemzeti és üzemi bizottságok Nógrádmegyei tevékenységéről. Nógrád megyei Múzeumi Füzetek. Salgótarján. 1966. 71. l.
15. Korom Mihály: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének előzményeihez. Párttörténeti Közlemények. 1965. XI. évf. 1. sz. 18–40. l.
Kovács Kálmán: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának történelmi jelentősége. Allam és Igazgatás. 1965. 1. sz. 1–15. l.

- L. Gál Éva: A köztársaság megteremtése Magyarországon. Századok. 1956. 90. évf. 1. sz. 170–203. l.
- Mucs Sándor: A magyar néphadsereg megszervezése és fejlődése 1945–1948. Zrínyi K. Bp. 1963. 203 l.
- Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Zrínyi K. Bp. 1984. 252 l.
- Ságvári Ágnes: Az 1947. évi országgyűlési választások Budapesten. Párttörténeti Közlemények. 1960. VI. évf. 3. sz. 46–82. l.
- 15 a. Orbán Sándor: Egyház és állam 1945–1950. Kossuth K. Bp. 1963. 232. l.
16. Köpeczi Béla: A kulturális forradalom húsz esztendeje. 20 ÉV. Tanulmányok a szocialista Magyarországtörténetéből. Kossuth K. Bp. 1964. 265–307. l.
- Szabolcs Ottó: Az új középiskolai történelmi tankönyveinkről. Társadalmi Szemle. 1958. XIII. évf. 1–2. sz. 262–266. l.
17. Ellenforradalom Magyarországon 1956. Tanulmányok. Kossuth K. Bp. 1958. 308 l.
- Vass Henrik: A magyarországi 1956 októberi ellenforradalom történetének néhány kérdése. Kossuth K. Bp. 1958. 223 l.
- Nemes Dezső: Népi demokráciánk fejlődése és az októberi ellenforradalom. Párttörténeti Közlemények. 1957. III. évf. 1. sz. 3–31. l.
- Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Kossuth K. Bp. 1967. 309 l.
- Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai K. Bp. 1967. 266 l.
18. Magyarország története. Gondolat K. Bp. 1964. II. kötet. 465–543. l.
- Nemes Dezső: A népi Magyarország 15 éves fejlődése. Akadémiai K. Bp. 1961. 89 l.
19. A Történelmi Munkaközösség vitája Balázs Béla könyvéről. Századok. 1958. 89. évf. 5–6. sz.
- Ágh Attila: Vita a népi demokratikus forradalom jellegéről. Magyar Filozófiai Szemle. 1964. II. sz.
- Blaskovits János: Megjegyzések Sípos János »A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz« c. tanulmányához. Társadalmi Szemle. 1964. 5. sz.
- Lackó Miklós: Népi demokráciánk történetéből. Történelmi Szemle 1959. 3–5 sz.
- Mód Aladár: Lenin és a békés átmenet. Valóság. 1960. 4. sz.
- Sántha Ilona: A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban. Társadalmi Szemle. 1961. 4. sz.
- L. N. Nyezsinszkij: A magyarországi népi demokratikus rendszer megerősítésének történetéből. 1947–48. Novaja i Novejszaja Isztorija. 1960. 1. sz.
- F. T. Korsztyantjov: Különböző országok szocializmusra való áttérésének sajátos formáiról. Izdatyelsztvo Znanije. Moszkva. 1956.
- F. T. Korsztyantjov: A szocialista forradalom lenini elmélete és annak továbbfejlődése. Izdatyelsztvo Znanije. Moszkva. 1960.
20. I. I. Udalcov: Az SZKP XXII. kongresszusa és a népi demokrácia problémáinak tanulmányozása. Novaja i Novejszaja Isztorija. 1962. 3. sz. 17. l.
21. Ságvári Ágnes–Balogh Sándor: A népi demokratikus forradalom magyarországi győzelmének történetéhez. Századok. 1963. 6. sz. 1324. l.
22. Lenin Válogatott Művei. Szikra. Budapest. 1948. I. kötet. 627. l.
23. A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. A Kommunista és a munkáspártok 1960. novemberi nyilatkozata és felhívása a világ népeihez. Kossuth K. Bp. 1960. 70 l.
24. A Történelmi Munkaközösség vitája Balázs Béla könyvéről. Századok 1958. 89. évf. 5–6. sz. 773. l.
25. Korom Mihály: A magyar fasizmus bukásának és a népi demokratikus forradalom érlelődésének kérdéseiről (1943–1945). Párttörténeti Közlemények 1957. III. évf. 1. sz. 34. l.
26. Sípos János: A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz. Hozzászólás néhány vitás kérdéshez. Magyar Filozófiai Szemle. 1964. 1. sz. 33–37. l.
27. Vö. Rozsnyói Ágnes: A Szálasi-puccs. Budapest 1962.
28. Lenin Művei. Szikra. Budapest. 21. kötet. 208–209. l.

Salgótarjáni kommunista röpiratok 1930-ból

A két világháberú közötti, 1929–33-i nagy gazdasági válság idején, amikor a munkástömegeket elepték az anyagi és szellemi létbizonytalanság hullámai, az illegális nehéz körülményei között küzdő kommunisták minden eszközzel megragadták azért, hogy a nyomorgó százazrek ne lássák kiúttalannak helyzetüket. A felvilágosítás, a harcra buzdítás egyik legjobb eszköze a röpirat volt. A KMP és a KIMSZ Salgótarjáni Kerületi Bizottsága és ennek üvegyári sejtje az ország illegális kommunista szervezetei sorában elsők között volt a röpiratok készítésében és terjesztésében. A forradalmi munkásmozgalom hazai és helyi történetének értékes dokumentumai születtek meg ekkor. E becses írásos forradalmi emlékek sorából eddig főként a KMP Salgótarjáni Kerületi Bizottságának 1929 novemberéből származó röplapját¹ idézték. Korábban közlésre került már az az ugyancsak 1929 novemberében készített röpirat is, melyet a Tarjáni Medence Aknaközi Bizottsága nevében Pothornik József adott ki Baglyasalján.²

A gazdasági válság talaján felélénkült mozgalom szerte az országban és itt, Salgótarjánban is nagy erőket szolgált a politikai küzdőterre. Tüntetés tüntetést és sztrájk sztrájkot követett. E megmozdulások sorában a budapesti 1930. szeptember 1-i tüntetés a legismertebb, mellyel egy időben Salgótarjánban is erőteljes megmozdulásra került sor.³ Addig azonban, amíg a mozgalom eljutott ezekhez az erőpróbáihoz, hogy belőlük újabb, küzdelemre serkentő tapasztalatokat és lendületet merítsen országszerte, hány illegális találkozót és megbeszélést tartottak a párt vezetői és egyszerű harcosai, hány százezer röpiratot és más sajtóterméket osztottak szét, mennyi, az uralkodó körökben zavart keltő festett jelszó került a gyárak falaira! A mozgalom élénkségére utal az alább közölt öt, 1930-ból való salgótarjáni kommunista röplap is, melyeket a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete Archivumának Röpiratgyűjteményében (továbbiakban: PI. Arch. Rpgy.) őriznek.

A röpiratok tartalmában, a jelszavak célkitűzéseiben a KMP Szovjetúnióban megtartott II. Kongresszusa határozatainak szelleme, állásfoglalása tükröződik, mely szerint „a magyarországi proletárforradalom csak, mint proletárszocialista forradalom győzhet.”⁴

A röpiratokat teljes terjedelemben közöljük, szövegükön csak annyi változást eszközöltünk, hogy az illegális nehéz körülményei közötti sokszorosítás és a közel négy évtized alatt beállott kopás következtében láthatatlan írásjeleket kitettük. Az aláhúzásokat az eredeti szövegből vettük át.

A röpirat alatt a PI. Arch. Rpgy. száma után a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum fotótárának (továbbiakban: Nm. M. M. Fotótára) számát közöljük, miután a röpiratok fotomásolatait gyűjteményünk számára elkészítettük.

A KPM és a KIMSZ salgótarjáni kerületi bizottságának röplapja az 1930. május 1.-i megmozdulások előkészítéséről.

Munkások! Bányászok! Elvtársak!

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

SALGÓTARJÁN PROLETÁRJAI!

KÉSZÜLJETEK MÁJUS 1-RE!

Május elseje a nemzetközi forradalmi proletariátus harci napja. Május elsején megállnak a gépek, nem dolgoznak a munkások s az uccákon fogunk tüntetni a munkásnyúzó burzsoázia s támasza a szociálfassizmus ellen. Május 1-én a csendőr és rendőr szurony ellenében is megmutatjuk erőnket s megmutatjuk, hogy nem akarunk mint munkanélküliek éhenhalni, s nem akarunk a racionalizált bányák és üzemek poklában lassan elsenyedni. Harcolunk és harcolni fogunk a tőkés termelés ellen a felszabadulásunkért.

Nem május elsejével kezdődik a harcunk. A harcunk folyik mióta tőkés és munkás, kizsákmányoló és kizsákmányolt létezik. A mostani május elsejét ennek a harcnak a kiéleződése a döntő helyzethez való közelebb kerülése jellemzi. Május elsején a Kommunisták Magyarországi Pártja hatalmas munkástömegeket mozgósít és vezet harcba. Harcba vezeti a dolgozó és munkanélküli szervezett és szervezetlen munkástömegeket a fassizmus ellen a proletárdiktatúráért.

SALGÓTARJÁN PROLETÁRJAI!

Ebben a harcban élen a helyetek!

11 éve mióta a proletárdiktatúra megbukott s mióta az ellenforradalom fassizta rendszerének véres terrorját nyögjük egyedül a Kommunisták Magyarországi Pártja, amely kitartóan küzd és vezeti a proletariátust a harcra.

11 éve mióta csendőrszurony szegül a mellünknek s az éhség korbácsa suhog a fejünk felett a szociálfassizták minden harcunkban elárultak hátbatámadtak bennünket.

Napról napra rosszab a helyzetünk, napról napra kisebb a bérünk s minél többen válunk munkanélkülivé. Gyermkeinket nem tudjuk táplálni a ruha leszakad róluk és a tőkésék profitja egyre nő.

Munkások! Bányászok! Elvtársak!

A tőkés termelés válsága folyton élesedik. Szerte az egész világon nő a munkanélküliek serege. Napról-napra újabb és újabb gyárak zárják be kapuikat! Nálunk Tarjánban ezrével bocsátják el a bányászokat s az Üveggyárat akarják bezárni.

A burzsoázia újra racionalizált, megint le akarja nyomni nyomorúságos ébbségeinket, hogy növelje profitját. A burzsoázia a válságot háborúval akarja megoldani. Lázasan készíti elő a háborút a Szovjetunió ellen, a proletáriátus reménysége, minden munkás hazája ellen.

A háború előkészítésében a szociálfassizták végzik az oroszlánrészt. Nap-nap után újabb és újabb rágalmat és hazugságot talál fel a Népszava a Szovjetunió ellen és denunciólja, rendőrkézzre juttatja a Kommunista Párt tagjait, akik szervezik és vezetik „a Szovjetunió megvédésének”, a proletáriátus felszabadításának a burzsoázia megdöntésének, a II-ik magyar proletárdiktatúra megteremtésének harcát.

A szociálfassizták a proletáriátus legnagyobb ellenségei! Most is május elseje megadályozásán dolgoznak. Májusi ünnepet, májusi majálist akarnak csinálni, a május 1-i harci naphól, hogy így vezessék le a proletáriátus forradalmi megmozdulását. De hiába! A sagótarjáni proletáriátus ismeri őket, s tudja, hogy a K.M.P.-t kell követnie, mert a kommunista párt elszántan, ingadozás nélkül vezeti a proletáriátust a felszabadulás felé.

Munkások! Bányászok! Elvtársak!

A KMP általános politikai sztrájkra hív fel benneteket május 1-én. Alljon mee minden üzem. Ne lendüljön a csákány, ne dolgozzon senki! Május elsején tüntetünk kell! Május elsején nagygyűlést és tüntető felvonulást tartunk minden csendőri tilalom ellenére! Aki dolgozik május elsején, az árulója osztályának.

Mindenki ott legyen a nagygyűlésen és a felvonuláson!

Május elsején tüntetünk, harcolunk:

A Horthy-Bethlen-Garami fassizta rendszer ellen,

A proletárdiktatúráért,

Az imperialista háború ellen a Szovjetunió védelméért,

A szociálfassizmus ellen a K.M.P. mellett,

Az osztályharcos munkások bebörtönzése ellen,

A kommunista és forradalmár munkások szabadonbocsátásáért,

A racionalizálás ellen, a 7 órás munkaidőért,

A munkabér lenyomása ellen, a reálbér emeléséért,

Az akkord ellen az órabérért,

Az elbocsátások ellen a munkanélküli segélyért s a rövidített munkaidővel dolgozók teljes heti béréért,

A munkanélküliek követeléséért,

A szervezett és szervezetlen munkások osztályharcos egységéért,

A proletár forradalomért,

A második magyar proletárdiktaturáért!

A K.M.P. és a K.I.M.Sz.
salgótarjáni kerületi bizottsága

Pl. Arch. Rpgy.: III/1/1930/5350. Nm. M. M. Fototára: 7756.

A KMP salgótarjáni üvegyári sejtvezetőségének felhívása a május 1-i tüntetésre.

Munkások!

Elváltársak!

Kora reggeltől késő estig robotolunk. Sokan közülünk 12—14—16 órát töltünk az emberölő munkában. Hátunk mögött a hajcsárok hajszoznak az elbocsátás ostromával! Robotolunk s így termeljük a hatalmas profitot az üvegyár henyé urainak! S nekünk a dolgozóknak, akik termelnek nyomorúságos koldus fillérek jutnak. Napi 2—3—4 pengő, amit kapunk, kenyérré sem elég ez! Hajcsárjaink pedig a dolgozó munkásnők testét is tulajdonuknak tekintik. Nem mehet ez így tovább! Nem nézhetjük tétlenül ölbetelt kézzel kenyér után síró gyermekeinket, nem hagyhatjuk romokban járni őket! Nem engedhetjük, hogy a dolgozó proletárnőnek munkahelyén kívül testét is oda keljen adnia!

Munkások!

Elváltársak!

A szociálfasisztákká lett szociáldemokraták Peyerek és Princek öröködnék afelett, hogy meg ne mozduljatok! El akarnak titeket vágni munkástervéritek s a Salgótarjáni medence osztályharcos mozgalmaitól. Meg akarják akadályozni, hogy harcba szálljatok jobb megélhetésekért, egy nagyobb darab kenyérért. A tőkésék zsoldjában állnak, s be akarják csapni a munkásosztályt.

Ne higgyetek nekik és vigyázzatok! Csak az üldözött, föld alá szorított Kommunisták Magyarországi Pártja harcol tiértetek! Csak akkor tudtok nyomorúságos életeketeken javítani, csak akkor tudtok a kapitalista elnyomás járma alól kiszabadulni, ha felsorakoztok a Kommunisták Magyarországi PÁRTJA mögé.

Össze kell fognunk itt az üzemben. Minden üvegyári dolgozónak, szervezettnek, szervezetlennek, nőmunkásnak, férfinak, ifjúnak és gyermeknek együtt kell harcolni többi proletártestvérünkkel. Május elsején az egész világ és az egész Magyarország munkássága harcolni fog:

A reálbérek felemeléséért, a 7 órás munkaidőért,

A munkanélküliség ellen, a munkanélküliek állami segélyezéséért,
a munkanélküli segélyért,
A racionalizálás ellen,
A Horthy-Bethlen-Garami fasiszta rendszer ellen,
Az imperialista háború ellen,
A Szovjetunió megvédéséért,
A munkások és szegény parasztok szövetségéért. A PROLETÁRDIKTATURÁERT!

Munkások!

Elváltársak!

A május 1-i harcban nekünk, az üvegyár robotosainak is ki kell venni a részünket! Sztrájkolnunk kell, mert így kívánja a proletár sors a saját érdekünk! Csak harcra és sztrájkokkal tudunk béremelést elérni. Csak így jutunk nagyobb darab kenyérhez. Tüntelnünk kell és meg kell mutatnunk a burzsoáziának, hogy nem akarunk lassú éhhalállal elpusztulni.

Elő kell készíteni harcunkat. Bizottságot kell választanunk a magunk sorai között, mely előkészíti harcainkat és vezet bennünket! Egyesült erővel mindnyájan összefogva kényszeríteni fogjuk az üvegyár urait, hogy béreinket felemeljék, s megfogjuk tanítani hajcsárjainkat arra, hogy mi a proletár ököl!

Készüljete a harcra elvtársak!

Május 1-én senki se dolgozzék!

Május 1-i tüntetésen mindenki ott legyen!

Válasszátok meg a május 1-i akciónkat előkészítő bizottságokat!

Forradalmi üdvözlettel:

Kommunisták Magyarországi Pártja
Salgótarjáni üvegyári sejtvezetősége

PI. Arch. Rpgy.: III/1/1930/109. Nm. M. M. Fototára: 7743.

A KMP Salgótarjáni Kerületi Bizottsága üvegyári sejtjének felhívása az augusztus 1.-i akcióbizottság megszervezésére.

Munkások!

Az üvegyári kapitalisták, az üvegartell Tokodon és Salgótarjában tovább „racionalizálnak” új rohamra indulva az itt dolgozó proletárok úgyszólván szűkös kenyere ellen, újabb bérletörést akarnak keresztülvinni. 40—50 % -kal akarják leszállítani az úgyszólván csak lassú éhhalálra elégséges munkabéreket. A tokodi és salgótarjáni üvegyárban dolgozó munkásoknak heti 8—10 pengőből kellene a már így is lerongyolódott és az éhségtől roskadozó családjukkal együtt megélni akkor, amikor a megélhetési index (bár ez is hamis) 73 pengő heti létminimumot állapít meg.

Munkások! Elvtársak!

Támogassatok a rabló kapitalizmussal szemben folytatott küzdelmünkben. Tokod és Salgótarján üvegyári kizsákmányoltjainak nem lehetett más felelete a gazbérletörési merényletre, mint az osztályharc fegyvere, a sztrájk. Nem nézhettük tovább tétlenül családjaink éhhalálát rongyokba burkolt összcsozott testét, és kis gyermekeink kenyérért könyörgő üres kezét.

Tokod és Salgótarján harcoló üvegyári munkásai!

A Kommunisták Magyarországi Pártjának salgótarjáni üvegyári sejtje fordulunk hozzátok. Ez a harc csak a ti győzelmetekkel érhet véget. A kapitalistákat csak a Ti további törhetetlen harcotok kényszerítheti az amúgy is kicsiny darab kenyeretek ellen indított merénylet visszavonására. Az egész magyar munkásság rátok figyel máma. Ha veletek szemben győzedelmeskedik a támadó kapitalizmus, úgy újabb támadások fognak következni ellenetek és máshol kizsákmányolt munkástársaitok ellen is. Még szűkebbre fogják szabni száraz kenyereteket. Minden terror és szociálfasiszta ámitás ellen a végsőkig való harc jelszava éljen köztetek.

Akkor ér a kapitalistáknak ez a gaz támadása titeket, amikor a burzsoázia államhatalma a nagybirtokosoknak és nagybankoknak érdekében elindította az élelmiszerek megdrágítását, bevezetve a „bolétát” ugyanakkor, amikor az ipari kapitalisták profitjának növelése érdekében megszorította a védővámot, drágábbá tette az iparcikkeket.

Munkások! Elvtársak!

Az áruló szociáldemokraták már elküldték közétek a kapitalista érdekeket képviselő szakszervezeti bürokratát, hogy a Ti börtökre egyezkedjen a kapitalistákkal, hogy elárulja harcotokat. Verjétek ki soraitokból ezeket a báránybőrbe bújt álbarátokat, válasszatok saját soraitokból vezetőket sztrájbizottságot, akik a Ti jóváhagyásokkal tárgyaljanak ügyetekbe, és csak az összesség jóváhagyásával kössenek egyet a kapitalistákkal. Kövessétek a budapesti osztályharcos munkásság példáját, harcotokat kössétek össze az augusztus 1-i nemzetközi vörös nap alkalmával az imperialista háború elleni forradalmi harccal. Tüntessetek augusztus 1-én az imperialista háború ellen, a Szovjetunió védelméért és árdragító tőkés és nagybirtokosok ellen, a Horthy-Bethlen fasiszta éhségdiktatúra ellen.

Föl a végsőkig való harcra kenyeretek merénylői ellen!

Válasszatok önálló, a szociálfasisztáktól független harci egységbizottságot!

Építsétek ki az üzemi forradalmi bizalmi testületeket!

Válasszatok augusztus elsejei akcióbizottságokat és a sztrájkőrök ellen szervezzetek munkásvédőgárdákat!

Éljen a tokodi és salgótarjáni munkások alulról való harcos egysége!

Éljen a győzelemig menő közös harc!

Forradalmi üdvözlettel:

**a Kommunisták Magyarországi Pártjának
salgótarjáni kerülete
üveggyári sejtje**

PI. Arch. Rpgy.: III/1/1930/121. Nm. M. M. Fototára: 7746.

A KMP Salgótarjáni kerületi Bizottságának felhívása az iparvidék munkásaihoz.

Salgótarjáni üveggyári kizsákmánváltak!

Több mint egy hete áll már a harc a bérletörő, elbocsátásokra készülő kapitalistákkal. Tokodon pedig már harmadik hete harcolnak. Most indította meg a támadást az üveggartell is, mikor a fasiszta elnyomó rendszer a bolettával újabb hadjáratot indított a munkásság zsebei ellen. A nagykapitalistákat a dolgozóktól beharásolt bolettajövedelmekből segíczyi a kormány.

MUNKÁSOK!

Nyúzóítok 50 %-al akarják letörni a szakmunkások bérét, és emellett azt követelik tőlünk, hogy a merőket, segítőket és tanulókat is ők fizessék az így lenyomott bérből. Minden áron küzdenetek kell ennek a gyilkos rendszernek bevezetése ellen, mellyel az üveggartell a bérlenyomáson kívül, az üveggyári munkások egységes sorait is meg akarják bontani amennyiben a szakmunkásokat a segédmunkásokkal, nő és ifjú munkásokkal akarják szembe állítani. Az igazgatóság ezt a manővert láthatjátok abból is, hogy pár hónappal ezelőtt a zöldüvegkészítő munkások bérét törtek le azt mondván akkor a fehérüvegkészítőknél, hogy az ő bérüket nem szállítják le. Most fordítva megy a játék, most a zöldüvegkészítőknél ígéretik, hogy az ő bérüket újabban nem szállítják le és így sikerült a kapitalistáknak az üvegmunkások egységes frontját szétszakítani zöld és fehérüveg munkásokra. Ezenkívül a külföldi

munkásokat külön ígérettel akarják rávenni a munkafelvételre. Tarjánban pedig ki akarják lökni lakásaikból a sztrájkolókat és a lakáselöleget egyszerre vonják le a szombati fizetésből. Az igazgatóság kifüggesztette, hogy munkamegtagadás címen elbocsátottnak tekinti azokat, akik hétfőn sem veszik fel a munkát. Megkezdődött már a hatósági terror is, egymás után idézik be és fenyegetik meg a harcolókat.

MUNKÁSOK!

Ne hagyjátok megbontani soraitokat! A kapitalista és hatósági terrorral szemben is álljátok a harcot kenyerezetek megvédéséért. A szociálfasiszták ravasz manővereinek ne dőljete be! Leplezzétek le őket, verjétek ki soraitokból, láthatatók, hogy az elmúlt héten miként akartak elárulni benneteket. Felvetettétek veletek a munkát azt állítván, hogy így tárgyalni fog veletek az igazgatóság. Egyszerűen szállítani akarnak benneteket ezek a kapitalista bérencsek azt remélve, hogy ha már egyszer felvetettétek a munkát, kénytelenek lesztek a harc folytatására és bele hajtjátok a nyakatokat a bérleszállításba. De egy fél nap elég volt és meggyőződteket a becsapásról. Beszűntettétek ismét a munkát. A harc áll, de a piszok árulók közöttetek settenkednek. Óvakodjatok a németektől, Neubaurektól és társaitól, akik meg akarják akadályozni harci sztrájkbizottság kiépítését. A kapitalizmusra, hatósági támadásokra, a szociálfasiszták manővereire az legyen a választok, hogy magatok választotta tárgyalóbizottság mellett választok sztrájkbizottságot, teremtsétek meg a teljes üzemi munkásegységet. Lépjétek kapcsolatba a Hirsch gyári, Rimamurányi munkástegetvérétekkel. Kiknek szintén le akarják törni béreiket. Vegyétek fel a kapcsolatot a bányászokkal és a munkanélküliekkel is. Építsetek közös intéző bizottságokat, hogy álljon a Rimamurány és Tarján kizsákmányoltainak teljes egységfrontja az egységesen bérletörést akaró üveg-bánya és acél kapitalistákkal szemben.

Kössétek össze harcotokat a Kommunisták Magyarországi pártjának augusztus elsejei akciójával! Tüntessétek az imperialista háború ellen a Szovjetunió védelméért.

Kössétek össze harcotokat a nagyobb darab kenyérért a 12—13 órás munkaidő megváltoztatásáért 7 órai munkaidőre. Követeljétek, hogy a munkaviszony a szak és segédmunkások között maradjon a régi. Követeljétek a segéd, nő és ifjúmunkás bérének 50%-al való felemelését. Kapcsoljátok össze harcotokat a bolettás árdragítás elleni küzdelemmel a Horthy-Bethlen fasiszta rendszer elleni harccal. Harcoljátok az imperialista járom ellen. Tüntessétek augusztus elsején a háború ellen, a Szovjetunióért.

A munkásság és parasztság kormányáért — a proletárdiktatúráért!

Forradalmi üdvözléttel

A Kommunisták Magyarországi Pártja
A Kommunista Ifjúmunkások Magyarorsz.
Szöv. tarjáni ker. biz.

A KPM és a KIMSZ tarjáni kerületi bizottságának felhívása az augusztus 1-i tüntetésre.

A salgótarjáni medence munkásaihoz!

Bányamunkások!

Eltársak!

Munkanélküliek!

A négyhetes hősi harc, melyet Ti a telhetetlen bányakapitalizmus ellen múlt év végén hosszú időre folytattatok, leszámolt a Peyer-féle, a Csóka-féle áruló politikával, amellyel a bányamunkások ezreit egykor félrevezették. Ez a négyhetes sztrájk megmutatta az egész ország munkásságának, hogy ti, salgótarjáni bányászok haladtok a forradalmi munkásság élén, hogy titeket nem szociálfassizta árulók vezetnek, hogy ti mindig készen lestek a forradalom győzelméért, a munkásosztály felszabadulásáért és a tőkés osztály bányakapitalisták uralmának elpusztításáért küzdeni.

Bányamunkások!

Most sem, hogy legjobbjaitok börtönbe vannak zárva, hogy kénytelenek voltak kivándorolni, most sem szabad kishitőségbe esnetek. Nem szabad most cserbenhagynotok a forradalom ügyét és bedülni a Róth Flórisok talpnyaló kutyáinak a Kézdieknek, a Ponyiaknak. Ha ti felülnétek ezeknek a csaló szélhámosoknak, akik nemrég a legjobb forradalmároknak igyekeztek feltűnni, ma pedig hamis ígéretekkel a visszavétellel akarnak benneteket rábírní arra, hogy földig hajoljatok a kizsákmányolók előtt, szépen engedelmeskedjétek a hajesároknak, nyugodtan túrjétek a csendörök gazságait — ha ti ma hinnétek ezeknek a csalóknak, az egy rút csalás, hűtlenség, árulás volna bebörtönzött, kivándorolt, elűzött elvtársaitokkal és magatokkal szemben. Nem fordulhattok szembe azokkal, akiket értetek vertek össze csendörök, akik a ti ügyetekért sínylődnék ma is kizsákmányoló börtöneiben, nem árulhattátok el azokat, akik mint jó forradalmár harcos testvéreket hagytak itt benneteket és mentek ki Franciaországba, Belgiumba.

Eltársak! Munkanélküli és dolgozó bányászok! Maradjatok hűek a salgótarjáni bányászok forradalmi multjához, hősi harcaitok emlékéhez. Lökjétek el magatoktól az egyéni érdekből, a pénzért pofázó Peyer, Csóka, Kézdí és Ponyi féle ügynököket, akik kutyamódra nyalogatják a minket sujtó korbácsot.

Ne túrjétek magatok között az új életre támadó munkásáruló kapitalista ügynököket!

Bánvamunkások! Elvtársak!

Béreteket, leszállították, benneteket szanáltak, legjobbjaitokat elbocsájtották, tömegesen vagytok munkanélküliek! Nem túrhetitek tovább a bányakapitalisták tobzódásait. Szembe kell velük szállni. Meg kell védeni bérünket, munkaidőnket, kenyérhez kell juttatni a munkanélküli éhezöket! Ezt a célt pedig nem talpnyaláson

hanem csak új harcokon keresztül érhetjük el. Most felkészülünk az új harcokra, rendeznünk kell sorainkat, az eltávozottak helyére új embereket kell állítanunk. Ismét meg kell választani aknai és aknaközi bizottságainkat, hogy harcolhassunk a bérek felemeléséért, a 7 órás műszakért, az elbocsájtottak visszavételéért, a spieli-rendszer ellen, a hajcsár rendszer, a racionalizálás ellen, a csendőrségi üldözés, a durvaságok ellen!

Munkások, saját sorsotok javulását csak önmagatoktól várhatjátok. A kapitalisták, akik a ti kizsákmányolásotokból, a töletek ellopott kenyérből, hatalmas vagyontokat gyűjtenek és jólétben, fényűzésben élnek, autón járnak, pezsgóznak és kalácsot esznek, maguktól nem adnak egy fillérenyi bérjavítást sem, ők nem fognak beutakat felszabadítani. Magatoknak kell összefognotok, szervezkednetek, hogy helyzeteket megjavítsátok és végül felszabaduljatok a kizsákmányolók uralma alól!

Alakítsátok meg üzemi harci szervezeteinket. Tegyétek összefogottá szervezetté soraitokat! Válasszatok saját soraitokból kipróbált harcos vezetőket!

Szervezetten föl az új harcokra!

Forradalmi üdvözlettel a

Kommunisták Magyarországi Pártja a
Salgótarjáni Kerületi Bizottsága

Pl. Arch. Rpgy.: III/1/1930/5803. Nm. M. M. Fototára: 7758.

JEGYZETEK

1. A dokumentumot a »Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1929—1935.« című a Kossuth Könyvkiadónál 1964-ben megjelent köteten kívül, teljes egészében közli Molnár Pál »A salgótarjáni szénmedence munkásmozgalmi 1919—1932.« című Balassagyarmaton 1965-ben megjelent tanulmányában.
2. A röpiratot »Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához IV.« a Szikra kiadásában Budapesten 1955-ben megjelent gyűjteményen kívül helyi kiadvány is hozta fotomásolatban, éspedig a Dr. Gajzágó Aladár szerkesztésében Salgótarjában a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum kiadásában megjelent »A salgótarjáni iparvidék« c. monográfia.
3. A 1. és 2. forradalmi munkásmozgalom története
4. A határozatot idézi az Új Magyar Lexikon 4. kötetének (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.) MSZMP-ről szóló cikke is.

A dokumentumokat közli:

KOVÁCS JÁNOS
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

SZALÁNCZAY GYÖRGY

Viták Komjáthyról

„Komjáthy Jenő ama éteri és kozmikus líra egyetlen magyar képviselője volt, melynek a világirodalomban Shelley a legismertebb és legnagyobb példája.” — írja költészetéről Komlós Aladár, aki életművének egyik legalaposabb ismerője.

Szécsényben született 1858-ban, a közelmúltban ünnepeltük születésének 110. évfordulóját. Nemcsak születési helye Nógrád, hanem életének legnagyobb időszaka is megyénkhez kapcsolódik. Balassagyarmaton tanított, amíg a kicsinyes kispolgárokból álló iskolaszék — az öntudatos költő egy csekély vétkét eltúlozva — felfüggesztette állásából. Két évig állás nélkül nyomorgott, majd a távoli Szenic községben kapott katedrát, ahol a teljes magányban újból kisarjadt költészete. S ennek a magányból kifakadó, különös, misztikus, a magyar líra történetében páratlan költészetnek az értékelése a múltban is, ma is vita tárgyát képezi.

Életében költészete alig váltott ki visszhangot, kevés alkotása jelent meg. A költő terve az volt, hogy egyszerre kötettel lép a nyilvánosság elé. De a kötet még nyomdában volt, (A homályból címmel jelent meg 1895-ben), amikor költőjét elragadta a korai halál.

Halála után a Palágyi testvérek — akik életében a legjobb barátai voltak — írtak róla rövid ismertetést. Az élet rajongóját hangsúlyozták ki egyéniségéből, akit a mostoha sors — és hozzátehetjük: a kor társadalmának értetlensége — a magányba kényszerített. Meg kell állapítanunk, hogy ennek az igen jószándékú írásnak sajnos nem sikerült az ismeretlenségből kiemelni Komjáthyt és költészetét.

Költői nagyságára, költészetének jelentőségére a híres ifjú bölcsész triumvirátus: Babits, Juhász, Kosztolányi hívták fel a figyelmet. A sekélyes, szirupos „népnemzeti” költőkkel szemben Komjáthy költészetében látták meg a modern magyar líra gyökereit. Az azóta eltelt időszak filológiai kutatásai igazolták őket. Ma már kimutathatók azok a szálak, melyek egészen Adyig vezetnek tőle, költészetében fellelhetjük azokat a vonásokat, melyek az új kort követelő, társadalmi mondanivalót hordozó adys szimbolizmusban teljesednek ki.

Amint ezek a későbbi nagy költők elődjüknek és példaképüknek kezdték tekinteni Komjáthyt, az irodalmi reakció is azonnal igyekezett kisajátítani alakját. Rákosi Jenő Ady közismertségének ellensúlyozására és megrágalmazására próbálta felhasználni Komjáthy magányba kényszerített életét. S ezzel nemcsak Ady, de Komjáthy költészetét is megpróbálta meghamisítani. Az ő segítségével jelent meg Sikahonyi Antal jellegtelen és jelentéktelen könyve Komjáthyról, melynek oly kitűnő bírálatát írta meg Babits. Az irodalom halottjai c. esszéjében.

Ezzel a művel kezdődtek meg a viták Komjáthy körül. Már Babits Mihály is észrevette, hogy az a hivatalos irodalom- és kulturpolitika, mely életében teljesen háttérbe szorította Komjáthy Jenőt és alkotásait, halála után megpróbálja életművét kijátszani a megújuló, haladó költészet ellen. Ezt írja: „Ma az az irodalmi fórum, mely bennünket kiátkoz, ugyanaz fedezte fel Komjáthy Jenőt, sőt Komjáthy nevét ellenünk használja.” Babits Mihály volt az első, aki szót emelt a Komjáthy portré

meghamisítása ellen, és ugyancsak Babits volt az első, aki — Sikabonyi könyvével polemizálva — megkísérelte Komjáthy valódi költői portréjának megrajzolását. Babits az esztéta kitűnő érzékenységgel vette az új stílust észre, mely Komjáthy költészetével kezdődött irodalmunkban. De a társadalmi háttér megrajzolását már nem vállalja, nem is keresi azokat az okokat, azokat a társadalmi hatásokat, melyek Komjáthy költészetét alakították. Nem veszi észre, hogy Komjáthy egyáltalán nem írt az uralkodó osztályok szájíze szerint, — ezért lett életében társtalan, holtában elfeledett.

Azonban Babits kritikája — minden erénye és jószándéka ellenére sem nevezhető hibátlannak. Míg Sikabonyi az uralkodó osztályok érdekeit kiszolgáló hivatalos irodalom szempontjait figyelembe véve torzítja el Komjáthy alakját; addig Babits — éppen ezért, mert nem fedi fel a társadalmi viszonyok és a költői életmű közti kölcsönhatásokat — abban téved, hogy: „Komjáthy költészete ezért a par excellence elvont, intellektuális költészet.” S azt az állítást sem fogadhatjuk el, hogy Komjáthy költészetének egyetlen meghatározója a költő egyéni, belső élményvilága. Ma már világosan látjuk, hogy nem elégséges egy költői életmű vizsgálatát a pszichológia és az esztétika irányából megközelíteni, a valósághű elemzésnek okvetlen fel kell tárnia a költő és a társadalom kapcsolatát.

Ilyen tanulmány azonban még sokáig nem készült Komjáthvról. Miután az irodalmi reakciónak sikerült kisajátítania a költőt, ismét támadni kezdték, vagy elhallgatták jelentőségét. Beöthy Zsolt kozmopolitizmussal, magyartalansággal vádolja, — ezt a vádat Riedl Frigyes utasítja vissza egyetemi előadásában. Riedl Frigyes az első, aki egyetemi katedráról részletesebben méltatja költészetét, de a lényegét ő sem látja meg: az egész életművet az akkor divatos lélektani módszerrel igyekszik megmagyarázni.

Érdekes azt is megfigyelni, hogy melyik kritikusa mit emel ki Komjáthy életművéből? A konzervatív kritikusok csak a szerelmi költészetet, az Éloa ciklust tartották elismerésre méltónak. Panteizmusa már gyanút váltott ki, világnézeti válságról beszélnek költészetével kapcsolatban. Kora társadalmával szembeforduló, lázadó verseiről hallgattak, vagy teljes értetlenséggel fogadták azokat. A két világháború közötti időszakban Horváth János foglalkozott költészetével. Kiváló filológiai érzéssel kutatja fel Komjáthy költészetében Petőfi inspiráló hatását. Meglátja a két költő egyéniségében a rokon vonásokat. Kimutatja Komjáthy hatását Adv szimbolizmusára. Mindez azt bizonyítja, hogy formai tekintetben Horváth János rendkívül finom megfigyelésekkel gazdagította a költő portréját, de mondanivalóját tekintve ő sem tudott eljutni az életmű teljes megértéséig. Ezért nem látja meg Komjáthy lázadó verseinek a jelentőségét sem. „Elfojtott cselekvő ösztöne volt. Ez az ösztöne munkál tovább egy csoport harciasnak mondható versében. Mint valamely szabadságharc — eszmeharc — vezére toboroz, vezet rohamra milliókat, de nem látja miféle ellenség ellen, mily végcél érdekében, s hogy mi szüksége neki a seregre.” — írja Horváth János, pedig csak ő nem értette meg a célt, amelyért Komjáthy harcol. A költő nyíltan hangoztatta: „Új világ, új hit, új állam, új hon, új élet, új eszmék...” Felépíteni „a Testvériség szent csarnokát...” — ezek voltak Komjáthy céljai, ezekért harcolt költészetével.

Igaz, hogy ő sem tudta, hogy milyen legyen az az új hon, milyenek legyenek az új eszmék, de azt tudta, hogy nem a feudálkapitalista Magyarország a nép igazi hazája és nem a dzsentrizmus az igazi eszmék, azt is tudta, hogy ezek ellen az eszmék ellen harcolni kell, hogy le kell győzni őket.

A felszabadulás után a költő életművének marxista igényű feldolgozását Komlós Aladár készítette el. Az ő írása mindmáig legjelentősebb alkotása a Komjáthy-irodalomnak. Felfedezi, hogy a költő fiatalsága lázadás a dualizmus hazug világa ellen, hogy egyénisége azért nem tűr korlátokat, mert teljes ellentéte a konformista dzsentrinek, ez okozza közvetlenül magányosságát is. „A szabadság és szerelem igénye Petőfin kívül senkiben sem élt forróbb szenvedéllyel, mint benne.” — állapítja meg Komlós Aladár. Tanulmányában felhívja a figyelmet a Kritikai szempontok című esszére, mellyel ő foglalkozott először érdemlegesen. Hangsúlyozza, hogy ez az esszé kulcs Komjáthy költészetének megértéséhez is. Komlós Aladár mélyrehatóan elemzi a legszebb verseket, rámutat arra, hogy a költő a szenici magányban miként döbben rá a nép nyomorúságára és a társadalmi igazságtalanságokra. Figyelmeztet, hogy a múlt század 80-as éveiben Komjáthy az egyetlen magyar költő, akinek a verseiben társadalmi követeléseket találunk, hogy ezekben a költeményekben nyoma sincs a kor többi költőjére jellemző önelégültségnek.

Komlós Aladár tanulmányának a főértéke, hogy kijelölte Komjáthy helyét költészetünk fejlődésvonalában, elemezte a költő és a társadalom kapcsolatát és ennek a kapcsolatnak a hatását a költő életművére, felhívta a figyelmet a lázadó versekre, melyekből kicsendül a dualizmus társadalmi rendszerének bírálata.

Komjáthy költészetével kapcsolatos részletkérdésekben még ma sem lezárt a vita. Pl: Nagy Miklós nem osztja azt a véleményt, mely szerint Komjáthy közvetlen előde Adynak. Szerinte ez a megállapítás inkább csak formai tekintetben érvényes, ugyanis Komjáthyból hiányzott Ady forradalmisága. Ezért inkább Juhász Gyula költészetét tartja kapcsolatba hozhatónak Komjáthyval.

Egy fontos tényt kell megállapítanunk, ami indokolttá tette, hogy részletesebben foglalkozzunk a Komjáthy-irodalommal: a Komjáthyval kapcsolatos állásfoglalás mindig próbaköve volt az irodalmi haladás ügyének. Akik elutasították Komjáthyt, azok mereven elzárkóztak az irodalmi haladástól is, mind tartalmi, mind formai tekintetben konzervatívak voltak. Akik bizonytalankodtak Komjáthy megítélésében, azok az egész modern magyar költészet előtt többé-kevésbé értetlenül állnak. Viszont az irodalmi haladás úttörői — tévedéseik ellenére is — elismerték és méltatták a költő életművét, elődüknek és példaképüknek tartották a költőt. Az a tény is, hogy Komjáthy költészete körül ilyen sokféle vélemény alakult ki, s hogy költészete különböző kritikusi állásfoglalások ütköző pontja lett, életművének nagy jelentőségét bizonyítja.

IRODALOM

Falágyi Menyhért: Egy rajongóról. (Komjáthy Jenő emlékezete) Magyar Szalon. 1895.

Sikabonyi Antal: Komjáthy Jenő. 1909.

Lapkritikák és nyilatkozatok Komjáthy Jenőről. Kiad. Komjáthy Vidor. 1909.

Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky. Komjáthy. 1933.

Babits Mihály: Az irodalom halottjai. Nyugat. 1910. I.

Horváth János: Tanulmányok. 1956.

Rónay György: Petőfi és Ady közt. 1958.

Komlós Aladár: Komjáthy Jenő. MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 1955.

Komjáthy Jenő: A homályból. (Válogatott versek) Helikon. 1968.

Szabó Lőrinc: A költészet dicsérete

A költőnek is hazája a nagy világ, — senkire nem illik ez tisztább érvényességgel Szabó Lőrincnél. Hogy a város költője ő elsősorban, bizonyítani nem kell, verseiből annyira nyilvánvaló. Költészetében úgynevezett tájelemet, vidékies szemléletre utaló jegyeket fölfedezni fölösleges kísérletnek bizonyulnék, mert életrajzában fontos helyei nem hagytak nyomot benne. Pedig nem maradt költészetére minden hatás nélkül vidéki életének rövid, serdülő ifjúságát jelentő korszaka. Csodálatos módon, nem elsősorban verseiben, hanem prózájában vallott a magyar tájakhoz vonzó szerzetéről, gyermekies rajongásáról, alapvető fogékonyságáról. Életszakaszait ekként viszonyítja egyéniségének a földrajzi helyekhez kötődő viszonylatában: „Budapesten lettem ember, Debrecenben voltam diák, Balassagyarmaton kezdtem az elemi. Mindhárom városnak nagyon fontos a szerepe életemben. Sokkal fontosabb, mint Miskolc, amelynek a szülőtte vagyok és amelyhez, sajnos, alig köt valami emlék.” Majd hozzáfűzi mindehhez nyílt elismerésként a legdöntőbb hatást: „A három város közül nekem Balassagyarmat a legköltőibb és legkedvesebb. Nem hagyott bennem semmi fájdalmat.” Gyarmat a zavartalan, együgyű boldogság színhelye költőnk életének, a **Tücsökgzene** emlékező verseiben ugyanazt az élménygazdagságot foglalta megkapóan egyszerű, életszerűen természetes, de annál magasabbrendű műgonddal írott versekbe, amiket korábban, 1943-ban, már elmondott egy rövidebb prózájában. Az **Idillek az Ipoly körül** versorozatot költői párja tehát e kötet **Egy elűnt városban** című elbeszélésének, e kettőt az igazi költészet aranyhídja köti össze.

Választott, költőiségben fölidéző szülővárosának a nógrádi Gyarmatot tartotta: a mindenkor megszépülő emléket, az első igazi boldogságot ez a város szerezte meg neki egész életére. Rövid idő alatt és igen fiatalon, gyermekkorában olyan mély és annyi sok élményt teremtett számára Balassagyarmat, hogy az haláláig elegendőnek bizonyult.

Ott tárult ki előtte a szűkebb és tágabb világ: a városszéli széles utca a mezőre nyílt, majd a felvidéki utazások (kevéspénzű mozdonyvezető apjával, pöfögő réztáblás kis kávédarálókon) a távoli tájak szépségét és változatosságát, valamint a számitó, teremtő emberi elme műszaki alkotásait szerettették meg vele. Joggal írta férfikorában, hogy őneki ez a balassagyarmati kisfiú-önmaga a felnőtt költőembernek a szellemi apja volt egyszersmint. A gyermek a felnőtt apja. — vallotta határozottan az egyik angol nagy költővel együtt. (Móricz Zsigmond is azt mondotta, hogy tizenkét éves koráig eltelt életének az emlékeiből élt, azokból sarjadtak hatalmas művei.) Szabó Lőrinc élménytartalékát az a pár gyermeki év gyűjtötte össze, amely az Ipoly táján, a gyarmati városvégen telt el. „Négy-, öt-, hat- és hétéves gyermek voltam, amikor ott éltünk, s teljesen fogva tartott a család és a közvetlen szomszédság társa-

dalma, s főleg a természet és saját énem.” — „Ezért szeretem én is ezt a gyermeket, aki voltam: az őszömet szeretem benne. Túlzott lírizmus ez? Jaj annak, akiből ez a lírizmus hiányzik.” — Majd pedig társadalmi környezetét jellemzi, melyet pedig szintén igen jelentékeny tényezőnek tart művészi egyéniségének a kialakulása szempontjából: „Egy szegény kisgyermeknek nincsenek társadalmi kapcsolata, vagy meg-látásai. A városhoz fűződő viszonyom csak később vált fontossá: akkor; amikor újra eszembe jutott, amikor magyarázattá vált sokmindenre, aminek a nyomait, alapjait kerestem magamban. Annak a sok kényszerű önvizsgálatnak a során ugyanis, amelyekre a költőket a természetük ítéli, számtalanszor eltűnődtem a hajlamaimon és vágyaimon, azon, hogy mi lehet az eredetük, mi bennük a közös vonás: mi a közös alap azokban a hangulatokban, amelyeket én általában kellemeseknek minősíték. S kiderült, hogy ami számomra szép és vonzó, az egy kicsit mindig gyermeki, mese-szerű, egy kicsit mindig csodálkozás. Ne értsenek félre, nem akarok valami mester-kélt ügyefogyottságot, valami poétikus félszegséget mímelni. Nem. Én úgy vélem, hogy megtanultam a kötelező emberi leckét, ismerem és vállalom a való életet. De hát mindenki vágyik valamire, amije nincs. Nos, énnekem nyugtom, szabadságom nincs, ráérő időm és felelőtlenségem nincs.” A tiszteletadóan kissé hosszabbra nyúlt idézetben benne rajlik Szabó Lőrinc teljes egyénisége, ahogy az a gyermeki emlékek hasonító hatása alatt folyton-folyvást alakult, módosult. E sorokban — mélyen a tu-dat alatt — lappang továbbá egész költészetének jellege, tartalom- és színvonal-igé-nye is. Leplezetten-rejtetten ható nógrádi elemek ezek — a gyermekkor elmerült, majd felidéződő emlékei — jelentőségük mindössze csak annyi, hogy nélkülük más-változatú lett volna az ő lírikusi személyisége; nem valószínű, hogy szegényebb, kisebb világismeretű költő vált volna belőle, de a gyarmati gyermekkor bájoló emlé-keivel kétségtelenül teltebb, gazdagabb lett, hovatovább szemlélődőbb költő-szem-nyílott ki általuk az egész világ befogadására.

Távol legyen a kísértés! Költőnk egész életművét vessék bárminő részletesen elem-ző vizsgálat alá: őt nem lehet hozzákötni egyetlen tájhoz sem. Egyetemesen magyar költő ő és európai igényű versművész, világviszonylatokban gondolkodó humanista, a világirodalom tükrébe néző hazai költő. Életműve nyomán bántó félreértésekre, fájó elhajlások bizonyítására adott okot később, ezek a tévutak azonban — mint a halála óta eltelt idő tanúsítja — egyre vesztenek jelentőségükből: a költő megbecsü-lése állandóan növekszik, tévedéseinek súlya mindinkább csökken, amint a mestersé-gesen körüle terjesztett kód is mindjobban kezd eloszlani.

A költészet dicsérete olyan sokáig késett tanulmánykötete mindennél ékeseb-ben bizonyítja: minden mélységre hajlamos elme, valamennyi szépség iránt fogékony lélek és eszményi költő; az írásművészetnek olyan kivételes mesterévé nőtte ki ma-gát, hogy mint ilyent nem kötnek kicsinyes műfaji szabályok, könnyvedén túllépi a hazai méreteket; járják azonban a szellem világának bármelyik korában vagy tőlünk távoli helyén, érdeklődésének útja mindenkor hazavezeti; a világirodalom számos korszakát és annak remekművét kizárólagosan általa teheti magáévá a csak magya-rul olvasó közönség. Mindemellett meglepően sok tanulmányt írt (e kötet csaknem a felét közli) a világirodalom nagyjairól, mindannyiunk „örök barátai”-ról (Villorról, Camoensről, Shakespeareről, Silesiusról, Goethéről, Baudlaireről, Verlaineről, Jam-mesről) és a magyarokról — mestereiről, kortársairól, barátairól — különösen Babits Mihályról, Juhász Gyuláról, Kosztolányi Dezsőről, Tóth Árpádról, Móricz Zsigmondról, Nagy Lajosról, Sárközi Györgyről, Radnóti Miklósról.

Eme tisztes kötetnek az utolsó két csokra legnagyobb, legeredetibb műveit foglalja magába: az egyikben — **A líra műhelyében** c. tanulmányorozatban — remeklően sokrétű költészettanát olvashatjuk; a másik pedig — **Aszfalt és föld** cím alatt — gyarmati emlékeket, röpke önvallomást, megható önéletrajzi töredéket, színes utirazokat sorakoztat egymás mellé, megtoldva őket egy-két alkalomszülte, de maradandó, személyes jellegű nyilatkozattal. A tanulmányok részletesebb jellemzése nem lehet feladata e közleménynek, összegezősként mégis el kell mondani róluk annyit, hogy egy igen gazdag egyéniségnek a vívódásairól, eszmélkedéseiről, töprengéseiről számolnak be, a felvetett kérdésekre adott nagyonis egyéni válaszok valamennyi esetben és vonatkozásban élesen mutatják a szellemi világnak más és más titkát, a költői alkotás megannyi jellemvonását, az emberi művekben megnyilatkozó örök szépségeket. Sok tekintetben kételyeket oszlatnak el, mint az irodalmi divatokról írt, s eleddig egy újságvállalat öreg naptárában található tanulmányában. A kötet szerkesztésének az egyik hiányossága, hogy egyáltalán nem jelzi az egyes közlemények megjelenésének helyét és pontosabb idejét.

A tanulmányok nyelvezete csupa erő; duzzadásig tömör stílusa mindig egyénicn természetes, hagyományosan magyaros, áttetszően világos, szenvedelmesen férfias, szinte érezzük feszült szellemét összefogó izmainak keménységét is. Ebben a vonatkozásban Szabó Lőrincnek különösen követendő példának kell lennie — hosszú időre.

A balassagyarmati gyermek egykoron tévovázó keze **A költészet dicséretének** mostani mesterműveit éppen úgy írta, mint ahogy az életet megjárt nagyember, elsőrendű költő, nemes lélek színvonalukat, jellegüket és tartalmukat megszabta — a maradandóság jegyében.

PAKU IMRE

Két szociográfiai kötetről

Márkus István egyes szám első személyben kérdez — Mit láttam falun? — ez az egzakt tárgyilagosság átüt a szerzői címen; Mocsár Gábor a házigazda gesztusával invitál — Nálunk vidéken... —, de elfogulatlan szigorral vizsgálódik.

Márkus „jobb név híján” beszél szociográfiáról, a műfajnak társadalomtudományi jelleget tulajdonít: a „marxista politikai gazdaságtan és... szociológia szerves része kell, hogy legyen” — mondja. Tehát a tények egzakt vizsgálatának, olyan tényfeltárásának és rendszerezésének igénye munkál a szerzőben, amely alkotó szubjektum jelenlétét nem teszi a szociográfiai írás funkcionális részévé. Közgazdasági, szociológiai szempontok vezérlik, vizsgálódása gazdasági—társadalmi központú. Márkus mégsem közgazdasági vagy szociológiai tanulmányt ír.

Mocsár közvetett jellemzését adja a műfajnak, az általános elvi szempontjait a műbe építve, tapasztalatai összegezésként fogalmazza meg, amikor így vall: „Itt

beszélgetés közben évrre évr jön, adatra adat, érzelmi kitörés és higgadt statisztikai elemzés egymást váltják — s a statisztikák sosem és sehol sem lakkozottak, az érzelmi kitörések nem csengenek hamisan... forradalomellenes, ha bárki a valóság felmutatójától azt kívánja: szebbik oldalát mutassa annak a valóságnak. Ma sem avult el az a marxi tétel, hogy a munkásosztály az egyedül érdekelt vaia mennyi osztály közt abban, hogy megismerje a teljes valóságot. Mert a valóság jobbítására, a problémák megoldásának kutatására ösztönöz., Ez az ars poetika körvonalazza az alkotó módszerét is: a maga és a tárgya viszonyát, amellyel alapvetően a tárgy jellegét határozza meg. „...Adat, érzelmi kitörés és higgadt statisztikai elemzés” — mondja a tárgyról, tehát az azon belül létező, ható viszonyok — a dologi, tárgyi világ és az azt alakító, gyakorlatilag és szellemileg tevékenykedő ember kölcsönös kapcsolatai — közvetlenül tárulnak fel a vizsgálódó előtt. A tárgy tenát „valóság-tény”, élettény, amelynek objektív belső szervezetsége, dinamikája, törvényei vannak. Mindez — esetünkben — abban a viszonyításban válik jelentőssé, amelynek másik oldalán a témává emelés áll. Az író „epikai távolba” tolja-e a tárgyat, az epikai történetés váza lesz-e, vagy a tárgy teljessége „átszármaszik” a műbe, az alkotás a tárgy által válik önmagává, tehát mint önmagában létező dokumentative válik a tárgyért valóvá?

Akárcsak Márkus, Mocsár sem „irodalmisítja” a tárgyat. Műve tudományos igényű, a közölt adatok, elemzett helyzetek, a vidékről rajzolt általános kép viszonypontjai, amelyeket a szemlélet értékrendje és a szenvedély sodró ereje ötvözi egész képpé. Vezérlő elvei, akár Márkus szempontjai, de Márkus érzelmileg visszafogott, Mocsár „irodalmi”, pontosabban lírai hevületű. Mindketten „érdekessé” emelik a tárgyat: egyrészt kiaknázzák a tárgy érdekességeit, s a mű, mint olyan, a tárgy érdekességeinek gyümölcse lesz, másrészt különbözőképpen hangsúlyozzák az alkotók magatartásának azt a szuverenitását, hogy önmagukat is megmutassák a műben. Márkus műve az író „szellemi érzékeléseinek”, morális rendjének, Mocsáré ezek mellett a szubjektív lírai lélekállapotoknak is gyümölcse lesz.

Amit — akár az egyik, akár a másik — mű elmond, azt a tárgy determinálja, s az a visszahatás, ahogy elmondja, kiteljesíti a determinációt. A mű az ember mozgásterének, társadalmi közegének felidézője lesz. A tárgy ezáltal élő s nem dologi voltában áll előttünk — ez különbözteti meg a tudományos vizsgálódástól —, a felidézés tartalmazza az egyes emberre — most már az olvasóra — történő visszavonatkoztatás „kényszerét” is.

Következőképpen: a művek nem egyszerűen helyzet-regisztrálást, tudomásulvevő elemzést, objektív tudományos általánosítást adnak, hanem tartalmazzák azt a konfliktus-viszonyt, amely az alkotó és tárgy között feszül, s amelyet a tárgy el-lentmondásainak érzékelései teremtenek. Ez mindkét műben alkotói viszonytartalomként jelentkezik, az alkotásfolyamat — a tárgy és az alkotó viszonyának tartalma — maga is a mű tartalmává válik. Ezért, hogy szociográfiai esszék kerülnek ki a szerzők tolla alól.

Márkus kötete válogatott cikkek gyűjteménye. A szerző csaknem negyedszázad alatt írt szociográfiáinak legjavát gyűjtötte össze. Ez a „történetiség” különös ízt ad könyvének. Amellett, hogy azok a változások vagy változtatás-kísérletek érdeklik, amelyek alajaiban formálták a paraszti társadalmat, alkalma nyílik arra is, hogy ezeket a változásokat saját formálódó szemléletének tükrében közölje. Kötete — ez

utóbbi szempont szerint — alkotótevékenységének summája: az adott helyzettel egyidejű alkotói tudati viszony, tehát kölcsönhatás foglalatja. Ezzel funkcionális kettőséget közvetít: egyrészt a paraszti érzés, gondolkodásmód, állapot specifikus viszonylagos önállóságát a történeti folyamat konkrét egyedi útjai, helyzetei hatótényezőjeként érzékelteti, illetve — az egyidejűség másik oldalaként — a magatartáslehetőségek és tudat irányulások tudatosításának fokozatait tárja elénk. Ez az írások formájellegében is mutatkozik: Márkus a riporttól (Egyszerű feljegyzések 1947 tavaszán, Egyszerű feljegyzések 1955—56-ból) lendül az esszéig (A nyírkáti szövevény).

A gazdasági — szűkebben falusi gazdálkodási — viszonyok formálódását — a földosztás, a kisparaszti áruterelés kérdései, az 1950-es évek erőszakos téeszésítési kísérletei, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, mint napjainkban befejezett folyamatot — a történelmileg szükségszerű tendencia alapján vizsgálja. Mérlegre teszi a szándékot, — amely az új gazdasági létfeltételeket teremtő folyamat eredményeiben méri önmagát — a magatartást mint történelmi képződményt, azaz viszonyfolyamatot. Az első helyen a gazdasági létfeltételek alakulásának elemzése áll. Más oldalról: a termelőtevékenységet életformaként, az életformát meghatározott és meghatározó kölcsönsségeként elemzi — gondoljunk csak pl. a kétlakosság problémájára. Ez a dinamizmus eredményezi, hogy Márkus a magyar falut mint nyílt és rejtett gazdasági lehetőséget nézi, illetve azt is látja, hogy hogyan újul meg a paraszti életforma az érdek-, szokás-, beidegződésrendszerek és a társadalmi felismerések kölcsönhatásának folyamatában. Végső soron tehát a tudati viszonyulások oksági összefüggéseit is tisztázza. A „szövevények” felfejtésének feltétele — tanúsítják Márkus írásai — a távolabbi múlt örökségeinek, az alig negyedszázados szocialista társadalmi fejlődés eredményeinek, buktatóinak, tanulságainak elemzése, illetve ezek kontaszta állítása a szocialista fejlődés távlataival.

Márkus a fejlődés útjait konstatálja, optimális lehetőségeit keresi, s könyvének „kettős történetisége” — a 20 éves társadalmi fejlődés különböző szakaszairól azokkal egyidőben fogant írásokat olvashatunk — ezáltal válik tanulságossá. Azokban a helyzetekben, amelyeket feltár az ellentmondások kettős vonulata érvényesül: a helyzetek ellentmondásai mindig azok felismerése vagy fel nem ismerése relációjában mutatkoznak. Ez utóbbi a „történelmin” belül a „politikai” vonulatának jellemzőjévé sűrűsödik — ezáltal a politikai is történelmi értékelést nyer. Ez biztosítja az írások folyamatosságát, azt, hogy a különböző időben különböző helyekről történő tudósítás mindig társadalmi méretekben érvényes.

Az előzőekből következik, hogy éles választóvonalak vannak az 1945-től 1947-ig, majd az 1956-ig és az 1960-as években írt szociográfiák között. Az első szakasz írásai a földosztásról, a strukturális változások jelentőségéről, ugyanakkor a kötöttségekről, a nekilendülésekről és a megtorpanásokról tudósítanak (Urak futása, Földosztás Gebén, Martonvásári vázlat).

A második szakasz írásai úgy rétegeződnek rá az előzőkre, hogy — közvetetten olyan politikai szakaszt — a személyi kultusz idejének gazdaságpolitikáját — tükröznek, amikor a távlati célok ígézetében — a szubjektivisták szemlélet következményeként azokat lefokozva — elfeledkeztek az eszközökről, a megvalósítás útjának-módjának részleteiről, jelentőségéről. Ez az ellentmondások elodázásának tudható be, amikor tehát az ellentmondásokra az azok fel nem ismerése ellentmondásként rakódott (Tiszanána nehéz éve, A szegényparaszti bázis sorsa Tiszanánán).

Márkus közvetlenül nem fogalmazza meg ezeket a problémákat. Ő helyzetjelentést ad, az alapvető konfliktusokra világít rá — ahogy az 1965—66-os írásaiban is teszi. De más-más a konfliktusok jellege! A kötet utolsó írásai is gondokról, bajokról szükségszerű útról és félbesikerült kísérletekről tudósítanak, de érzékeltetik azokat az összeütközéseket is, amelyek a korábbi fel nem ismerések felismerésének következményei, tehát így minőségileg új ellentmondásvonulat döntő mozzanatai. Így koncentrálni a kötet legjobb írásában, A nyírkáta szökevény-ben a háztáji—közös ellentétére, mint a már igazolt szocialista út konkrét szakaszán jelentkező konkrét ellentmondásra — az érdekeltségi viszonyokra, illetve az ezeket egyensúlyozni törekvő politikára

Így adhatja, adja Márkus a paraszti jelen keresztmetszeti rajzát, gazdag tényanyagot — és ad felelős társadalomjavító szándékot, elméleti és történeti hitelű gondolatiságot.

Mocsár bensőségebb viszonyban van tárgyával. Az alkotásfolyamat uralkodó eleme nála is a felfedezés, aktivitása a tárgyra ható kényszerítő erő, hogy belső rejtett lényege napvilágra bukjon. Ez az aktivitás történésfolyamat —, de nem önmagában a tárgy történése, hanem a teremtése. A tárgy ezáltal új „valóságemelvekkel” bővül, a mű az előbbi és az utóbbi összegzője lesz, új valóság, új „természet” — amelynek immár tartalma az is, hogy a szerző alakította, teremtette a felfedezett tárgyat. Mocsár számára a tárgy ismeret, s mikor ezt közli, az már „birtokán belül” létezik, olyan minőségek érzékeltetésével adja tovább az olvasónak, melyek kifejező funkcióval bírnak. Következik ez abból, hogy az előbb említett történésfolyamat lényege, hogy formát teremt, melyben a tárgy eszköz-elem is — végső soron olyan aktivitással rendelkezik, hogy kifejezi a történésfolyamatot.

A legszembeütőbb Mocsár szenvedélyessége. Közéletinek, társadalmilag—politikailag hatékonyak — felelős türelmetlenségnek joggal nevezhetjük. Vegyük példának akár a Város-arc a múltból, akár az első és az utolsó vagy a Léptékváltást vidéken című fejezeteket. De mindahány gazdag érzelemskálával, értelmező közvetlenséggel, otthonossággal lép meg bennünket. Fordulatossága olykor ugyan csikorgó, a népszerű—könnyű előadásmód mintha önmagát karikírozna — Márkus István egyenletes színvonalra nyugtató, nagyobb fegyelme biztosítja, hogy pillanatra se zökkenjünk ki az írások ígézetéből —, viszont megelhetjük kötetében azokat a részeket is, ahol a zurnalista pongyolaság a valóság természetének részévé, tehát felfokozó eszközzé válik. (A megyei költő).

Mindezek mellett a szenvedély kritikai látás is, tehát korszerű újjáértékelésre törekvés, mint azt leginkább a Város-arc a múltból című írás mutatja. Mocsár Debrecen szellemi arculatát vallatja, az évszázadok során egymásra rakódott — s a kései utód előtt esetleg egyneműnek tűnő — rétegekről fújja le a port. A konzervatív és a forradalmi örökség szétválasztásánál elengedhetetlen a történelmi szemlélet — összegezhetjük vezérlő elvét, tehát történetileg kell helyükre rakni a jelenségeket ahhoz, hogy mai szerepüket ki tudjuk deríteni. Itt azonban maga a szerző is megáll, csupán jelzi, hogy a „legizgalmasabb... az lenne, ha kikutatnánk, kimunkálnánk, miképpen ad hírt magáról az a régi Debrecen ma is.”

Ez a fejezet kötetének leggondosabban megírt része, íróilag egyenletes teljesítmény. Jelzi, hogy Debrecenhez fel kell nőni, hiszen a város szellemi arcának mindig része volt — elég ha csak Ady, Gulyás Pál, Krudy névvel fémjelezzük — a szellemi arculatról való vélekedés is. S ez kötelez!

A szerző profétikus megszállottságának bizonyítéka Az első és az utolsó c. Szabolcsról tudósító fejezet. E sokat emlegetett táj társadalmi jellegét — amelyben egyrészt a negatív vonások uralkodnak, másrészt heroikus küzdelem a változásért — úgy bontja ki, hogy az esszéisztikus kötetlenség meglepő, de hiteles fordulatait a képzelet felajzásának szolgálatába állítja. A drámaian eleven képek apró, csetlő-botló esetlegességeket és a létfeltételeket alapvetően meghatározó gondokat ötvöznek — a szerző számbaveszi a változást, s ami változásért kiált. S nem utolsósorban: a tárgy tartalmait az író érzékletes önelemzése fokozzák fel.

Mocsár a tények erkölcsileg ösztönző (vagy nem ösztönző) szerepét is kidomborítja — akárcsak Márkus pl. A nyírkáti szövevény-ben —, az emberi értékrend módosulásai ilyen értelemben válnak a gazdasági és tudati viszonyok sajátos összesítőivé. A statisztikai adatok, a riportalányok véleményei felsorakoztatásának értelme is ebben gyökerezik pl. a Földek, parasztok, kilátások c. fejezetben, ugyanakkor további tisztázást kívánna, hogy „egy történelmileg kialakult értékrend megváltozása” a „legfontosabb” mutatója-e a paraszti társadalomban végbement változásoknak, vagy ez a gazdasági-társadalmi viszonyok változásának, mint alapvető oknak az okozata? A kérdés jelzi, hogy Mocsár következtetéseiben túljut a szociográfáló író „kötelező” tárgyilagosságán.

A kötet néha előbukkanó ellentmondásai azonban feloldódnak az egészben, a magatartás egyértelműségében, az alkotás alkotói tartalmaiban, amelyeket új ízekkel gazdagít a Léptékváltás vidéken c. rész. Fogalmakat értelmez és népszerűsít, bizonyít és perel, reálisan számbavesz és groteszk képet rajzol arról, s ami a vidék, egyszerre kívülről és belülről — a provincializmusról antiprovinciálisan a lokálpatrióta hűségével. Ezért, hogy a vidék a nemzet is és kölcsönösen, a helyi gond országos gond is — így vezeti tollát erkölcsileg, nemes, hiteles indulat.

Végül: mindkét mű korszerű társadalomkép foglalata — tanulságos összegező-kisérlet a magyar faluról, illetve a vidéki köztudatot, közgondolkodást különösen izgató kérdések felvetése, a megoldási utak bátor, felelősségteljes keresése. Adalék a ma politikus emberének képéhez — igényes tudósítás a mindennapok küzdelmeiről.

Mocsár Gábor könyvét a Kossuth Kiadó 6000, Márkus Istvánné könyvét a Magvető 1700 — bosszantóan kevés! — példányban adta ki.

DANYI GÁBOR

A szovjet irodalom fél évszázada

Írói ankét a Novij Mír hasábjain

A művészetben a korszakhatárokat ritkán lehet eles kontúrokkal meghúzni. A történelem országútján mérföldköveket jelentő események azonban nem maradtak hatástalanul a kortársi művészetre sem: útjelzői annak is.

Az emberiség története új fejezetének nyitányát jelentő pétervári győzelem ötvenedik évfordulója természetszerűleg a számvetés ösztönzője is volt. A szovjet írószövetség irodalmi-művészeti-társadalmi és politikai folyóirata, a Tvardovszkij szerkesztette Novij Mír a jubileum előestéjén azzal a kéréssel fordult néhány jeles íróhoz, hogy az ünnepi szám hasábjain fejtsek ki gondolataikat a szovjet irodalom fél évszázadáról, arról, hogy mik a tapasztalataik, hogyan alakult írói sorsuk, milyen alkotók és művek játszottak szerepet életművük alakulásában, hogyan értelmezik a fejlődés feladatait, tendenciáit.

Az írói ankét során, nyolc különböző nemzedékű és más-más tradícióval rendelkező író — E. Mezielaitis, G. Baklanov, A. Bek, V. Szjomin, M. Karim, V. Bikov, K. Pausztovszkij és N. Rilenkov — mondta el a véleményét a jelzett kérdésekről. Eszmefuttatásaik főbb gondolatai számunkra is sok tanulsággal szolgálnak, hiszen a nyílt szókimondás, az őszinte igazságkeresés jegyében fogantak.

Pausztovszkij válaszol legtömörebben szinte egycsapásra valamennyi kérdésre: „Örülök, — írja — hogy 50 éve alatt sok kitűnő alkotás született. Büszke vagyok, hogy a legjobbak a klasszikus orosz irodalom hagyományaihoz közelítenek, ahhoz az irodalomhoz, amelyik nekünk szovjet íróknak nemcsak talpra állni segített, hanem hosszú időre hervadhatatlan példaként állt előttünk. Ugyanakkor nem vagyok teljesen nyugodt. Mégpedig azért nem, mert jóval kevesebb kiemelkedő alkotás született, mint amennyire lehetőség volt. Felteszem magamnak a kérdést: hogyan történhet, hogy olyan könyvek, amelyeknek művészi értéke egyenlő a nullával és amelyek szerzőik élelmességéről tanúskodnak, az elmúlt időszakban irodalmunk nagy jelenségeinek látszóttak, és olyan kitűnő művek pedig, amelyek valóban a kort és az embert ábrázolták, hosszú évekig véka alatt voltak és csak negyedszázaddal megírásuk után láthattak napvilágot és válhattak irodalmunk és az olvasó tulajdonává? Ez jóvátehetetlen veszteséget jelentett számunkra. Mondjuk, ha Andrej Platonov és Mihail Buglakov művei akkor jelentek volna meg, amikor íródtak kortásaink szemileg jóval gazdagabbak lettek volna... ”

Őszintén mondvá — folytatja Pausztovszkij — engem jobban foglalkoztat a jelen és a jövő. És ha mégis a múltat idézem, ezt azért teszem, hogy megerősítsem a régi, de számunkra nagyon fontos igazságot: hatásos irodalmi győzelmeket csak azok az írók aratnak, akik hűek hivatásukhoz, akik rettenthetetlenül azt teszik, amit lelkiismeretük sugal számunkra. Ezek az írók látják az igazságot és azt írják is meg. Ezért maradnak meg a könyveik. Ezért élnek és ezért lesznek halhatatlanok, ezért nem kell nyugtalanzkodnunk könyveink sorsáért. Az igazi műalkotások ereje nemcsak abban van, hogy szolgálják korukat, hanem abban is, hogy megőrzik ellenállhatatlanságukat és meggyőző erejüket a későbbi korok számára is. És nemcsak dokumentumaként, hanem szenvedélyes emberi visszhangjaként annak, ami a világban történik.

A múlt tapasztalata arra kötelez minket, hogy azokat az írókat, akiknek tehetségére az utóbbi években derült fény, és azokat akiknek tehetsége kibontakozóban van, megóvjuk azoktól az akadályoktól, amelyek minket, az idősebb nemzedék irodalmárait nem kerültek el. . .”

Balkanov válaszában a humanizmusra apellál, amikor ezt írja: „Az irodalom nem létezhet emberszeretet nélkül. A szovjet irodalmat mindig az emberszeretet jellemezte.

Hozzám azok az írók állnak közelebb, akik folytatják az orosz irodalom polgári humanista tradícióját. Ha iskolákról vagy stílusokról beszélünk nekem mindig az a gyümölcösöző hatás jut eszembe, amelyet irodalmunkra a kimagasló tehetségű Lev Tolsztoj tett. Mégis arra, hogy az emberek közé az igazság szavát vigyük, kifejezzük a fájdalmat, a kor problémáit, felébresszük a lelkiismeretet, úgy vélem minden műfaj, minden stílus alkalmas, minden hang megfelelő, ha becsületes és eredeti.”

Karim a kritikáról szólva tesz érdekes megállapításokat: „Úgy tűnik, hogy kritikai életünkben még két ellentétes tendenciát lehet figyelemmel kísérni. Egyesek elméleti következtetéseikben és alkotó tevékenységükben a szocialista realizmus gránitpartjait építik ki maguk körül, és ezzel magas gátakat emelnek, hogy elzárják az áradás útjait. Mások pedig a parttalan vízállásért hadakoznak, amikor nem lehet szétválasztani a folyómedret és az áradást.

Én szintén művészetünk magas vízállásának vagyok a híve, de az olyannak, amikor a hajózható út a fő folyómeder szintjén van. Számomra a legszimpatikusabb és legérdekesebb a szovjet irodalom 50 éves történetében az, hogy soha nem tért le a népi élet fő medréről, a nagy győzelmekkel és örömeikkel, szomorúsággal és veszteségekkel megjelölt útról.”

Az igazságkeresés szenvedélye jellemzi Bikov megnyilatkozását: „Az olvasónak szüksége van az igazságra, de nem kevésbé szüksége van erre az irodalomnak is. Hiszen az irodalom mindenkor adott állapota magában hordja az irodalom jövőjének előfeltételeit, amely nemcsak az előző nemes hagyományok folytatásában mutatkozik meg elkerülhetetlenül, hanem az ismert mértékben abban, hogy milyen a reakció a megelőző művészetre és annak tévedéseire.

Úgy tűnik a mi irodalmunknak még sok évre elegendő tartozása van a lényeges emberi kapcsolatok ábrázolása terén, ezért irodalmunk számára még sokáig édes lesz az igazság fekete kenyere. . . Abban hozzávetőlegesen tévedhetünk, hogy mi kell, de az, hogy mi nem kell — ma már minden gondolkozó ember számára érthető. Ilyesféle tapasztalataink vannak.

Mégis az a jó, hogy napjaink irodalmát nem valamilyen divat vagy konjunktúra irányítja, hanem az élet igazsága. El akarjuk hinni, hogy mi sokat tehetünk. Irodalmunknak van mivel büszkélkednie. Vigyáznunk kell vívmányainkra és megőriznünk a jövő művészete számára is.”

Valami hasonlót fogalmaz meg Szjomin is, amikor ezt írja: „Az író kötelessége a teljes igazság kimondása, az olvasónak pedig az igazság megismerése.” Rilenkov szerint a szovjet irodalom fél évszázados története azt mutatja, hogy a kor legszigorúbb vállalása azokban a művekben sikerült leginkább, amelyekben az események zaja nem nyomja el az emberek sorsa feletti mélyértelmű töprengést. Mezieláttis számára a követendő „költő-triumvirátust” A. Blok, V. Majakovszkij és Sz. Jeszenyin jelenti. Szerinte korunk az eposzok és a szimfóniák kora, hiszen mi tudja job-

ban feléleszteni a baráti érzést, ha nem a művészet, zene, költészet? A szinte valamennyi válaszban ott bujkáló gondolatot a szovjet irodalom kisugárzó hatásáról Mezielaitis az alábbiakban fogalmazza meg: „Az orosz irodalom a lázadó lélek irodalma — forradalmi hatással bírt napjaink világirodalmára. Nemcsak az orosz szerzők, hanem az egész világ haladó irodalmárai az emberért vívott harc zászlaját viszik. Hiszen a kommunista forradalom nem valamilyen elkülönült nép ügye, hanem nemzetközi, általános emberi ügy.”

Amint a fenti szemelvényekből is kitűnik a Novij Mír írói ankétjának résztvevői pozitíven értékelik a szovjet irodalom öt évtizedes történetét és reális lehetőségét látják a hagyományok alapján való további fejlődésnek.

CSONGRÁDY BÉLA

Költőtalálkozó Budapesten

„Nem szükséges, hogy én írjak verset
de úgy látszik, szükséges, hogy
vers írassék, különben meggömbülne a világ
gyémánttengelye.”

— írta József Attila ezeket a sorokat, melynek nevében költői találkozót hívtak össze Budapesten 1966. október 19—22 között. A magyar szellemi élet történetében még sohasem került sor ilyen méretű és ilyen jelentőségű találkozóra. Hiszen a Költészet Napjai Budapesten nevet viselő találkozón Kelet és Nyugat tizenöt országának költői képviseltették magukat, felvillantva a modern költészetből a legkülönbözőbb nemzeti, stílus és hivatásbeli változataik csaknem minden árnyalatát.

A találkozó anyagának dokumentuma a Gyémánttengely című kötet, mely megpróbálja a találkozó eleven légkörét a nyomtatott könyv nyelvére „fordítani”. Ezért kerülnek az elhangzottak forgatókönyvszerű rögzítése mellé a találkozó résztvevőiről készített fényképek, sőt karikatúrák is a kötetbe, s tán fotográfiáknál is jellemzőbb, többet mondó dokumentumok, maguk a versek. Így jött létre ez a külön könyvre sem méltatlan antológia, mely a jelenvoltak javarészeének költészetéből ad ízelítőt. Sőt, a szerkesztők Somlyó György és Lengyel Péter, még olyan költők verseiből is ízelítőt adnak, akik nem vettek részt a találkozón részint betegség, részint egyéb elfoglaltság miatt — hamarjában Rafael Alverti, Miguel Angel Asturias, Salvatore Quasimodo nevét említeném. Igaz, a színvonalat messzemenően emelik az ő verseik, de ugyanúgy emelné még néhány neves költő, akik viszont nem szerepelnek a kötetben. Úgy érzem, az antológia szerkesztőinek szigorúan a résztvevők műveire kellett volna szorítkozniok, s ezt annál is inkább megtehették volna, mivel érdekes, színes egyéniségek, széles hangskálájú, gazdag témájú költői tehetségek közül válogattak, hogy csak néhányat említsek — Karla Maria Wiene svéd költőnő izzó szerelmi lírája, Guillevic elementáris erejű politikai költészeti, vagy Nelly Sachs zsidó miszticizmus egy-egy példa a legmaibb európai költészet változataiból.

De az antológia csak kiegészítője a költői találkozó vita-témáinak.

Az első nap a költészet egyetemessége és nemzetközisége témával foglalkozott Jean Russelot, Roger Callois, Zlatko Gorja, Laco Movomerky, valamint Illyés Gyula

es Somlyó György felszólalásával. A második nap témáját, — A költészet és műfordítás — többségében magyar (Kardos, Benedek, Devecseri, Rónay) hozzászólók mellett szovjet, angol, lengyel és olasz műfordítók (Leonyid Martinov, Edwin Morgan, Artur Miedzyrzecki, Paolo Santarcangeli) egészítették ki. Nagy érdeklődést váltott ki A társadalmi valóság tükröződése a jelenkori költészetben és a Modern és hagyományos formák témaköréből tartott vita. Az előzőben Nagy Péter és Simon István referálását Miron Radu, Paraschivescu, Artur Lundkvinst, Guillevic, Forbáth Imre, Dora Teitelboim, Angelo Matacchiere, valamint Boldizsár Iván hozzászólása egészítette ki. Az utóbbit hárman exponálták és a további elemzést még hatan folytatták. A befejező téma — Magyar költészet—Európai költészet — Benuic román és Goffin belga alkotóművészek bevezetőjével került tárgyalásra. A záróülésem is számos fontos megnyilatkozás hangzott el.

Nem beszélek külön az eredményességről, nem adok kifejezést a költészetet szerető emberek elégedettségének, inkább idézem Vihar Béla hozzászólásának nagyon szép befejező gondolatát, mert úgy érzem, az ott vázolt célt, az ott kifejezett gondolatot testesítette meg a Gyémánttengely — Európa költőinek budapesti találkozója:

„Mi, akik nyelvi különbségeken túl egy közös hazának, a költészet birodalmának állampolgárai vagyunk, hisszük, hogy a toll erősebb, mint a kard, s a történelem az előbbit igazolja. Ilyen értelemben valljuk, hogy a mártírok vére és a költők tolla alól a tinta oly magot öntöz, amelyből a jövőndő fája hajt ki, lombjában madarakkal, a költészet énekével.

FÁBRI GYÖRGYNÉ

Új lehetőség a megye helytörténetírói részére

Ez év elején a volt Pest-Nógrád megyei Levéltár különválása következtében Salgótarjánba tette át székhelyét a Nógrád megyei Levéltár. A megye, valamint a megyebeli helységek történetének legfontosabb írásos forrásanyaga így közel 18 évi kényszerű budapesti tartózkodás után újra az őt megillető helyen, a megye székvárosában található. Természetesen az iratköltöztetés teljes lebonyolítása még hónapokat vesz igénybe, de már most megállapíthatók azok az előnyök, melyeket a levéltár leköltözése a helytörténetírás számára biztosít.

Mindenekelőtt a forrásanyag közelsége megkönnyíti és lehetővé teszi, hogy minél több aktiva kapcsolódjék be a helységek történetére vonatkozó adatgyűjtésbe. E mennyiségi javuláson túlmenően a könnyebben elérhető levéltári anyag feltétlenül minőségi javulást is fog eredményezni majd a helytörténeti munkáknál. Eddig ugyanis — s ez sajnos országszerte mutatkozó jelenség — nem egy esetben készültek különféle dolgozatok, helytörténeti tanulmányok, falumonográfiák a levéltári forrásanyagok mellőzésével, mivel azok egyrészt hiányoztak, másrészt nehezen megközelíthetőek voltak.

A megye levéltári anyaga az évszázadok folyamán sok megpróbáltatáson ment át. Legutóbb éppen a felszabadulás utáni években Balassagyarmaton, ahol felelős kezelő hiányában az iratanyag jelentős része vált áldozatává a hanyag bánásmód-

nak, a meg nem felelő tárolásnak. Ezért is került sor a levéltárak államosításakor a Pest megyei Levéltárral történt egyesítésre. Az azóta eltelt években a megmaradt anyagot szakszerűen rendezték, újabb iratfajtákkal gyarapították és így jelenleg — hiányosságai ellenére — értékes forrásanyagot szolgáltat az érdeklődőknek.

Az időszak, melyre a levéltári források kiterjednek, három nagy korszakot foglal magában. Az 1848 előtti, feudális korszakból 1597-től majdnem teljes egészében megvannak a megye közgyűlési jegyzőkönyvei és iratai, ugyanitt a megyei törvényszéki iratok is. Ezekből feltárul előttünk a megyének, a megye akkori lakosságának élete, az őket foglalkoztató problémák, életviszonyaik. Különösen értékes és nagyszámú adatot tartalmaznak a legkülönbözőbb összeírások: népszámlálások, adóösszeírások, hasonlók. Sokat tudhatunk meg egy-egy község lakossága összetételének alakulásáról, szociális viszonyairól a felekezeti anyagoknyek másodpéldányaiból is. Melyeket az 1827. évtől kezdődően szintén megtalálhatjuk a levéltárban.

Az 1849. utáni polgári korszak első részének, az osztrák abszolutizmusnak megyei történetét sokoldalúan és színesen mutatják be a császári királyi megyehatóság, az u. n. megyefőnök iratai. A kiegyezés utáni korszakban a legjelentősebb közigazgatási tisztségeknek, a főispánnak és az alispánnak az iratai jelentik a legfontosabb forrásanyagot. Ezek az iratok, valamint a különféle szakigazgatási szerveknek (így pl. tanfelügyelőség, gazdasági felügyelőség) iratai minden helytörténeti kutató részére nyújthatnak adatot, bár ezek az egyes helységek és intézmények történetének csak közvetett forrásai. A közvetlen forrásanyag magának az illető helységnek vagy intézménynek az iratanyaga. A két város, Salgótarján és Balassagyarmat számottevő iratain túlmenően, melyek többek között magukban foglalják a képviselőtestület jegyzőkönyveit, valamint a polgármesteri iratokat, jelentős számban és mennyiségben őrzi a levéltár az egyes községek iratait is. Az első szocialista korszaknak, a Magyar Tanácsköztársaságnak idejéből sajnos csak töredékek maradtak fenn, ezek feltárása még folyik és remélhető, hogy az ország és a megye e fontos történeti korszaka az újabb és újabb források előkerülése következtében egyre világosabban állhat majd előttünk.

A felszabadulás utáni, népi demokratikus korszak történetéhez különös haszonnal forgathatók a Nemzeti Bizottságok iratai, melyek elsősorban az 1945-1949 közötti időszak eseményeit, fordulatait, problémáit tükrözik. 1950-től viszont a helyi tanácsok jegyzőkönyvei és iratai szolgáltatják a legalapvetőbb forrásanyagot.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy változatos, sokrétű forrásanyag kezelését végzi a levéltár.

Az anyag áttekinthetőségét és kezelhetőségét a rendszerezéssel és rendezéssel biztosítja. Ennek során egyrészt az iratok eredeti rendjét állítja vissza, vagy ha az nem megfelelő, akkor új, használhatóbb rendet alakít ki. (Ilyen pl. iratok tárgyl csoportosítása) Az anyag minőségi összetételének javítása érdekében rendszeresen végzi az iratanyag selejtezését. E munka eredményeként az értékes forrásanyagot képező iratok elkülönülnek azoktól, melyek semmitmondó jellegüknél fogva a történetírás számára már nem nyújtanak adatot. Ezenkívül az irányzathoz különböző típusú és jellegű jegyzékeket, katalógusokat, leltárakat (levéltári szaknyelven: segédleteket) készít, melyek megkönnyítik az anyagban való tájékozódást, a kívánt tárgyhöz szükséges adatok előkeresését.

Ezen kívül természetesen maguknak a helytörténeti kutatóknak is szívesen segít

a levéltár, akár az anyagban való eligazodás, akár az anyaggyűjtés technikája tekintetében.

Ami a levéltár előtt álló közvetlen feladatokat illeti, ezúttal első helyen említhetnénk talán az u. n. helytörténeti dokumentáció összeállítását. Ez azt jelenti, hogy a levéltár nyilvántartásba veszi, hogy a megye egyes helységeire vonatkozóan melyik iratfajtaiban pontosan hol, miféle adatok találhatóak, sőt felméri azt is, hogy a megye és a megye helységeinek történetéhez az ország más levéltáraiban, elsősorban az Országos Levéltárban milyen adatok találhatóak. (Ez az utóbbi munka már meg is kezdődött és így az Országos Levéltár anyagában található Nógrád megyei vonatkozású iratokról már van bizonyos képünk.) Az így összegyűjtött feljegyzéseket községenként csoportosítja, sőt más levéltárban őrzött forrásanyagot feljegyzés vagy fotókópia formájában meg is szerzi. Így idővel elérhető lesz az, ami ma még csak óhaj, hogy egy-egy község történetére vonatkozó valamennyi rendelkezésre álló forrásanyagról képünk legyen és azt vagy eredetiben vagy fotókópia alakjában a helyi kutatók rendelkezésére bocsáthassuk. Ez a feltétele egyrészt annak, hogy az egyes helységek múltjára vonatkozó adatgyűjtés módszeressé váljék, ne csak ötletszerűen, szervezetlenül történjék, lehetővé teszi továbbá alkalmi dokumentumkiállítások összeállítását (akár vándorkiállítás formájában is,) valamint azt, hogy az iskolai történelemoktatás céljára helyi jellegű dokumentumkollekciókat állíthassunk össze. (másolat vagy fotókópia formájában). A levéltár és az iskolai történelemoktatás egyébként külön tárgyalást érdemel, ezúttal csak arra térnénk még ki, hogy mivel országos méretű kezdeményezés eredményeként már eddig is jónéhány levéltár állított össze megyei történelmi olvasókönyvet, melyben helyi dokumentumokkal szemlélteti a megye történetét, de az országos jelentőségű események helyi vetületét is, remélhetőleg a Nógrád megyei Levéltárnak is módjában lesz ezekhez hasonló dokumentumkötetet összeállítani. Egy ilyen munka kiadása egyáltalán nem ütközik a megyei monográfia elkészítésével, hiszen azt csak kiegészíti, az ott tárgyalt korszakok szemléltetését könnyíti meg. A jelenleg rendelkezésre álló kiadási lehetőségekkel élve a levéltári anyag közelsége lehetővé teszi, hogy az egyes helységek részére vázlatos falutörténet legyen összeállítható, vagy olyan tanulmányok jelenhessenek meg, melyek a helység történetének valamely fontos korszakát, vagy bármely más jelentős részletkérdést tárgyalnak. Lehetne esetleg a helyi dokumentumok közlését egyetlen kötetben kiadott olvasókönyv helyett sorozatosan megjelentetett kiadványokban eszközölni.

Külön hangsúlyt helyez a levéltár arra, hogy a lehetőségek felhasználásával az egyes különösen fontos korszakok történetére vonatkozó és időközben előkerülő forrásokról ismertetéseket, elemzéseket tegyen közzé, melyek megkönnyítik a helytörténeti kutatók forrásértékelő ill. -felhasználó munkáját (Ilvet tervezünk pl. ez évben az 1918-1919 évi forradalmak történetére vonatkozó forrásokkal kapcsolatban)

Az elmondottak és a még lehetséges sok más munka és módszer útján törekszik a levéltár annak a célnak elérésére, hogy a jövőben ne csak új lehetőségeket biztosítson a helyi kutatás részére, hanem hogy a megye helytörténetírásának tartósan szilárd bázisa legyen.

SCHNEIDER MIKLÓS

A IV. Észak-magyarországi Képzőművészeti Kiállítás

Novekvő szakmai és emberi biztonságerzet és szélesedő vágy, minél többet atfogni, minél többől meríteni: mai művészetünknek ez a legkevésbé sem harsány, de meghitt és rokonszenves hangja jellemzi az északmagyarországi művészek negyedszer megrendezett területi tárlatát. A Felszabadulás ünnepének gazdagságát mélyíti és közvetlenségét fokozza az évenkénti salgótarjáni kiállítás már-már új kulturális hagyománynak számító eseménye. S ha végiggondoljuk mai képzőművészetünk kirajzolódó összképét, amelyben ritkák a fellobbanások, és mind kézzelfoghatóbb a folyamatos — mondhatnánk, — nyugodt ritmusú küzdéssel élesztett önvizsgálat, a meg-megállás, számbavétel, újra-vizsgálódás, töprengés pillanatai, a valósághoz való közelítésnek ezen az útján, huszónhárom évi folyamatos munka útján idéződik fel József Attila négysoros töredékének megrendítő alázata: „Tizenöt éve írok költeményt / és most, amikor költő lennék végre, / csak állok itt a vasgyár szegletén / s nincsen szavam a holdvilágos égre.”

És óhatatlanul felvetődik a magától értedődő, egyszersmind választ is tartalmazó kérdés: lehet-e elégedett önmagával az alkotó, akinek szellemi örökében ilyen töredékek rejtőznek? Lehetünk-e elégedettek önmagunkkal, amikor a megismerés és megismerhetőség, az etika és a felelősségerzet józsefattilai mércéjével mérhetjük a valóságot s a befogadó, alkotó, közvetítő képzelet erkölcsi erejét?

A mérce mindig és mindenütt magasabb a produktumnál. E természetes emberi igény nélkül semmiben sem tartanánk ott, ahol tartunk. De az új művészeti mozdulás keltette örömet nem csökkentheti az, ami a mozdulat teljességéhez még hátra van, hiszen az elérendő totalitást is a mai közelítés alapján képzeljük magunk elé. A jelenlegi kiállítás, az előbbi tárlatok némelyikének talán tudatosabb orientációjával, probléma-keresésével szemben nagyobb teret enged a relatív művészeti autonómia mintegy ösztönösebb érvényesülésének; az előzményeknek ez a lehetséges folytatása a további, szerves gazdagodás útjait is magában foglalhatja. A magunkénak érezzük a mai anyag nagyobb elevenségét, a hangulati változatosságon érzett örömet, a tájak, színek, formák új módon közelített szépségének befogadását. Nehéz lenne persze valamiképpen mőről-műre haladva kiválasztani azokat az alkotásokat, amelyek önmagukban elérik a szocialista realista módszer teljességét. Az viszont, azt hiszem, bizonyos, hogy az együttes anyag, hangulati és érzelmi variánsaival, érzéklet-képeleteket megmozgató hatásában nem jöhetett volna létre másutt, csakis szocialista közösségekben, szocialista környezetben. S ez nemcsak azokon az alkotásokon múlik, amelyek a társadalmi valóság lényegét képesek tükrözni — a mércét persze ezek határozzák meg —, hanem azokon is, amelyek egy-egy valóságalemlere koncentrálnak, oly módon, ahogyan azok más társadalmi környezetben nem vehetők észre, nem ragadhatók meg.

Érdeemes lenne bármelyik mai kiállítás kapcsán azon is elgondolkodni, hogy a polgári szemléletűeknek tűnő vagy nálunk valóban annak ható, abban gyökerező alkotások mennyiben és mennyire különböznek akár a mi művészetünk közelebbi-távolabbi polgári előzményeitől, akár — még sokkal inkább — mindattól, ami a polgárság művészetét ma a polgári társadalmakban fémjelzi. A művészetben, sok másfajta emberi megnyilvánuláshoz hasonlóan, nem kevés példáját találjuk a polgári és a

szocialista magatartás, gondolkodásmód érintkezésének, sőt, átfedésének. De ezt az átmenetet is — a művészetben, akárcsak másutt — csak a kialakuló szocialista társadalmi tudat szemszögéből ítélnéljük meg.

A képzőművészetnek ez az itt megnyilvánuló mai aktivitása és aktivizáló készsége, a hangulatok-érzelmelek formálásán át a tudatra ható ereje, ez a meghitt s a szó legjobb értelmében vett természetes mindennapisága az egyik s ma igen fontos vonása a komplexebb tudatformálásnak. Egyik lehetséges közelítés a totalitás-igényhez, ami a művészetet voltaképpen művészetté teszi. A művész ma is, mint mindig, ismerkedik a világgal, és körülményeitől, nem utolsó sorban szűkebb környezetétől, az őt körülvevő társadalmi közegtől függ, hogy a valóságból mit közöl. Vannak történelmi pillanatok, amelyek robbanásszerűen indíthatják a művészt a mind nagyobb, mind tudatosabban felfogott teljességre. Vannak átmeneti időszakok, amikor a nyugalmasabb szemlélődés is lehetséges közelítés a teljesség felé, és két intenzívebb csomópont között az erőgyűjtés, új szintézis-keresés útját jelzi. De sem a koncentrált pillanatokban, sem az átmenetek idején nem mondott és nem is mondhat le arról a művész, hogy a valóságot formálni akarja, hogy ne csak mechanikusan közvetítse tapasztalását, hanem aktívan is résztvegyen annak a közegnek az alakításában, amelynek részese. Ez a tudat és cselekvő készség adja a műalkotásoknak azt az erőt — ma is, mint bármikor a művészettörténetben —, hogy közönséget neveljenek maguknak, hogy mondandójuk révén a nézőt e mondanivaló termékeny befogadására képes közönséggé érleljék. Radnóti Miklóst 1944-ben a következő sorokra ihlette az akkor elhunyt Dési Huber István pályájának nagyszerű küzdelme: „Ember vigyázz, figyeld meg jól világot... hordozd szivedben... és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, hogy más legyen”. A művésznek felelőssége művész-voltából fakad, s alóla senki és semmi sem mentheti fel.

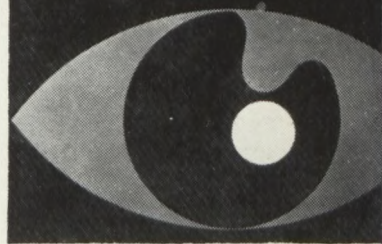
ARADI NÓRA

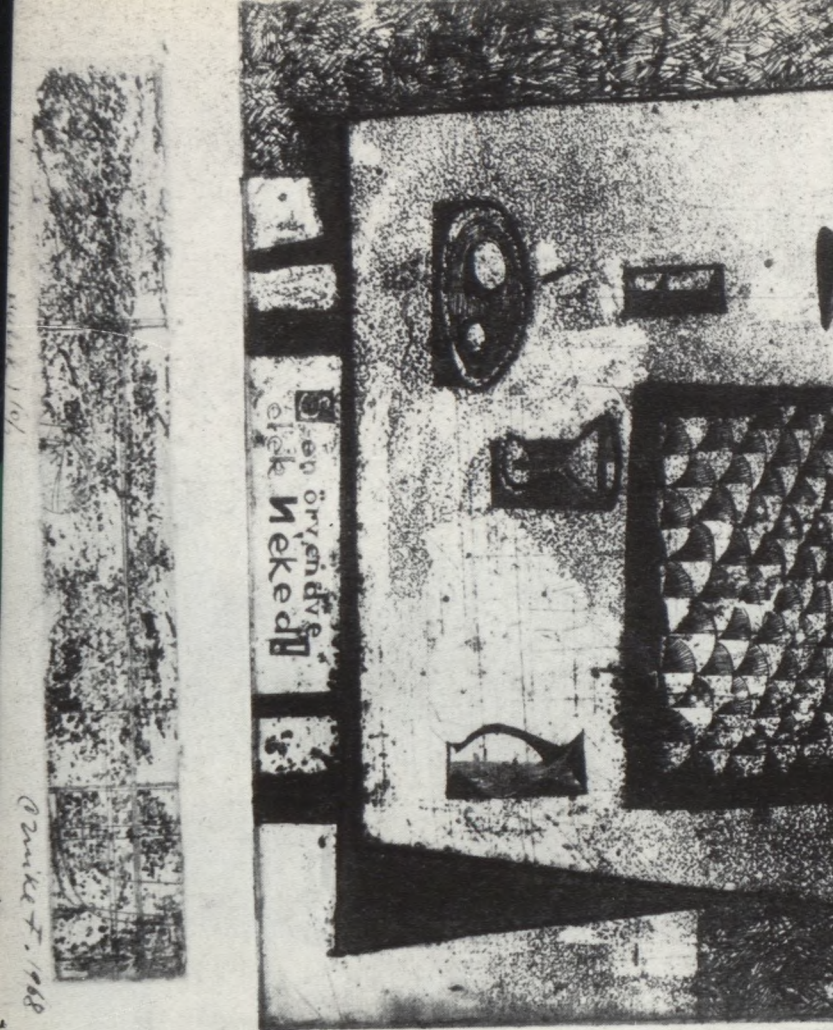
észak-
magyarors
területi
képző-
művészeti

kiállítás

salgótarjá
1968
április

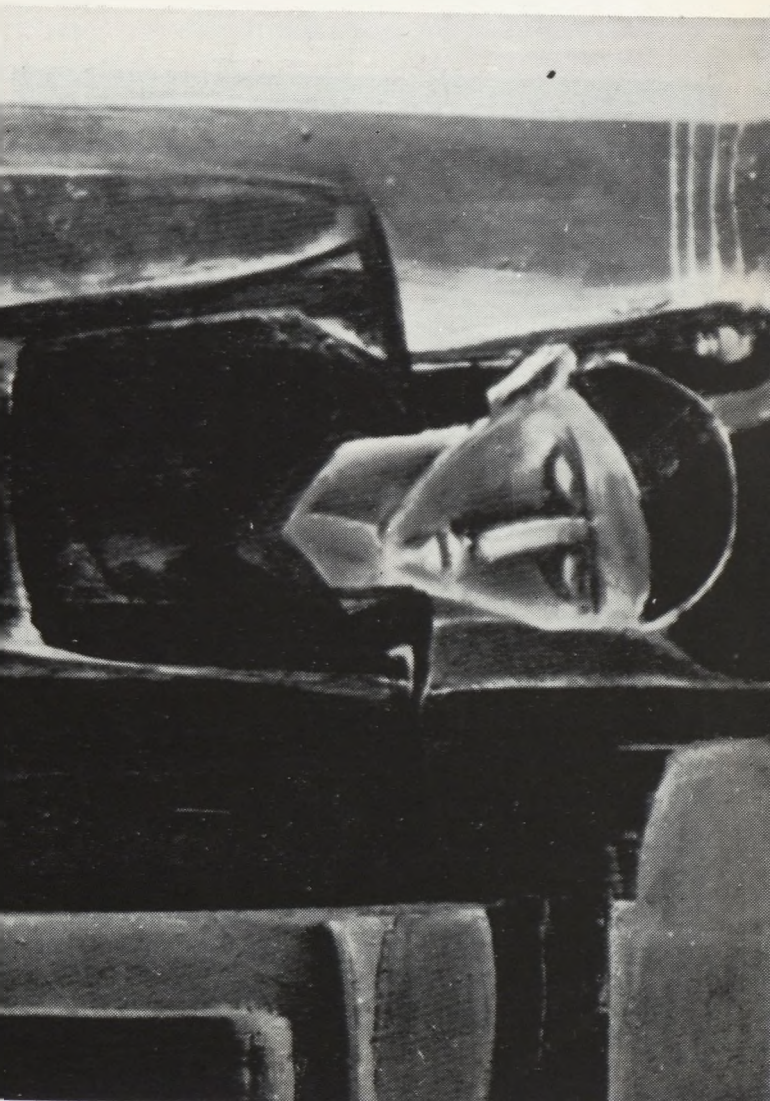
Id. SZABÓ ISTVÁN : Kohász

CZINKE FERENC : Örömkalács

PATAKI JÓZSEF : Öregek

KALLÓ LÁSZLÓ : Béke

FARKAS ANDRÁS: Paraszfej

PETŐ JÁNOS: Tizenhét

IVÁNYI ÖDÖN: Nyár

RADICS ISTVÁN : Utca

SOMOSKŐI ISTVÁN : Gyárrészlet

RÉTI ZOLTÁN : Tengerpart

5. Ft